

K LTURNÍ S T U D I A

Deváté číslo časopisu Kulturní studia, vychází 1. listopadu 2017
Vydává z. s. Kulturní studia, při oboru Hospodářská a kulturní studia, PEF ČZU

Situace bretonského jazyka a národnostního uvědomování v Bretani

Situation of the Breton Language and National Consciousness in Brittany

Lucie Javůrková

Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha-Suchdol
Email: l.javurkova@gmail.com

Abstract

This paper is focused on Breton identity, its historical development and specific ethnic differences from the majority population. A significant part deals with the Breton language from a historical and current point of view. The article is based on primary and secondary data which were obtained from field research in Brittany. Despite intolerance and repression from France, the Breton minority has remained unique until today. In the 20th century, repressions from the French state caused denial of identity by Bretons themselves. These repressions had a negative effect especially on the regional Celtic language which is considered an endangered language.

Keywords

Brittany, national consciousness, Breton language, Bretons, national minority, language revival

Klíčová slova

Bretaň, národnostní uvědomování, bretonština, Bretonci, národnostní menšina, revitalizace jazyka

Úvod

Článek pojednává o bretonské menšině, jež žije v regionu Bretaň. Region se nachází na severozápadním francouzském poloostrově. Bretonská menšina si dodnes uchovala specifické prvky vlastní identity, přestože byla v minulosti utlačována francouzským státem. Represe a intolerance ze strany většiny měly za následek popírání bretonské identity i v řadách samotných příslušníků menšiny. Důležitou součástí bretonské identity je keltský jazyk, kterým v současnosti hovoří kolem 200 000 mluvčích. Bretonština je tak řazena mezi vážně ohrožené jazyky.

Metodologie

Studie vychází z kvalitativního výzkumu, který byl proveden v rámci pětiměsíčního studijního pobytu v Bretani, jenž proběhl v první polovině roku 2015. Primární data byla získána především prostřednictvím polostandardizovaných rozhovorů, které byly zaznamenávány na kameru a diktafon. Výzkum byl uskutečněn především v hlavním městě Rennes a poté i v Praze s Bretonci, kteří přijeli studovat či pracovat do Prahy. Z větší části byly rozhovory prováděny s lidmi, kteří se aktivně zajímali o bretonskou kulturu. Rozhovory tak probíhaly s ředitelkou bretonské mateřské školy *Diwan*, profesorem vyučujícím bretonštinu na univerzitě či členy bretonské hudební skupiny. Výzkum se také opírá o metodu pozorování, jež byla uplatněna především na bretonských kulturních akcích a při návštěvě organizací podporující bretonskou identitu a bretonský jazyk.

Stručná historie Bretaně a její postavení v rámci Francie

Pravděpodobnou teorií příchodu keltského obyvatelstva do Bretaně je migrace Keltů v 6. až 8. století z oblasti dnešního Cornwallu a Walesu, kteří s sebou přinesli keltský jazyk a křesťanství. Během středověku probíhala snaha ovládnutí Bretaně a otázka vztahu mezi Bretaní a Francouzskou monarchií stále podněcovala konflikt. Bretaňské vévodství bylo zodpovědné francouzskému králi. Nicméně Bretaň stále odolávala francouzské dominanci a z velké části i francouzským vlivům. Francie byla zaneprázdněna svým největším rivalem, Anglií, díky němuž se nemohla tolik soustředit na ovládnutí Bretaně. Na konci 15. století se mladá bretaňská vévodkyně Anna provdala za francouzského krále Karla VIII. V průběhu raného novověku a až do 17. století stále nebyla Bretaň ekonomickou jednotkou integrovanou do Francie.^{1,2}

V první polovině 16. století došlo k formálnímu vytvoření unie mezi Bretaní a Francií, přestože se Bretaň stala součástí Francie, zachovala si určitou autonomii. Západní část Bretaně si uchovala venkovský charakter, zatímco východní část Bretaně byla více ovlivňována francouzskými vlivy. Ke konci 18. století docházelo stále k větším represím ze strany francouzské republiky. Bretaň ztrácela svá privilegia i vlastní parlament. Úpadek textilního průmyslu v 19. století vyvolal obrovské vlny emigrace Bretonců, jejichž cílem se stala především Paříž. Během 1. a 2. světové války bylo mnoho Bretonců zabito ve válkách a některá z bretonských měst byla značně poničena. V roce 1941 došlo k administrativnímu

¹ *Brittany and its history*. [online] Région Bretagne. [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.bretagne.bzh/jcms/prod_189639/fr/brittany-and-its-history

² GEMIE, Sharif. *Brittany, 1750-1950, The Invisible Nation*. Cardiff: University of Wales Press, 2007. s. 17-22.

oddělení Loire-Atlantique i s doposud hlavním městem Nantes. V 70. letech se Bretaň stala cílem imigrantů a počet obyvatel začal opět stoupat.^{3,4}

Informátoři se shodli na tom, že se jejich situace v rámci Francie určitě zlepšila, ale stále není ideální a je potřeba na ní neustále pracovat. Většina informátorů byla pro větší regionální autonomii. Někteří uvedli, že v Paříži stále panuje negativní pohled na Bretonce. Dle jiných je bretonská kultura ve Francii vnímána poměrně pozitivně. Nicméně se stále objevují stereotypní představy o Bretani a jejích obyvatelích, například že v Bretani každý den prší nebo že jsou Bretonci alkoholici.

Vývoj národní identity

Už z pohledu na mapu Francie je patrná geografická izolovanost regionu Bretaň, což může být považováno za jeden z důvodů nepovedené nacionalistické integrace ze strany Francie. Mezi další důvody se může řadit nedostupnost, za kterou stojí lesy, vřesoviště, kamenné útesy a divoké řeky. Bretaň si stále udržuje určitou resistenci a vlastní identitu spojenou s regionální kulturní tradicí.

Udržet si alespoň určité autonomní postavení nebylo pro Bretaň ležící vedle větších a silnějších mocností vůbec jednoduché. Posměšky snášeli Bretonci už v průběhu pozdního středověku. Dokonce již ve 13. století vznikla pařížská fraška zesměšňující Bretonce. Bretonská národní identita procházela v průběhu svého vývoje značnými výkyvy. V 19. století vnímali Bretonci svou vlastní identitu a byli národnostně uvědomělí. Etnicky mířený humor se objevoval i v průběhu 19. století a přetrvával až do dnešní doby. Bretonci byli považováni za hloupý, troufalý, špinavý, venkovský, zaostalý a promiskuitní národ, který holduje alkoholu. Bretonci nemluvili nebo mluvili neohrabaně francouzsky a bretonština byla zesměšňována a brána za podřadný jazyk. V současnosti jsou prodávány pohlednice, suvenýry a potisky s humornými stereotypními představami. Stereotypy zahrnují vtipy o menhirech, tradičních bretonských čepcích, alkoholu, gastronomii či o neustálém bretaňském dešti.⁵

Zájem o dědictví propukl společně se zrodem moderního nacionalismu v 19. století a důsledkem útlaku ze strany francouzského státu. Bretonci se začali obracet ke své historii, prehistorickým monumentům, keltské kultuře a bretonštině. Na druhé straně stála unitární

³ *Brittany and its history*. [online] Région Bretagne. [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.bretagne.bzh/jcms/prod_189639/fr/brittany-and-its-history

⁴ BODLORE-PENLAEZ, Mikael, HENRY, Lionel, MARAIS, Pierre-Emmanuel. *Bretagne, les questions qui dérangent*. Fouesnant: Yoran embanner, 2014. s. 20–21, 34–35.

⁵ LE COADIC, Ronan. *Tout est bon dans le Breton*. Ethnologie française, Presses Universitaires de France, 2012. s. 1–12. Dostupné z: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00731788>

Francie, pro kterou byl od francouzské revoluce jazyk, kultura a identita esenciálním elementem francouzského národa. Resistence Bretaně bývá někdy připodobňována ke slavné komiksové postavě Asterixe a jeho nikdy nedobyté galské vesnice.⁶

Na počátku 20. století propukla snaha vymanit se z vesnického způsobu života, který byl Bretonci brán jako překážka osobního rozvoje. Tento negativní trend zahrnoval i potlačení mateřského jazyka. Snaha sociálního postupu zahrnovala zamíření vstříc modernitě a osvobození v podobě života ve městě. Po 2. světové válce došlo k zrychlení procesu a potlačování prvků bretonské identity, například bretonského jazyka. Společně s kulturní revitalizací kolem roku 1970 následovalo opětovné uvědomění a pozitivní vnímání vlastní identity ze stran Bretonců, což přetrvává až do současnosti.^{7, 8, 9}

Nyní je situace menšiny samozřejmě lepší než v průběhu 20. století. Evropská unie podporuje ochranu menšin, politika na ochranu menšin je ale převážně v rukou daného státu. Francouzský stát prosazuje rovnost, nicméně zanedbává kulturní difference. V současnosti bretonskou menšinu a bretonštinu toleruje, avšak stále příliš nepodporuje. V roce 1999 Francie podepsala Evropskou Chartu regionálních či menšinových jazyků, dodnes však nedošlo k její ratifikaci. Bretonští aktivisté patří mezi jedny z nejaktivnějších evropských minorit, co se týče kontaktu s evropskými institucemi. Bretonská menšina požaduje především uznání bretonštiny a vlastní identity.¹⁰

V mnoha regionech Evropy uvědomujících si vlastní regionální identitu lze nalézt politické strany požadující větší autonomii či nezávislost. Mezi takové regiony patří Katalánie, Baskicko, Skotsko, Wales nebo například Flandry v Belgii. Ve Francii se jedná o Bretaň, Korsiku nebo Alsasko, nicméně hlavní francouzské politické strany nedávají těmto regionálním nebo separatistickým stranám příliš politického prostoru.

Etnodiferenciační znaky

Bretonská identita je spojena se specifickou historií regionu, geografickým vymezením a také s keltskými kořeny. Samotná bretaňská krajina má osobitý ráz, pro který jsou typické kamenné útesy a vřesoviště. K utváření krajiny přispěl také silný vítr a okolní moře. Někteří

⁶ GEMIE, Sharif. *Brittany, 1750-1950, The Invisible Nation*. Cardiff: University of Wales Press, 2007. s. 49-53.

⁷ LE COADIC, Ronan. L'identité bretonne, situation et perspectives, In: Élégot, Fañch (éd.). *Bretagne: Tud ha Bro*, 2002. s. 3-4.

⁸ GEMIE, Sharif. c. d. s. 184-188.

⁹ FORTIER, David H. *Chapter 3, Breton Nationalism and Modern France: The Permanent Revolution*.

Amherst: University of Massachusetts, 2008, [cit. 8. 2. 2017]. Dostupné z:

http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=anthro_res_rpt9

¹⁰ CREPAZ, Katharina. *The Impact of Europeanization on Minority Communities in "Old" Member States: Italy and France*. [online]. University of Innsbruck, 2014. [cit. 28. 2. 2017]. Dostupné z:

<http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Crepaz.pdf>

informátoři tak uváděli, že pro Bretonce je typická náklonnost k přírodě. Pro Bretaň jsou charakteristické i megalitické stavby, menhiry a dolmeny. Nejnavštěvovanějším místem s neolitickými menhiry je Carnac nacházející se v departamentu Morbihan. Region je spojen i s mnoha mýty a legendami, které vyprávějí například o bretonských hrdinech nebo dobách krále Artuše. Artušovské legendy jsou zasazeny především do magického lesa Brocéliande.

Pocit sounáležitosti

Bretonskou národnostní menšinu jako celek spojuje pocit sounáležitosti. Informátor Jean-Baptiste, který nemluví bretonsky a ani se aktivně nezajímá o bretonskou kulturu, uvedl: *„Jsme jakási komunita, cítím spojitost s lidmi z Bretaně. Rádi si řekneme, že jsme Bretonci, a máme tak něco společného.“* Pocit sounáležitosti nemusí být spojen s místem narození či s předáváním bretonství po generace. *„Člověk se může stát Bretoncem, pokud miluje Bretaň. To je názor většiny Bretonců, 67 % Bretonců si to myslí“*, dodává další informátor Ronan, profesor na univerzitě. V některých případech se dokonce *noví* Bretonci zajímají o místní kulturu více než ti, kteří se v Bretani narodili. Takovým příkladem je informátorka Lea, která žije v Rennes sedm let a její bretoňská identita byla vytvořena bez předešlé rodinné tradice. *„Bretaň mě dost zajímá, ráda tady bydlím, zajímám se o místní kulturu, chci ji poznávat. Jelikož tady bydlím, tak vnímám, poznávám a každodenně žiji v místní kultuře. Cítím se součástí bretoňské komunity a kultury, každý den ji také dotvářím a utvářím. Ale možná nejsem pravým Bretoncem, jelikož tady nemám své kořeny.“*

Organizace a akce podporující bretonskou kulturu

Kapitola uvádí příklady organizací rozvíjející bretonskou kulturu, a to především skrze akce a události, které jsou určeny pro zájemce o regionální kulturu. Uvedené organizace a kulturní akce jsou pouze příkladem, jelikož po celé Bretani jich lze nalézt mnohem více. Akce či festivaly zahrnují například divadelní hry, ukázkou tradičních tanců, koncerty, možnost zahrát si tradiční bretonské hry, poznávání místní historie, seznámení s regionálními jazyky a součástí může být i ochutnávka tradičních bretonských pokrmů.

Členem organizace Skeudenn Bro Roazhon¹¹, sídlící v hlavním městě Rennes, se může stát jakákoliv asociace podporující bretonskou kulturu. Skeudenn Bro Roazhon sdružuje a nabízí informace o bretonských organizacích zabývajících se tradiční muzikou a tancem, regionálními jazyky – bretonštinou a gallo –, festivaly či tradičním sportem. Oblíbenou

¹¹ Obrázek země Rennes

listopadovou bretonskou akcí je hudební festival *Yaouank*¹². Festival je pořádán v Rennes od roku 1999 a každoročně ho navštíví tisíce lidí. Informátorka, jež je zaměstnankyní Skeudennu uvádí: „*Spousta lidí si myslí, že bretonská muzika je stará, ale jsou i moderní způsoby jejího vyjádření. Na festivalu je vidět, že bretonština lze spojit s moderním životem, bretonština tak zní úplně jinak, jakoby orientálně. Na festivalu vystupuje například beat-boxová dvojice zpěváků Krismenn a Alem. To pak když vezmeš kamarády na Yaouank, tak jsou překvapeni, že to není jen něco starého, ale může to být i moderní.*“^{13,14}

Obrázek 1. Listopadový festival Yaouank.

Zdroj: Flickr. *Yaouank Photos Presse* by *Skeudenn Bro Roazhon*. Dostupné z: <http://bit.ly/flickr-2zg0poG>

Obrázek 2. Tradiční kroje a tanec na festivalu v Rennes.

Zdroj: Vlastní archiv, Rennes, květen 2015

Mezi další oblíbené bretonské akce patří *Fest Noz*¹⁵, který je součástí světového kulturního dědictví UNESCO¹⁶. Tyto bretonské večery se konají po celé Bretani každý týden za doprovodu tradiční bretonské hudby a tance. Při typickém bretonském tanci se lidé drží za malíčky a tancují dokola. Hudební kapelou může být například bretonská kapela *Bagad*. *Bagady* jsou kapely, které lze nalézt po celé Bretani, například i hlavní město Rennes má svůj *bagad*. Kapela hraje na bretonské nástroje, kterým se konkrétněji věnuje další kapitola.

Specifickou část tvoří organizace a akce podporující bretonskou identitu tím, že se zaměřují na podporu bretonského jazyka. Následující odstavce zahrnují příklady takových akcí a organizací. Známostou akcí, která se zabývá podporou bretonštiny je *Ar Redadeg*. *Ar Redadeg* je štafetový běh Bretaní, který je organizován od roku 2008. V roce 2016 činila trasa 1 700 km. Inspirací byl běh *Korrika* pořádaný v Baskicku. Štafety se mohou zúčastnit jak jednotlivci, tak firmy či obce. Štafetou je vzkaz v bretonském jazyce, jenž slouží jako symbol předávání bretonštiny. Běhu se zúčastní tisíce lidí, kteří si své kilometry v běhu kupují.

¹² Mladí

¹³ ANAELLE, zaměstnankyně *Skeuden Bro Roazhon*. Osobní rozhovor. Rennes, březen 2015.

¹⁴ ANAELLE, zaměstnankyně *Skeuden Bro Roazhon*. Osobní rozhovor. Rennes, březen 2015.

¹⁵ Noční festival

¹⁶ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Výtěžek je věnován na rozvoj bretonského jazyka, například na provoz škol Diwan. Celá akce je doprovázena přednáškami, kurzy bretonštiny, koncerty a dalšími kulturními akcemi.^{17,18}

V roce 2000 iniciovala regionální správa Région Bretagne za podpory Ministerstva kultury vznik l'Office public de la langue bretonne¹⁹. Úkolem asociace se stala podpora bretonského jazyka, zaměřená především na bretonštinu jako prostředek komunikace a také na monitorování situace jazyka. K tomuto účelu má sloužit kampaň nazvaná *Ya d'ar brezhoneg*²⁰. Kampaň se rovněž snaží obohatit bretonštinu pomocí nabídky bilingvního vzdělávání jak pro dospělé, tak pro děti. Účastní se evropské sítě NPLD²¹, jež pracuje na poli lingvistické politiky a plánování napříč Evropou. V neposlední řadě se kampaň zajímá o budoucnost jazyka.^{22,23}

Bretonské symboly

Mezi jeden z hlavních symbolů bretonské identity patří bretonská vlajka Gwenn-ha-Du²⁴, která byla vytvořena v roce 1923 militantními aktivisty Morvanem Marchalem a Ronanem Klec'hem. Symboly v levém rohu představují *hermine*²⁵, jež byl emblémem Bretonského vévodství, a je tedy také jedním z bretonských symbolů. Symbolicky tak poukazuje na nejednotnost a odlišnost Bretaně v rámci francouzské historie. Devět proužků v bretonské vlajce zastupuje devět historických bretonských provincií, v nichž byla používána bretonština či jazyk gallo. Gwenn-ha-Du nezapře inspiraci vlajkou Spojených států, které byly na počátku 20. století ideálem svobody. V roce 1927 jednoduchost a symbolika vlajky vedla politickou stranu *Parti autonomiste breton*²⁶ k jejímu uznání za národní bretonskou vlajku. Od počátku sedmdesátých let se začala vlajka používat na koncertech, manifestacích, festivalech a při příležitosti dalších událostí.²⁷ V současnosti je vlajka brána jako důležitý symbol bretonské identity a lze na ni narazit v Bretani poměrně často – například na registračních značkách automobilů či v turistických obchodech na mnoha dárkových předmětech.

¹⁷ TŘESOHLAVÁ, Anna. *Revitalizace bretonštiny (vztah jazyka a identity u nové generace bretonsky mluvících)*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2011, s. 65.

¹⁸ *The race map*. [online] Ar Redadeg. [cit. 3. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.ar-redadeg.bzh/en/blog/article/the-race-map>

¹⁹ Úřad bretonského jazyka

²⁰ Ano bretonskému jazyku

²¹ Network to Promote Linguistic Diversity

²² *Les langues de Bretagne au quotidien*. [online] Région Bretagne. [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.bretagne.bzh/jcms/c_13437/fr/breton-et-gallo-au-quotidien

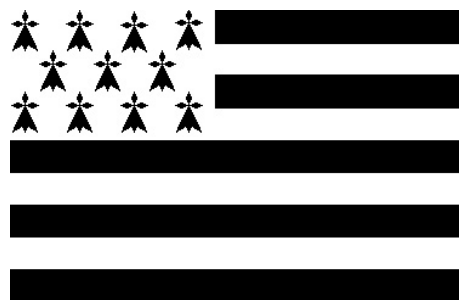
²³ *About us*. [online] The Network to Promote Linguistic Diversity (NPLD). [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.npld.eu/about-us/>

²⁴ Bílá a černá

²⁵ Hranostaj

²⁶ Autonomistická strana Bretaně

²⁷ BODLORE-PENLAEZ, Mikael, HENRY, Lionel, MARAIS, Pierre-Emmanuel. *Bretagne, les questions qui dérangent*. Fouesnant: Yoran embanner, 2014. s. 65.

Obrázek 3: Vlajka Gwenn-ha-Du

Zdroj: Breizheo.bzh. »Gwenn-ha-du«. Dostupné z: <http://breizheo.bzh/Blogz/index.php/2015/12/28/ban-niel-breizh-ar-gwenn-ha-du-drapeau-breton/>

*Bro Gozh ma Zadoù*²⁸ je píseň v bretonštině, jež je často považována za bretonskou národní hymnu. Slova napsal Frañsez Jaffrennou, nazývaný Taldir, v roce 1898. Hudba vychází z velšské hymny *Hen wlad fy nhadau* složené v roce 1856 Evanem Jamesem. Aktivisté se snaží více prosadit hymnu, a tak je zpívána bretonskými zpěváky na různých oblíbených akcích, například na fotbalových zápasech.²⁹

Jelikož je Bretaň jedním z keltských národů, patří mezi bretonské symboly i ty keltské. Keltským symbolem je *triskel*. Triskel se skládá ze tří spirál, které vychází z jednoho bodu. *Triskel* je motivem na špercích a dalších upomínkových předmětech. Dalším symbolem je keltský kříž, jenž se liší od křesťanského kruhem kolem kříže. Keltský kříž je spojován s druidy a keltskými tradicemi. Původní keltské přírodní náboženství spojené s druidy a mýty bylo nahrazeno s příchodem germánského obyvatelstva. Křesťanství zapustilo v Bretani své kořeny a po celé Bretani se nachází mnoho náboženské architektury. Specifikum Bretaně tkví v tzv. *pardons*, což jsou bretonské náboženské poutě, které si stále udržují tradici.³⁰

Tanec, hudba a hudební nástroje

Mezi tradiční bretonské nástroje patří *bombard*³¹ a *binioù*³², které jsou často doprovázené bubínky. Například na ně hraje již zmíněná kapela *bagad*. Viceprezident Bagadu Roazhon³³ Vincent uvádí: „*Nemáme mnoho bretonských nástrojů. Pro bretonskou muziku je typický především rytmus, máme hlubokou hudební kulturu. Do níž patří převážně bretonský tanec, těch máme spoustu.*“³⁴

Mezi další typické hudební nástroje patří také keltská harfa, housle a klarinet. Bretonská hudba nemá pouze tradiční formu, ale bretonština se objevuje i v rámci moderní hudby, například ve formě beat-boxu nebo rocku. Mezi takové interprety patří rockový

²⁸ Stará země mých otců

²⁹ BODLORE-PENLAEZ, Mikael, HENRY, Lionel, MARAIS, Pierre-Emmanuel. *Bretagne, les questions qui dérangent*. Fouesnant: Yoran embanner, 2014. s. 68-69.

³⁰ *Culture et traditions Bretagne*. [online] Routard.com. [cit. 3. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.routard.com/guide/bretagne/858/culture_et_traditions.htm

³¹ Dechový nástroj s vysokým pištivým tónem, připomínající flétnu

³² Malé bretaňské dudy

³³ Bagad Rennes

³⁴ VINCENT, viceprezident *Bagadu Roazhon*. Osobní rozhovor. Rennes, duben 2015.

zpěvák Brieg Guerveno nebo beat-boxová dvojice zpěváků Krismenn a Alem.³⁵ Na bretonskou hudbu se tanečníci drží za malíčky a často tančí pohromadě v kruhu, ale také v párech či menších skupinkách. Tanců existuje celá řada. Bretonci tancují při mnoha příležitostech, na festivalech, kulturních událostech či na již zmíněných *Fest Noz*. Tanec je společenskou událostí a připojit se může opravdu každý. Výuka tanců je nabízena po celé Bretani.

Obrázek 4. Hudební zkouška Bagadu Roazhon, bombard a binioù (zleva)

Zdroj: Vlastní archiv, Rennes, březen 2015

Při opravdu tradičních událostech je možnost vidět Bretonce tančit v regionálních krojích. Specifickou součástí kroje je čepec, který je pro každou část Bretaně jiný. Na následujícím obrázku je vidět příklad kroje oblasti kolem města Vannes. Celkový počet typů krojů je odhadován na 66.

Obrázek 5: Bretonský tanec v regionálních krojích

Zdroj: Danses bretonnes. Dostupné z: <http://bit.ly/madeja95-2yebGbi>

Kroje se liší kostýmem, účesem nebo odlišnou pokrývkou hlavy. Historicky bylo z kroje patrné, k jaké komunitě, farnosti, sociální vrstvě a geografické oblasti jeho majitel

³⁵ Osobní rozhovory. Rennes, březen-duben 2015.

patří. Kolem roku 1914 začaly být tradiční venkovské kroje nahrazovány městským oblečením.³⁶

Bretonská kuchyně

Bretonská kuchyně je samozřejmě ovlivněna geografickou polohou regionu. Mezi populární pokrmy tak patří celá škála mořských plodů a ryb. Mezi oblíbené bretonské pokrmy patří *crêpes* neboli palačinky. Pro oblast jsou typické především slané palačinky z pohankové mouky nazývané *galettes*, které je možné koupit téměř na každém rohu. V Bretani i ve vedlejším regionu Normandie je oblíbené slané máslo, s kterým se dělá i bretonský karamel. Mezi speciální bretonské dezerty patří *kouign-amann*, jehož název je v bretonštině. Dalším bretonským dezertem je *far breton* nejčastěji se švestkami nebo rozinkami. Populárním nápojem jsou různé druhy *ciderů*³⁷. V Bretani lze koupit i speciální bretonskou kolu nazvanou bretonsky *Breizh Cola*.

Obrázek 6. Bretonská slaná palačinka nazývaná *galette*.

Zdroj: Vlastní archiv, Fougères, březen 2015.

Regionální jazyk gallo

Přestože je bretonština považována za jazyk celého regionu, v Horní Bretani byl tradičně používán také regionální jazyk gallo. Jazyk gallo patří do románské větve jazyků, konkrétněji do jazykové skupiny oïl. Pojmenování *guallo* či *gallou* bylo známo již ve 14. století, a to jako bretonské označení pro cizince, respektive Francouze. Kvůli jeho podobnosti s francouzštinou je tak některými považován za pouhé nářečí francouzštiny. Jazyk má ještě větší existencionální problémy než bretonština. V průběhu francouzských dějin byl, stejně jako bretonština, považován za venkovský zaostalý jazyk. Dnes je mnohými Bretonci považována

³⁶ *Culture et traditions Bretagne*. [online] Routard.com. [cit. 3. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.routard.com/guide/bretagne/858/culture_et_traditions.htm

³⁷ Alkoholický jablečný mošt

bretonština jako hlavní regionální jazyk Bretaně a odsunuje tak gallo i z jeho původního regionu.^{38,39,40}

Bretonština

Vývoj bretonského jazyka

Bretonský jazyk, bretonsky *brezhoneg*, patří společně s velštinou a kornštinou do britanské skupiny keltských jazyků. Dolní Bretaň, tedy západní část bretonského poloostrova, je historickou oblastí užívání bretonštiny. Ve východní části Bretaně, nazývané Horní Bretaň, byla bretonština vytlačena z měst francouzštinou již ve středověku. Na venkově ve východní části Bretaně byl tradičně používán románský jazyk gallo. Ve středověku bývala bretonština monolingvním jazykem Dolní Bretaně, v současnosti je již pouze bilingvním jazykem.^{41,42,43}

Od francouzské revoluce byl sdílený jazyk esenciálním elementem národní identity Francie. Unitární centralizovaný stát i jeho obyvatelé se snažili bránit jakýmkoliv potencionálním hrozbám. To zahrnovalo i ochranu čistoty francouzského jazyka od vlivů jiných jazyků, především angličtiny a jejích slov. Tento postoj měl vliv i na přehlížení autochtonních jazyků na francouzském území. Francouzský lingvista Bernard Cerquiglini identifikoval používání 75 rozdílných jazyků na území Francie, kterými se mluvilo společně s francouzštinou v různých francouzských regionech. Často se jedná o jazykovou diglosii, která bývá charakterizována tím, že jeden z jazyků je používán na formální úrovni a druhý v každodenní mluvě. Jedním z případů diglosie bylo po dlouhou dobu používání bretonštiny v Dolní Bretani.^{44,45}

K poklesu mluvčích bretonštiny a také ostatních keltských jazyků docházelo postupně v několika fázích od 19. století. V té době se začala rozpadat přirozená opora jazyka, kterou byla tradiční venkovská a patriarchální společnost. Pokles počtu mluvčích pokračoval i ve 20. století. V průběhu tohoto století došlo k výrazným změnám, které vedly k dominanci francouzštiny. Na počátku 20. století polovina obyvatel Dolní Bretaně stále neuměla mluvit

³⁸ *La langue de la Haute-Bretagne*. [online] L'institu Chubri. [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.chubri-galo.bzh/chubri-galo_le-gallo_presentation-gallo_gl.htm

³⁹ *Le gallo, la langue de la Haute-Bretagne*. [online] Bretania.bzh. [cit. 2017-01-26]. Dostupné z: http://www.bretania.bzh/exploitation/Bretania/le-gallo-la-langue-de-la-haute-bretagne.aspx?_lg=fr-FR

⁴⁰ TŘESOHÁVÁ, Anna. c. d., s. 31.

⁴¹ HOUSKOVÁ, Anna; SVATONĚ, Vladimír. *Literatura na hranici jazyků a kultur*. Praha: Betis, 2009. s. 117–118.

⁴² MENDEL, Kerstin. *Regional Languages in France: The Case of Breton*. [online]. [cit. 14. 10. 2016]. Dostupné z: http://vanhise.lss.wisc.edu/ling/files/ling_old_web/iso/wpl/4.1/LSOWP4.1-09-Mendel.pdf

⁴³ BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 17.

⁴⁴ MENDEL, Kerstin. c. d.

⁴⁵ BROUDIC, Fañch. c. d., s. 17.

francouzsky, tento jazyk ignorovala. Bretonština byla prostředkem komunikace a znakem identity spíše na venkově. Přesto byli Bretonci označováni za Francouze, tedy Francouze mluvící bretonsky. Kolem první světové války propukla velká změna, kdy se monolingvní Bretonci stali minoritní skupinou v Dolní Bretani. Bretonština si v první polovině 20. století stále držela důležitou roli, avšak francouzština začínala být stále více používána.^{46,47}

Diglosie převládala v Dolní Bretani po dlouhou dobu. Situaci bretonštiny popisuje informátor Ronan, který je profesorem na univerzitě v Rennes: *„Na začátku 20. století nastal úpadek bretonštiny. Děti ve školách byly trestány. Například dostaly ceduli, kterou si předávaly v průběhu dne ty, kdo někoho slyšely mluvit bretonsky. Dítě, které mělo ten den ceduli poslední, dostalo přes prsty nebo muselo jít do města s posměšnou čepicí s nápisem „mluvím bretonsky“.“*

Druhá markantní transformace nastala od poloviny do konce 20. století. Bretonština zůstávala dominantní ve venkovském prostředí a v rámci rodiny měla stále významnou roli, nicméně mladí rodiče začali na své děti mluvit převážně francouzsky. Používání francouzštiny také značilo vyšší sociální status. Dalších šedesát let docházelo k neustálému snižování počtu mluvčích a také ke snižování užívání bretonštiny v každodenním životě. Po válce se dokázalo v bretonštině vyjádřit 1 100 000 lidí, ale před rokem 2000 již pouze 240 000 osob. V průběhu padesáti let se tak snížil počet mluvčích přibližně o 80 procent. Nejstarší věková kategorie vždy představovala důležitou základnu mluvčích, jedním z faktorů poklesu celkového počtu mluvčích bylo tedy i přirozené úmrtí starší vrstvy obyvatel.⁴⁸

Od poloviny a především od sedmdesátých let byl zaznamenán trend revitalizace jazyka způsobený zájmem znalosti jazyka těch, pro které nebyl mateřštinou. Revitalizaci zapříčinil především narůstající počet městských kulturních organizací a univerzit zabývajících se bretonštinou. Výskyt bretonštiny se tak přesunul z především venkovského prostředí od nejchudších a méně vzdělaných vrstev do měst mezi intelektuály, tedy do značně odlišného geografického a kulturního prostředí. Vznikla tak i nová forma psané bretonštiny, tzv. *neo-bretonština*, lišící se od původních lokálních forem jazyka.⁴⁹

V současnosti je malé procento mluvčích také v Horní Bretani, a to díky migraci Bretonců ze západní části. Ve větších městech, jako je Rennes a Nantes, působí vydavatelství či organizace zabývající se o bretonštinu. Francouzská republika dlouhodobě upřednostňuje koncept státního monolingvismu. Bretonština a gallo byly uznány jako součást francouzského

⁴⁶ BROUDIC, Fañch. c. d., s. 208.

⁴⁷ HOUSKOVÁ, Anna; SVATOŇ, Vladimír. c. d., s. 118–119.

⁴⁸ BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle. Le nouveau sondage de TMO-Régions*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 208.

⁴⁹ HOUSKOVÁ, Anna; SVATOŇ, Vladimír. c. d., s. 118–119.

kulturního dědictví, nicméně to zahrnuje spíše tolerování regionálního používání jazyků.⁵⁰ Pro představu toho, jak v současnosti vypadá psaná bretonština, slouží následující věta: *Ar brezhoneg zo ur yezh eus Europa hag a vev en un endro kevredigezhel diorroet mat.* V překladu věta znamená: *Bretonský jazyk je jedním z evropských jazyků, které přežívají i v rozvinuté společnosti.*⁵¹

Současná situace bretonského jazyka

Bretonština má v současnosti především symbolickou funkci ale i praktickou a politickou formu. Univerzálním jazykem v celém regionu je francouzština. Diglosie v Bretani se v průběhu věků měnila a vyvíjela. Obdobně jako u ostatních keltských jazyků je lingvistický svět bretonštiny omezený a potřebuje tak další, dorozumívací jazyk ke komunikaci s vnějším prostředím, a dokonce i v rámci vlastního území. Tyto jazyky bývají nazývány lingvistickými či geografickými *izoláty*. S tím je spojený i fakt, že keltské jazyky neměly po staletích oficiální status a často byly i vzájemně izolované.⁵²

Problémem bretonštiny je její nejednotnost, jež tkví v odlišném akcentu, slovní zásobě a větné skladbě. Bretonský jazyk má čtyři dialekty. V jižní části departamentu Finistère je užíván dialekt *Cornouaille*, který je nejpoužívanějším dialektem s přibližně 67 000 mluvčími. V severní části departamentu Finistère se mluví dialektem *Léon*, v Côtes-d'Armor je používán dialekt *Trégor* a v Morbihanu *Vannetais*.⁵³

Dialekty nejsou natolik odlišné, aby si jejich mluvčí navzájem nerozuměli. Problémem spočívá spíše v rozdílnosti od původně užívaného jazyka, jenž se předával po generace. Ten se liší od standardizované neboli literární formy bretonského jazyka, který je v současnosti používán v tiskovinách, ve školách, v rádiu či televizi. Standardizovanou formu bretonštiny používá skupina tzv. *neobretonských* mluvčích, která zahrnuje mluvčí, pro něž je bretonština druhým jazykem. Druhou skupinu zahrnují především starší lidé, kteří většinou mluví bretonsky od útlého věku.⁵⁴

Mluvčí se pro bretonštinu či francouzštinu rozhodují dle místa, atmosféry, situace a podmínek rozhovoru. Dále dle předmětu rozhovoru a člověka, s kterým mluví. Záleží na individuálních preferencích v interakci s okolím. Bretonština byla a je nejčastěji používána při

⁵⁰ HOUSKOVÁ, Anna, SVATONĚ, Vladimír. c. d., s. 117–118.

⁵¹ *UN DRA RET EVIT KEMENT YEZH VEV ZO.* [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 1. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.brezhoneg.bzh/72-termenadurezh.htm>

⁵² HOUSKOVÁ, Anna, SVATONĚ, Vladimír. c. d., s. 119.

⁵³ BROUDIC, Fañch. c. d., s. 90, 180–189, 122–131.

⁵⁴ ADKINS, Madelaine. *Will the real Breton please stand up? Language revitalization and the problem of authentic language.* [online]. University of Southampton, 2013. [cit. 2017-02-15]. Dostupné z: <https://independent.academia.edu/MadeleineAdkins>

rozhovoru s přáteli, v rodinném kruhu a mezi sousedy, v menší míře pak v pracovním prostředí s kolegy. Pouze malé procento rodičů mluví se svými dětmi bretonsky. Naopak nejméně je používána při administrativních úkonech, v konverzacích s neznámými lidmi, s nadřízenými, učiteli či malými dětmi. Konkrétně například v bankách, ve sportovních klubech a na obecních úřadech.⁵⁵

Demografické rozložení bretonských mluvčích je determinujícím prvkem porozumění situaci jazyka. Celkový počet mluvčích klesá, stejně tak klesá počet mluvčích téměř ve všech věkových kategoriích. V současnosti je 70 procent bretonských mluvčích starších 60 let. Z toho vyplývá, že je bretonština používána především v konverzaci mezi staršími lidmi.⁵⁶

Bretonština ve veřejném životě a v médiích

Situace bretonštiny se postupně zlepšuje a jazyk se začíná dostávat do nových sfér života, jako je vzdělání, média, internet a celkově veřejný život. Snahou je bretonštinu rozvíjet a dostávat na úroveň důležitosti francouzštiny. Informátoři se shodují na tom, že přestože nabídka bretonských medií existuje, je nedostatečná. Většina informátorů by uvítala více možností procvičování a využití regionálního jazyka. Rozšíření bretonštiny na veřejnosti a v médiích by vedlo také ke zlepšení její celkové situace. Na druhou stranu je otázkou, kolik lidí by aktivně využívalo další možnosti používání bretonštiny. Problémem bretonštiny je již zmíněná existence několika dialektů rozdílných od standardizované bretonštiny. Pro rádia a televize je tedy složité, aby jim všichni mluvčí rozuměli. Nicméně většina, konkrétně 70 procent mluvčích, z nichž 31 procent tvoří lidé důchodového věku, nemá problém porozumět standardizované formě jazyka.⁵⁷

V porovnání s ostatními jazyky, jako je francouzština či angličtina, nelze nalézt v bretonštině takové množství časopisů, televizních pořadů, rádiových stanic či internetových stránek. V současném globalizovaném světě hraje důležitou roli internet. Internet by mohl být v budoucnu významným prostředkem k dalšímu rozšiřování bretonštiny. V roce 2014 byla po deseti letech snažení oficiálně uznána, mezinárodní organizací ICANN regulující internet, národní internetová doména *.bzh*. Inspirací byla Katalánie, jež má také vlastní národní doménu *.cat*.⁵⁸

⁵⁵ BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 105-137.

⁵⁶ *La langue bretonne à la croisée des chemins*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 15. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.fr.brezhoneg.bzh/46-situation-de-la-langue.htm>

⁵⁷ *La langue bretonne à la croisée des chemins*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 15. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.fr.brezhoneg.bzh/46-situation-de-la-langue.htm>

⁵⁸ BODLORE-PENLAEZ, Mikael, HENRY, Lionel, MARAIS, Pierre-Emmanuel. *Bretagne, les questions qui dérangent*. Fouesnant: Yoran embanner, 2014. s. 67.

V bretonštině existuje kolem 239 webových stránek a přibližně 10 000 článků v internetové encyklopedii. Schopnost číst v bretonštině není automatická pro všechny bretonské mluvčí, nicméně počet mluvčích se schopností číst v bretonštině se zvyšuje. Progres týkající se úrovně schopnosti čtení lze přičíst bilingvním třídám a večerním kurzům. Ještě menší počet bretonských mluvčích je schopen psát v bretonštině. Důvodem neschopnosti číst a psát může být to, že není příliš možností literatury či periodik v bretonštině.⁵⁹

Mezi nejznámější tištěná média patří týdeník *Ya!*⁶⁰. Pro děti vychází měsíčník *Al Liamm* a *Brud Nevez*. Organizace Skol En Emsav vydává již od roku 1980 měsíčník *Bremañ*⁶¹ a periodikum *#brezhoneg*⁶². „*#brezhoneg* je určen pro mladé, kteří se učí bretonsky. Jsou tam články, slovíčka jak v bretonštině, tak ve francouzštině. Časopis jsme začali vydávat před rokem, začali si ho objednávat stejní lidé jako *Bremañ*“, uvádí ředitel večerní školy Skol En Emsav pro dospělé.

Deník *Le Télégramme* publikuje každý čtvrtek článek v bretonštině, *Ouest-France* nabízí každou neděli rubriku s bretonskými slovíčky. Další týdeníky pak nabízejí jednu stránku v bretonštině. Spokojenost s dostatkem audiovizuálních médií se zvyšuje, v roce 1997 bylo spokojeno s nabízenými programy 44 procent, o deset let později o 10 procent více Bretonců. Přesto by značná část uvítala větší počet vysílání v rádiu a televizi v bretonštině.

Obrázek 7. Časopis *#brezhoneg*

V západní části Bretaně vysílá rádio *France Bleu* několikrát v týdnu v bretonštině. V západních departementech je možnost poslechu rádia *Kerne*, které nabízí online vysílání a na jejich stránkách lze nalézt škálu rubrik v bretonštině. Bilingvní vysílání nabízí například rádio *Radio Kreiz Breizh*. V 90. letech vysílala v bretonštině soukromá televize *TV Breizh*, nicméně v současnosti nabízí pouze satelitní vysílání ve francouzštině. *France 3* nabízí přibližně dvě až tři hodiny týdně vysílání v bretonštině.⁶³

Dalším příkladem je bretonsky psaná Wikipedie a Wikisource. O zmíněnou online encyklopedii a knihovnu se stará a překládá skupinka mladých lidí kolem třiceti let. Nadšenci se scházejí každý týden v Rennes, aby překládali a upravovali články v bretonštině. Jeden

⁵⁹ BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 90, 180–189.

⁶⁰ *Ano* v bretonštině

⁶¹ *Nyni* v bretonštině

⁶² *Bretonština* v bretonštině

⁶³ LE COADIC, Ronan, profesor na Univerzitě de Rennes 2. Osobní rozhovor. Rennes, březen 2015.

z informátorů Nicolas uvedl důvod této dobrovolné činnosti: „*Překládám články na Wikipedii a Wikisource, jelikož mě zajímá bretonská kultura a bretonština je mým koníčkem. Je to sice pracné, ale zajímavé a procvičuji si tak psanou bretonštinu.*“

Obecně lze říct, že nabídka televize, rádia a internetu v bretonštině není využívána v příliš velké míře. Z výzkumu, který byl proveden v roce 2007, vyplynulo, že v celém regionu sleduje 21 procent bretonských mluvčích alespoň jedenkrát měsíčně televizní vysílání v bretonštině. V Dolní Bretani byl tento údaj roven přibližně tři čtvrtinám mluvčích. Rádio poslouchá minimálně jedenkrát měsíčně přibližně 10 procent všech mluvčích, v Dolní Bretani 37 procent mluvčích. Co se týče bretonštiny a internetu, tak téměř polovina mluvčích nemá žádné připojení. Méně než 5 procent mluvčích tak využívá internet k poslechu či čtení bretonštiny.⁶⁴

Nejvíce bretonsky psaných knih je možné sehnat pro děti. Nabídka pro dospělé je mnohem více omezena. Liza, ředitelka školy Diwan uvádí: „*Máme knihy v bretonštině, ale v porovnání s francouzskými se jedná opravdu o zlomek, také je potřeba mít literaturu pro všechny věkové kategorie. Knihy jsou především ve formě kreslených příběhů pro děti. Pro děti je to tedy celkem dobré, došlo ke zlepšení situace i v porovnání se situací před deseti lety. V současnosti působí skupinka lidí vytvářející materiály pro děti.*“

Obrázek 8: Kniha pro děti, výuka ve škole Diwan

Zdroj: Vlastní archiv, Rennes, květen 2015

Francouzština je dominantním jazykem veřejného života po celé Bretani. Snahou aktivistů je dostat bretonský jazyk do většího povědomí lidí, a to podpořením bilingvní komunikace ve veřejném životě a také pomocí rozšiřování bilingvních cedulí. Dvojjazyčné značení zdůrazňuje specifickou a odlišnou regionu, což může kladně podpořit turistický ruch.

⁶⁴ BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 97–104.

V samotných Bretoncích vzbuzuje vícejazyčné značení hrdost a má pro ně silnou symbolickou funkci.

První francouzsko-bretonské cedule se začaly objevovat v 80. letech minulého století, a to na popud bretonských aktivistů. Postupně se začaly bilingvní cedule rozšiřovat na další území Bretaně. Bilingvní značení zahrnuje názvy ulic, měst, informační cedule, dopravní značení, cedule na letištích, nádražích či autobusových zastávkách. Vícejazyčné značení se netýká pouze bretonštiny, ale také dalšího regionálního jazyka gallo.^{65,66}

Bretonština je i součástí krajiny jako takové. Regionální jazyk se stále vyskytuje ve formě toponym, a to v názvech některých měst a míst. V západní části Bretaně lze nalézt mnoho obcí začínající na *Plou-* (nebo další varianty *Plo-*, *Plu-*, *Pleu-*...), což znamená *hlava*. Konkrétním příkladem může být obec Plougastell, což v překladu znamená farní opevnění (*Plou-* + *Kastell*). Mezi další příklady patří místa začínající na *Lann-*, což znamená *posvěcené místo*.

Někteří lidé mají také tradiční bretonská jména či příjmení. Příkladem může být jedna z informátorek, jejíž příjmení je Calloc'h. „*Mé jméno je opravdu bretonské, bretonská jména poznáš od francouzských, například v mém příjmení podle toho apostrofu. Když jsem byla na střední škole, měla jsem s tím pořád problém, například při psaní na počítači. Problémem je také výslovnost, málokdo umí vyslovit mé příjmení správně. Na konci příjmení mám apostrof, ten by se měl vyslovit jako tvrdě „ch“, ale ostatní lidé to vysloví jinak – „Kalok“ nebo „Kaloš“. Nesprávně to vyslovuje i můj bratr, protože ho to nezajímá.*“

Výuka bretonského jazyka

Bilingvní výchova u dětí se často setkává se zakořeněnou představou rodičů, kteří považují výuku malého jazyka za neúčinnou či dokonce zatěžující pro dítě. Avšak nová zjištění ukázala, že naopak děti, které jsou vychovávány bilingvně, mají lepší výsledky ve školní výuce. Dvojazyčná výuka vede k abstraktnějšímu a simultánnímu vnímání světa, rozvíjí intelektuální schopnosti a potenciál. Bilingvismus či multilingvismus je v dnešní době stále více žádaný, umožňuje poskytnutí více informací a vědomostí. Znalost více jazyků například podporuje tolerantnost jedince vůči jiným kulturám, zlepšuje zvládání nových věcí,

Obrázek 9: Bilingvní cedule při výjezdu z města Rennes

Zdroj: Vlastní archiv, Rennes, květen 2015

⁶⁵ BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 170–173.

⁶⁶ *Signalisation*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 4. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.fr.brezhoneg.bzh/18-signalisation.htm>

urychluje učení nového či zvyšuje kreativitu. Vícejazyčnost nabízí širší možnosti komunikace i na mezinárodní úrovni. Z finančního hlediska může jedinec získat výhodu při hledání zaměstnání.⁶⁷

Výuka bretonského jazyka je možná především ve větších městech, kde je možné nalézt jak večerní kurzy pro dospělé, tak možnost bilingvní či dobrovolné vyučování pro děti. Na rozdíl od venkova, kde mají nejen děti menší možnost poznat kulturu, porozumět bretonské identitě či navštěvovat bilingvní výuku. Nejznámější z asociací nabízející vzdělání v bretonštině jsou školy Diwan. Diwan vznikl v roce 1977 a měl a stále má velký vliv na rozvoj bretonštiny. V současnosti nabízí 46 škol pro děti od dvou do deseti let, poté šest základních škol pro děti od deseti let a jednu střední školu. Bilingvní výuku nabízejí také privátní katolické školy Dihun a veřejné školy Diveyeh. V posledních zmíněných školách probíhá výuka, na rozdíl od Diwanu, také ve francouzštině. Na začátku školního roku 2016 dosáhl celkový počet žáků 17 024.^{68, 69} Vysokoškolští studenti mohou vystudovat bretonsko-keltský studijní obor od bakalářského až po doktorandské studium na Université de Rennes 2 nebo v Brestu na Université de Bretagne Occidentale.^{70, 71}

Možnost výuky bretonštiny mají i dospělí, a to především v rámci večerních kurzů nebo měsíčních intenzivních kurzů. Asociace výuky bretonštiny pro dospělé Skol En Emsav sídlí v hlavním městě Rennes. V západní Bretani působí asociace Mervent. Mezi další asociace nabízející výuku bretonštiny pro dospělé patří například Roudour, UCO či Stumdi. V roce 2015 se učilo bretonsky 3656 dospělých v týdenních či intenzivnějších kurzech.⁷² Počet nabídky kurzů v průběhu let mírně vzrůstá, v roce 2013 bylo možné navštěvovat večerní kurzy na 174 místech v Bretani. Ve zbytku Francie je bretonština vyučována na 22 místech a v zahraničí na dalších dvaceti místech, od Toronta až po Sydney.⁷³

Revitalizace bretonského jazyka

Situace bretonštiny je alarmující a hrozí její vymizení. Organizace UNESCO, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, zkoumá a monitoruje situaci

⁶⁷ ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 67–71.

⁶⁸ *L'enseignement bilingue en 2011*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 25. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.ofis-bzh.org/fr/services/observatoire/travaux.php?travail_id=83

⁶⁹ *Chiffres clés*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 25. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.fr.brezhoneg.bzh/5-chiffres-cles.htm>

⁷⁰ LE COADIC, Ronan, profesor na Univerzitě de Rennes 2. Osobní rozhovor. Rennes, březen 2015.

⁷¹ BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle. Le nouveau sondage de TMO-Régions*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 166-167.

⁷² *Chiffres clés*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 25. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.fr.brezhoneg.bzh/5-chiffres-cles.htm>

⁷³ *L'enseignement aux adultes. Bilan 2013*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.roudour.com/Files/16063/141227057543017.pdf>

menšinových jazyků světa. Bretonština je dle organizace UNESCO, považována za vážně ohrožený jazyk.⁷⁴ Otázkou je, zda je ještě čas na její záchranu a jakým způsobem se snažit bretonštinu zachránit. Lingvistická politika nelze uplatnit na všechny regiony stejně a musí být brány v potaz konkrétní specifika daného regionu. Stabilizace počtu bretonských mluvčích není reálná v krátkodobém horizontu. Lingvistický plán by měl podpořit pozitivní smýšlení o bretonském jazyce a minoritě Bretonců jako takové. Prokázat prospěšnost znalosti bretonštiny a podpořit vzdělání v bretonštině.

Mezi pozitivní faktory vývoje na přelomu 20. a 21. století patří rozvoj vzdělávání v bretonštině nebo přijetí lingvisticko-politického plánu. Diglosie v Bretani stále existuje, nicméně je zapotřebí detailněji rozebrat situaci bretonštiny, například v jakých oblastech života je stále používaná. Conseil Regional de Bretagne⁷⁵ přijala první jednotný plán lingvistické politiky v prosinci 2004. Plán oficiálně uznává bretonštinu a gallo za jazyky Bretaně. Plán se zabývá zachováním bretonštiny, snahou stabilizace počtu mluvčích a podporou jazyka v rozmanitých oblastech sociálního života v Bretani. Snaží se umožnit každému Bretonci učit se bretonštinu, poslouchat, mluvit a psát v bretonštině.⁷⁶

V průzkumu provedeném v roce 1997 uvedlo 88 procent respondentů, že jsou pro záchranu bretonštiny. V roce 2001 proběhl průzkum, iniciovaný asociací Buhez⁷⁷, který se zabýval zájmem o mluvení bretonsky. 41 procent respondentů uvedlo, že je bretonština užitečná, pouze 2 procenta uvedla, že je nezbytná. Nutností je přistoupit na rozsáhlý program ochrany bretonského jazyka. Důležitou součástí je přesvědčit více generací o tom, proč je důležité učit se bretonsky. Sociolingvisté vnímají problematiku použití menšinových jazyků z více úhlů. Důležitou součástí zkoumání situace jazyka je například měření jeho vitality, zda dochází k jeho zastarávání, kolik je mluvčích jazyka, jaká je frekvence používání jazyka, a to v rozdílných kontextech života jedince.⁷⁸

Prognóza budoucího vývoje bretonské identity a bretonštiny

Přestože se politika francouzského státu snažila bretonskou identitu popírat, tak se specifická identita v Bretani stále udržela. Bretonština je důležitou součástí bretonské identity, nicméně značná část Bretonců keltský jazyk již neovládá. Bretonci si ale přejí, aby zůstal

⁷⁴ UNESCO *Atlas of the World's Languages in Danger*. [online] UNESCO. [cit. 14. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.unesco.org/languages-atlas/en/atlasmap/language-id-336.html>

⁷⁵ Regionální rada Bretaně

⁷⁶ *Une politique linguistique pour la Bretagne*. [online] Région Bretagne. [cit. 28. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.bretagne.bzh/upload/docs/application/pdf/2012-04/rapport_dactualisation_de_la_politique_linguistique_2012.pdf

⁷⁷ Asociace sdružující muzea a skanzeny v Bretani

⁷⁸ BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 149–160.

jazyk uchován a zcela nevymizel. Esenciálním prvkem bretonské identity je především pocit příslušnosti a sounáležitosti s bretonským národem, který pravděpodobně přetrvá i do budoucnosti. Budoucí vývoj je sice nejistý, ale v současnosti se o bretonskou identitu zajímá i více mladých lidí, než tomu bylo v minulosti, kdy byla více upřednostňována francouzská identita. Ohroženým prvkem identity je především bretonština, jejíž budoucnost je značně nejistá.

Mluvčích bretonského jazyka celkově ubývá, jelikož mnoho z nich patří do starší věkové kategorie. Každoročně zemře okolo 5 000 mluvčích. Počet lidí, kteří se učí bretonsky, se počtu zemřelých nevyrovná. Generační transmise byla přerušena už před dvěma generacemi. Stabilizace počtu mluvčích tak není v krátkodobém horizontu možná a bude těžké docílit stabilizace i v budoucnu. Mladší generace se začíná více zajímat o bretonskou kulturu, to se zlepšilo v porovnání s dřívějším. I více dětí se začíná učit bretonsky. Informátoři, kterým bylo do třiceti let, uváděli, že by bylo divné se v tomto věku začít učit bretonsky. Sice bretonštinu podporují, ale raději se učí jiný, mezinárodní jazyk, například angličtinu.⁷⁹

Mírný nárůst počtu mluvčích byl zaznamenán ve věkové kategorii 15–19 let, v níž bylo zastoupeno 1 procento mluvčích v roce 1997, a o deset let později se procentuální podíl zvýšil na 4 procenta. Přestože se nejedná o významný nárůst, je nárůst nejmladší věkové kategorie důležitý. Ve všech ostatních kategoriích počet mluvčích klesá. Pro nové mluvčí je bretonština druhým jazykem, nejčastěji naučeným v rámci vzdělávacích institucí. Nicméně otázkou je úroveň bretonštiny žáků a také to, jak dlouho budou bretonsky umět.⁸⁰

Pro zachování bretonštiny je drtivá většina všech Bretonců. Více než polovina z nich věří v její zachování. Mezi důvody uchování bretonštiny patří to, že je součástí kulturního dědictví a bretonské kultury. Bretonština poukazuje na původ Bretonců a jejich tradice, které jsou spojeny s identitou a hrdostí národa. Proti těmto postojům se staví argumenty, které nepodporují zachování bretonštiny. Bretonský jazyk není pro současný život v Dolní Bretani nepostradatelný. Mezi další argumenty patří neužitečnost jazyka, s tím je spojené tvrzení, že se jedná o mrtvý jazyk, jenž je jazykem minulosti a nemá budoucnost. Bretonštinou se mluví stále méně a méně. Zájem mladých o bretonštinu je stále nedostatečný. Dalším argumentem je také možnost učit se jiný, důležitější a více používaný jazyk, což je v dnešním

⁷⁹ LE COADIC, Ronan, profesor na Univerzitě de Rennes 2. Osobní rozhovor. Rennes, březen 2015.

⁸⁰ *L'enseignement bilingue en 2011*. [online]. Office public de la langue bretonne. [cit. 28. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.ofis-bzh.org/fr/services/observatoire/travaux.php?travail_id=83

globalizovaném světě důležité. Ty, kteří bretonsky neumí, odrazuje složitost jazyka a také různé dialekty.⁸¹

Závěr

Postavení Bretaně a Bretonců v rámci Francouzské republiky bylo často značně podřadné a přehlížené. Unitární centralizovaná Francie se snažila vystupovat jako národní stát na celém svém území, a tak docházelo ke snahám asimilace bretonské menšiny.

V 19. století přišla společně s romantismem snaha zachovat a oživit bretonskou identitu. V průběhu 19. století byli Bretonci národnostně uvědomělí. Během 20. století docházelo k potlačování bretonské identity, což bylo způsobeno politikou francouzského státu. I samotní Bretonci začali vlastní identitu považovat za překážku svého osobního rozvoje. Bretonská identita byla vnímána jako zaostalá a udržovala se především ve venkovském prostředí. Naopak francouzská identita představovala modernitu a osvobození v podobě života ve městě. V minulém století byla tedy upřednostňována spíše francouzská identita, nicméně od 70. let se začal zvyšovat zájem o bretonskou identitu a bretonštinu prostřednictvím revitalizačních hnutí.

Přehlížení regionálních jazyků a od počátku 20. století i represe ze strany Francie přispěly i k úbytku počtu mluvčích bretonštiny. V první polovině 20. století si bretonština udržovala významnou roli, nicméně francouzština se stávala stále více používanou. Další markantní transformace nastala od poloviny 20. století. Dle výzkumu z poválečného období dokázalo bretonštinu používat 1 100 000 obyvatel Dolní Bretaně. Během následujících šedesáti let se počet mluvčích snížil o více než 80 procent, v současnosti je bretonština jazykem s přibližně 200 000 mluvčími. Během druhé poloviny 20. století došlo k přerušení mezigenerační transmise bretonštiny. V rámci rodiny měla bretonština stále významnou roli, nicméně mladí rodiče začali na své děti mluvit převážně francouzsky. Francouzština začala být považována za vznešenější a honosnější prostředek komunikace a za jazyk vhodnější pro vzdělání. Použití francouzštiny značilo vyšší sociální status.

V současnosti si Bretonci udržují určitou resistenci a vlastní identitu spojenou s charakteristickými regionálními kulturními rysy. Bretonská identita je spojena se specifickou historií regionu, geografickým vymezením a také s keltskými kořeny. Napříč regionem vznikly organizace, které nabízejí vyučování v bretonštině jak pro děti, tak pro dospělé. Nejvýznamnější asociací nabízející bretonskou výuku pro děti jsou školy Diwan. Mnoho dalších organizací se zabývá podporou regionální kultury, zahrnující například tanec

⁸¹ BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 149–160.

či hudbu. O bretonskou identitu se začínají více zajímat i mladí lidé. Esenciálním prvkem bretonské identity je především pocit sounáležitosti a příslušnosti k bretonskému národu.

I když v současnosti většina Bretonců bretonštinu neovládá, tak ji považují za důležitou součást vlastní identity. Přestože v posledních šedesáti letech došlo k výraznému úbytku mluvčích, nepředpokládá se, že bretonština vymizí úplně. Stále je používaným jazykem, i když spíše příležitostně. Francouzština se stala dominantním jazykem ve všech sférách života Bretonců. Přestože nových mluvčích pomalu přibývá, problém tkví v tom, že většina mluvčích patří do starší věkové kategorie. Z výzkumu z roku 2007 vyplynulo, že 70 procent bretonských mluvčích bylo starších šedesáti let. V roce 2006 navštěvovalo síť bilingvních vzdělávacích institucí přibližně 11 000 žáků, v roce 2016 se počet žáků zvýšil na 17 024. Kurzy bretonštiny v roce 2006 navštěvovalo 3 656 lidí. I přes nárůst počtu žáků a lidí, kteří se začínají učit bretonsky, se tento přírůstek nevyrovná počtu zemřelých mluvčích. Důvodem je také přerušení generační transmise v druhé polovině 20. století. V krátkodobém horizontu se nepředpokládá, že by došlo ke stabilizaci počtu mluvčích.

Seznam použitých zdrojů

- About us*. [online] The Network to Promote Linguistic Diversity (NPLD). [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.npld.eu/about-us/>
- ADKINS, Madelaine. *Will the real Breton please stand up? Language revitalization and the problem of authentic language*. [online]. University of Southampton, 2013. [cit. 2017-02-15]. Dostupné z: <https://independent.academia.edu/MadeleineAdkins>
DOI: <https://doi.org/10.1515/ijsl-2013-0044>
- BODLORE-PENLAEZ, Mikael, HENRY, Lionel, MARAIS, Pierre-Emmanuel. *Bretagne, les questions qui dérangent*. Fouesnant: Yoran embanner, 2014. s. 109. ISBN 918-2-916579-78-8.
- Brittany and its history*. [online] Région Bretagne. [cit. 20. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.bretagne.bzh/jcms/prod_189639/fr/brittany-and-its-history
- BROUDIC, Fañch. *Parler breton au XXIe siècle. Le nouveau sondage de TMO-Régions*. St Thonan: Cloître Imprimeur, 2009. s. 208. ISBN 978-2-911210-91-3.
- CREPAZ, Katharina. *The Impact of Europeanization on Minority Communities in "Old" Member States: Italy and France*. [online]. University of Innsbruck, 2014. [cit. 15. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Crepaz.pdf>
- Culture et traditions Bretagne*. [online] Routard.com. [cit. 3. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.routard.com/guide/bretagne/858/culture_et_traditions.htm
- FORTIER, David H. *Chapter 3, Breton Nationalism and Modern France: The Permanent Revolution*. [online]. Amherst: University of Massachusetts, 2008. [cit. 28. 10. 2016]. Dostupné z: http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=anthro_res_pt9
- GEMIE, Sharif. *Brittany, 1750-1950, The Invisible Nation*. Cardiff: University of Wales Press, 2007. ISBN 978-0-7083-2002-0.
- HOUSKOVÁ, Anna, SVATONĚ, Vladimír. *Literatura na hranici jazyků a kultur*. Praha: Betis, 2009. ISBN 978-80-7308-284-0.
- Chiffres clés*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 25. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.fr.brezhoneg.bzh/5-chiffres-cles.htm>
- L'enseignement aux adultes. Bilan 2013*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.roudour.com/Files/16063/141227057543017.pdf>
- La langue bretonne à la croisée des chemins*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 15. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.fr.brezhoneg.bzh/46-situation-de-la-langue.htm>
- La langue de la Haute-Bretagne*. [online] L'institu Chubri. [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.chubri-galo.bzh/chubri-galo_le-gallo_presentation-gallo_gl.htm
- LE COADIC, Ronan. *L'identité bretonne, situation et perspectives*, In: Élégoët, Fañch (éd.). *Bretagne: Tud ha Bro*, 2002. Dostupné z: <http://hal.univ-brest.fr/hal-00498513>
- LE COADIC, Ronan. *Tout est bon dans le Breton*. Ethnologie française, Presses Universitaires de France, 2012. Dostupné z: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00731788>
- Le gallo, la langue de la Haute-Bretagne*. [online] bretania.bzh. [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.bretania.bzh/exploitation/Bretania/le-gallo-la-langue-de-la-haute-bretagne.aspx?_lg=fr-FR
- L'enseignement bilingue en 2011*. [online]. Office public de la langue bretonne. [cit. 25. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.ofis-bzh.org/fr/services/observatoire/travaux.php?travail_id=83

- Les langues de bretagne au quotidien*. [online] Région Bretagne. [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.bretagne.bzh/jcms/c_13437/fr/breton-et-gallo-au-quotidien
- MENDEL, Kerstin. *Regional Languages in France: The Case of Breton*. [online]. [cit. 14. 10. 2016]. Dostupné z: http://vanhise.lss.wisc.edu/ling/files/ling_old_web/lso/wpl/4.1/LSOWP4.1-09-Mendel.pdf
- Signalisation*. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 4. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.fr.brezhoneg.bzh/18-signalisation.htm>
- ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-86429-83-0.
- The race map*. [online] Ar Redadeg. [cit. 3. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.ar-redadeg.bzh/en/blog/article/the-race-map>
- TŘESOHLAVÁ, Anna. *Revitalizace bretonštiny (vztah jazyka a identity u nové generace bretonsky mluvících)*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2011. Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.
- UN DRA RET EVIT KEMENT YEZH VEV ZO. [online] Office public de la langue bretonne. [cit. 1. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.brezhoneg.bzh/72-termenadurezh.htm>
- Une politique linguistique pour la Bretagne*. [online] Région Bretagne. [cit. 28. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.bretagne.bzh/upload/docs/application/pdf/2012-04/rapport_dactualisation_de_la_politique_linguistique_2012.pdf
- UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger. [online] UNESCO. [cit. 14. 10. 2016]. Dostupné z: <http://www.unesco.org/languages-atlas/en/atlasmap/language-id-336.html>

Německojazyčné skupiny v Itálii

German-speaking groups in Italy

Ondřej Krížek

Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha-Suchbátol
Email: KrizekOndrej@seznam.cz

Abstract

Ethnic diversity in northern Italy offers a unique view of the multiethnic society. The Italian government has long struggled with the right approach to ensure all local minorities the right conditions to preserve their way of life. Since the language is one of the most important attributes of identity, a lot of negotiations had focused mainly around him. Nowadays, the system of language and thus the ethnic rights and freedoms in Italy is relatively satisfactory in terms of minority groups. This work aims to answer questions related to the relationship between the German-speaking minority and Italian administrative establishment, hence the Italian language group.

Keywords

Germans, Italy, identity, autonomy, ethnicity, Walser, Cimbri, Mòcheni

Klíčová slova

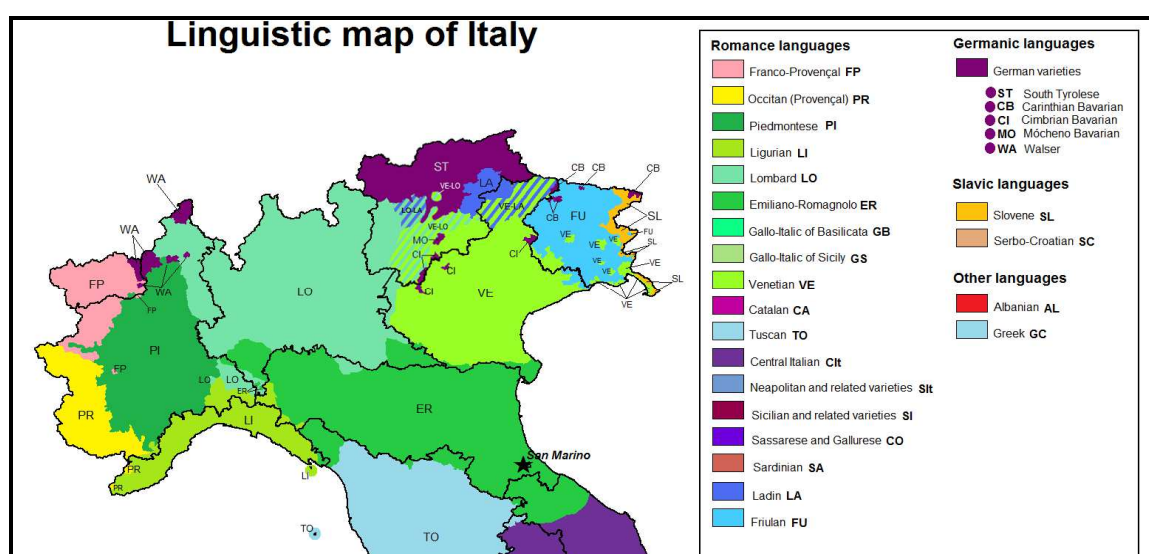
Němci, Itálie, identita, autonomie, etnicita, Walser, Cimbri, Mòchenové

Úvod

Itálie je v evropských podmínkách značně ojedinělým případem vysoké jazykové diverzity. Některé jazykové skupiny se v relativně nezměněné formě nacházejí na italském území již od počátku moderního letopočtu, některé přibýly na přelomu prvního tisíciletí, některé prošly cestou z dialektu v samostatný jazyk a další se do Itálie dostaly v rámci globální migrace během posledního století. Nejedná se pouze o jazyky z románské rodiny, ale i o jazyky v rámci zastřešující indoevropské skupiny jazyků. Pokud se zajímáme o německojazyčné menšiny, je jich na území Itálie hned pět – Jihotyrolané, Walserové, Mòchenové, Cimbrové a Plodarové. Práce se zabývá prvními čtyřmi s tím, že Plodarové jsou velmi malou a v podstatě již asimilovanou skupinou, ačkoliv od 90. let 20. století bylo nastartováno několik revitalizačních projektů. Každá z těchto menšin má svůj vlastní jazyk, který je dialektem němčiny. Tyto skupiny, kromě jihotyrolské, jsou velmi izolované a čítají maximálně do tisíce mluvčích. V poslední době čelí značné emigraci, se kterou je spojeno vymírání mateřského jazyka. Při snaze o udržení svého jazyka se pak musí potýkat nejen

s problémem vzbudit zájem státu, své komunity, ale například i se stigmatem spojeným s němčinou (historicky nepopulární jazyk, těžký jazyk na učení apod.).

Před italskou vládou stál tedy složitý problém, jak vyřešit otázku státní suverenity a zároveň poskytnout očekávaná práva. Ve většině případů zvolila přístup územní autonomie, a právě vztah italského správního zřízení a identity německojazyčných menšin je hlavním tématem tohoto článku. Byly zde uplatněny především analyzovaná data z terénních výzkumů v severní Itálii. Konkrétně se jednalo o opakovaný výzkum v Jižním Tyrolsku (2011, 2014) a v dalších lokalitách popsanych v praktické části práce (2017). Celkově bylo osloveno 43 informátorů, jejichž výpovědi jsou v článku zpracovány buď nepřímo v textu, nebo přímou citací kurzívou.

Obrázek 10. Itálie – jazyková mapa

Zdroj: I dati cartografici provengono dall'ISTAT e sono aggiornati al 1° gennaio 2011, Wikimedia.

Právní rámec

Italský systém ochrany etnických menšin je postaven na jazykové příslušnosti a na dvou principech – osobní a územní autonomii. Osobní autonomie je založená na sebeidentifikaci občana s mateřským jazykem a nemá v Itálii širší využití, vyjma nároku na jisté finanční prostředky pro asociace takových jazykových skupin, vedení statistických údajů a teoretického vztahování se mezinárodních práv. Nicméně tato autonomie slouží jako jistý základ pro autonomii územní, která je na ní postavena.

Práva spojená s osobou

V současnosti italská ústava zachovává pouze jazykové svobody spolu s ostatními, náboženskými, politickými apod. z roku 1948. Dále pak zmiňuje v Článku 6: *Repubblica protegge le minoranze linguistiche con opportune disposizioni*. Toto následně rozšiřuje Zákon 482/99

stanovující, že je chráněn jazyk a kultura dvanácti jazykových menšin. Zákon 482/99 také přenechává specifickou legislativu pro zajištění ochrany menšin nižším jednotkám veřejné správy, které jsou k tomuto pověřeny – hlavně tedy provincie a regiony.⁸² Tato práva jsou identifikována na základě povinného vyplnění dokumentu při sčítání lidu jednou za deset let. Součástí tohoto dokumentu je uvedení jazykové příslušnosti, stává se tak předpokladem k uplatnění osobních práv občana (veřejné příspěvky, dotované bydlení atd.).⁸³ Je tedy plně na regionu či provincii, jaký statut daným jazykům přiřadí – oficiální či uznaný – a jaká práva s tímto statutem budou spojena.

Práva spojená s územím

Italská republika je také od roku 1948 administrativně rozdělena na dvacet regionů. Pět z nich je přiznán zvláštní statut dle italské ústavy. Itálie se snaží poskytnout etnickým menšinám na svém území jistou formu sebeurčení ve formě převážně územní autonomie. Jak píše Gabal: *Etnické a národnostní menšiny i etnické poměry jsou proto významným fenoménem, v kterém se propojuje vnitřní kvalita demokracie státu s jeho zahraniční politikou, agendou a kvalitou mezinárodních a nadnárodních institucí.*⁸⁴ Itálie zde udělala obrovský krok oproti 20. století. Etnicky silné menšiny byly opravdu schopné využít svou identitu jako ... *nástroj pro prosazování partikulárních zájmů nebo maximalizaci hodnot...*⁸⁵ Nicméně je patrné, že takovýto model má i své nevýhody. V praxi diskriminuje menšiny nevymezující se znatelně odlišným jazykem, menšiny mimo jisté autonomní jednotky a jen těžko zaručuje právní ochranu početně ještě slabším menšinám v těch regionech a provinciích s autonomním statutem. Řešení není tedy systémové, ale spíše roztržité a jedinečné pro každou etnickou menšinu.

Jihotyrolané

Jižní Tyrolsko je autonomní provincií ležící na severu Itálie v rámci autonomního regionu Tridentsko-Horní Adiže (Trentino-Alto Adige / Trentino-Südtirol) společně s další autonomní provincií Tridentsko. Půlmilionová populace je tvořena z 62 % německojazyčnou

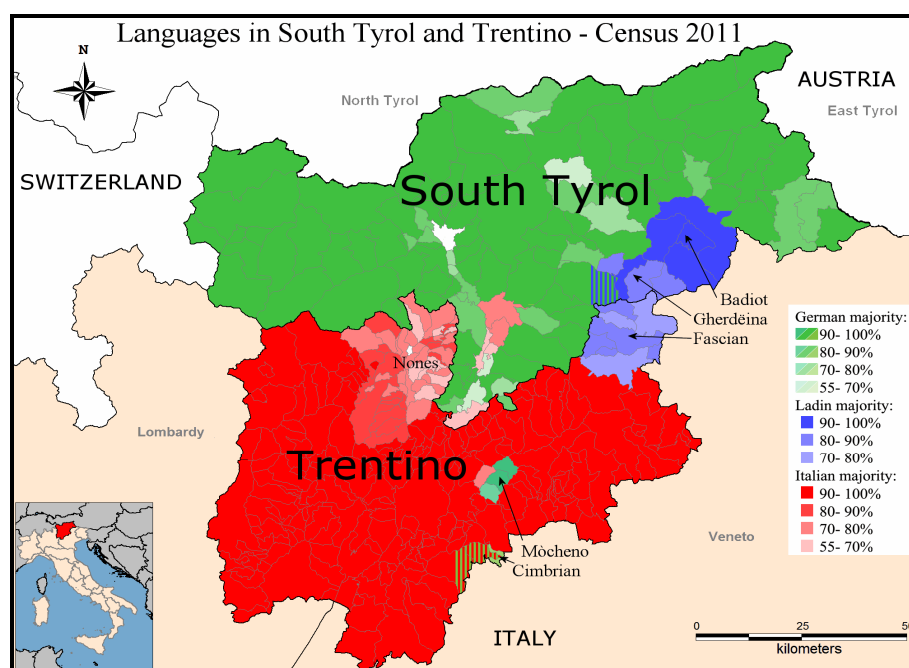
⁸² VAN DER JEUGHT, Stefaan. The Protection of Linguistic Minorities in Italy: A Clean Break with the Past. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. 2016 (Vol 15, No 3), s. 63.

⁸³ PETERLINI, Oskar. *Autonomy and the Protection of Ethnic Minorities in Trentino-South Tyrol: An Overview of the History, Law and Politics*. Bozen: Presidium of the Regional Parliament Trentino South Tyrol, 1997. ISBN 88-900077-2-9, s. 167.

⁸⁴ GABAL, Ivan. *Etnické problémy v dnešním evropském vývoji z perspektivy České republiky*. In: GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-861-0323-4. ISSN 80-861-0323-4, s. 13.

⁸⁵ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012, 352 s. ISBN 978-807-4190-537, s. 85.

skupinou, z 23 % italskou a ze 4 % ladínskou.⁸⁶ Historicky se jedná o důležité tranzitní území mezi latinským a germánským prostorem. V současnosti se vyznačuje vysokou životní úrovní, ekonomickým růstem a také láká svými turistickými příležitostmi. Německojazyčná skupina je v Jižním Tyrolsku nejpočetnější – 314 604 občanů. Dle demokratického volebního systému samosprávy má tedy kontrolu nad provincií, ačkoliv je v italském státě menšinou. Tato etnická menšina se často označuje za Němce žijící mimo mateřskou zemi, avšak toto označení není správné. Historicky se jedná o tyrolskou/rakouskou populaci a zmíněný výraz spíše odráží jejich mluvený jazyk, kterým je dialekt němčiny.

Obrázek 11. Jihotyrolané – jazyková mapa.

Zdroj: I dati cartografici provengono dall'ISTAT e sono aggiornati al 1° gennaio 2011, Wikimedia.

Historie a identita

Po dlouhá staletí se území dnešního Jižního Tyrolska těšilo relativnímu klidu pod bavorskou a později habsburskou ochranou. V rámci těchto vazeb se samozřejmě zapojilo do několika konfliktů, a právě zápas velkých mocností byl neblahou příčinou toho, proč se tato provincie dostala po skončení první světové války do komplikované situace bez svého přičinění. Z ničeho nic se jihotyrolská populace ocitla menšinou v italském státě v rámci vyjednávání evropských mocností, které upřednostnily strategické a politické hranice před těmi dříve slíbenými, etnickými.

Trauma poitalštění. Jižní Tyrolsko si chtělo po skončení první světové války zajistit právo na sebeurčení – autonomní Tyrolsko či existence v rámci Rakouska. Nemělo však při

⁸⁶ BENVENUTO, Oscar a Gregorio GOBBI. *South Tyrol in Figures: 2013* [online]. Bolzano: Provincial Statistics Institute – ASTAT, 2013 [cit. 2015-02-18]. Dostupné z: www.provinz.bz.it/en/downloads/Siz_2013-eng.pdf. S. 6–7.

vyjednáváních v St. Germain zastoupení a rozhodnutí mocností o začlenění do italského státu bylo pro obyvatele obrovským šokem. I přesto se Jihotyrolané snažili ke vzniklé situaci přistupovat racionálně a očekávali možnost dalšího jednání. Nicméně nastupující fašistická moc hledala různé záminky, jak získat plnou kontrolu nad strategicky položenou provincií. Jak fašisté získávali větší a větší moc, tím agresivnější byli vůči Jižnímu Tyrolsku, které bylo jedním z trnů v jejich oku. V roce 1923 byla vláda již plně v rukou fašistů, kteří oficiálně zavedli urgentní program poitalštění Jižního Tyrolska. Jediným oficiálním, a tedy úředním jazykem se stala italština – veřejná správa, školy, nemocnice a soudy. Zaměstnanci těchto institucí, kteří italštinu neovládali, byli nahrazeni a podobně všechny významné posty přešly pod italskou kontrolu. Poitalšťovány byly názvy i rodinná jména.⁸⁷ Odpor Jižního Tyrolska se zaměřoval na zachování jazyka, kultury a náboženství – tedy etnické identity skrze tyto hlavní atributy. Jistou podporu Jihotyrolané čekali ze strany nacistického Německa. Po vzájemné dohodě Hitlera a Mussoliniho v roce 1939 se 180 tisíc lidí rozhodlo pro dobrovolný odchod.⁸⁸

Starší informátor, ročník 1952: „*Kdybych byl starší, tak bych asi řekl [nejhorší to bylo] za fašismu nebo za války. Já byl ještě mladý. ... Ale můj otec vždycky říkal, že to není tak hrozné (za války a v 50. - 70. letech), jako to bylo za Mussoliniho. Lidé byli na sebe naštvaní, ale kdo ví. Od Italů prý však dostali s klukama přes pusy několikrát. Za co? To si nepamatují. Ale za blbosti asi.*“ Etnické složení a extrémní podmínky, kterým bylo Jižní Tyrolsko vystaveno během Mussoliniho vlády, druhé světové války a prvních kroků při vyjednávání autonomie, rezonuje v obyvatelstvu do dneška.

Vyjednávání autonomie

Při poválečných vyjednáváních se opět diskutovalo nad státními hranicemi a osudem „Němců“ v různých oblastech. Jihotyrolané s výslednou Mírovou smlouvou s Itálií a prvním Autonomním statutem samozřejmě nebyli příliš spokojeni. Vnímali tento proces jako další křivdu svému sebeurčení od fašistické centralistické vlády. „*V Jižním Tyrolsku, nejsevernějším italském trojjazyčném regionu, způsobil naci-fašismus a dvě světové války, že se etnická příslušnost stala hluboce rozvracejícím tématem. Poválečná dohoda závisela na vlastní reinterpretaci doktríny „oddělení ale rovni“. Slogan kampaně osvojený místní německou většinou zněl: „Dobré ploty dělají dobré sousedy.*“⁸⁹ Při poválečných

⁸⁷ ALCOCK, Antony. *The South Tyrol Autonomy, a Short Introduction*. [online] County Londonderry, Bozen/Bolzano: University of Ulster Northern Ireland, 2001. Dostupné z: <http://www.provinz.bz.it/en/downloads/south-tyrol-autonomy.pdf>. S. 2.

⁸⁸ WOLFF, Stefan. *Disputed territories: The transnational dynamics of ethnic conflict settlement*. New York: Berghahn Books, 2003, xiii. ISBN 15-718-1516-3, s. 121.

⁸⁹ HASMATH, Reza. *The Complexities of Ethnic Diversity*. Ferham: Ashgate Publishing Limited, 2011, s. 9.

vyjednáváních se etablovala SVP (Südtiroler Volkspartei/Jihotyrolská lidová strana). SVP, vycházející z jihotyrolského odboje, v prvních volbách v roce 1948 drtivě porazila svou konkurenci.

Autonomní statut z ledna roku 1948 byl všeobecně uznán, ale jelikož byl napsán neurčitě, každá ze stran si od něj slibovala něco jiného. Jihotyrolští Němci očekávali další rozvíjení autonomie. Italská vláda si dokument vykládala jako konečný a jakýkoliv zásah či budoucí požadavky jako neoprávněné. Politická reprezentace v čele s SVP se ocitla také ve svízelné situaci. Pro prosazení určitých zájmů provincie potřebovala kontrasignaci italského parlamentu. Musela tedy vážit mezi ochranou zájmů svých občanů a zachováním dobrého vztahu s parlamentem.

Separatistické snahy

Společností začaly otřásat separatistické nálady a nacionalistické cítění. Vyústěním přidušené situace bylo odpálení náloží na sloupech vysokého napětí skupinou aktivistů v roce 1949 a bombovým útokům mezi roky 1956 a 1961, s civilními ztrátami na životech. Absence politické dohody a vzájemného respektu tedy začala přerůstat v nebezpečný meziskupinový konflikt na etnické bázi. Vyslané speciální policejní a armádní jednotky však situaci ještě více rozvířily (např. používáním mučení) a konflikt v podstatě přešel do partyzánského stylu boje ozbrojených skupin. Separatistické jednotky se také nevyhýbaly odporným činům, jako například cíleným útokům na údajné „zrádce“ provincie⁹⁰. Situace se v té době začala stávat naprosto nepřehlednou: *„Babička mi vyprávěla, že vůbec nevěděli, co se děje. Nevěděli, jestli vedle něco nevybouchne, protože bydleli blízko pošty. Nevěděli, jestli jim nepřistane zápalná láhev v okně. Nevěděli, jestli jim vojáci nevyrazí dveře. [Jak na to lidé reagovali?] Lidé se o útocích nechtěli bavit na ulicích. Bylo to depresivní. A také se báli, že je někdo zaslechne. No asi se prostě o tom nechtěli bavit.“*

Takto radikalizovaný konflikt si již vynutil mezinárodní reakci a OSN začalo projednávat rakouský návrh na prozkoumání situace. Výsledkem bylo vydání několika rezolucí, jejichž úkolem bylo obnovení jednání o jihotyrolské otázce mezi SVP, Itálií a Rakouskem. V tomto případě se naštěstí již podařilo dobrat výsledku. Zmíněné strany se dohodly na tzv. Balíčku – několika smlouvách, které mezinárodně zaručovaly nový Autonomní statut Jižního Tyrolska, jenž vešel v platnost roku 1972. Ačkoliv tento stav nebyl stále absolutně perfektní, Jihotyrolané se po více jak 50 letech konečně dočkali alespoň přijatelnější situace.

⁹⁰ WOLFF, S. c. d., s. 142–143.

Autonomie

Dnešní podoba ochrany a rozvoje jihotyrolské etnické identity je všeobecně vnímána jako naplněná a dokonce: *Jižní Tyrolsko je bráno jako model pro další menšiny a řešení etnických konfliktů v Evropě.*⁹¹ Můžeme však pozorovat nově vznikající problémy spojené s exkluzivitou specifických jazykových práv pro jednotlivé etnické menšiny. Proporcionální systém nutného zastoupení jazykových skupin ve veřejných pozicích dle jazykového rozdělení území spíše buduje rozdělenou společnost a neřeší jazykovou diverzitu na společenské úrovni. *Poměrné zastoupení a dvojjazyčnost představují nejen náhradu za fašistické křivdy vůči jihotyrolskému obyvatelstvu, ale i reálný základ pro lepší pochopení a lepší spolupráci mezi jazykovými skupinami a záruku v podstatě nesporného, ale přesto jen pouhého, rozdělení míst ve veřejné správě.*⁹² Pokud občan Jižního Tyrolska deklaruje jazykovou příslušnost, v podstatě se segreguje od zbytku společnosti a přiřazuje se výhradně ke své jazykové skupině. To by bylo absolutně v pořádku, kdyby se jednalo o pouhé rozhodnutí jednotlivce. Tento veřejnoprávní systém ale reguluje, a v podstatě i diktuje, normy a možnosti v rámci veřejného a osobního života, jelikož jsou na něm vybudovány separované instituce (školy, politické strany, asociace, kostely, odbory, výbory atd.).⁹³

Pro německojazyčnou skupinu se zdá být etnická hranice mezi nimi a Italy nesmírně důležitou. Snaží se o permanentní udržení etnické hranice, jelikož její oslabení by mohlo ohrozit jejich postavení. Etnická hranice se stává geografickou a politickou. Výsledkem této situace je profilování nové jihotyrolské identity. Místní obyvatelstvo se již nepovažuje za Rakušany, Tyrolany, ale spíše za Jihotyrolany, což vychází z historického vývoje a kontaktu s ostatními jazykovými skupinami na území.

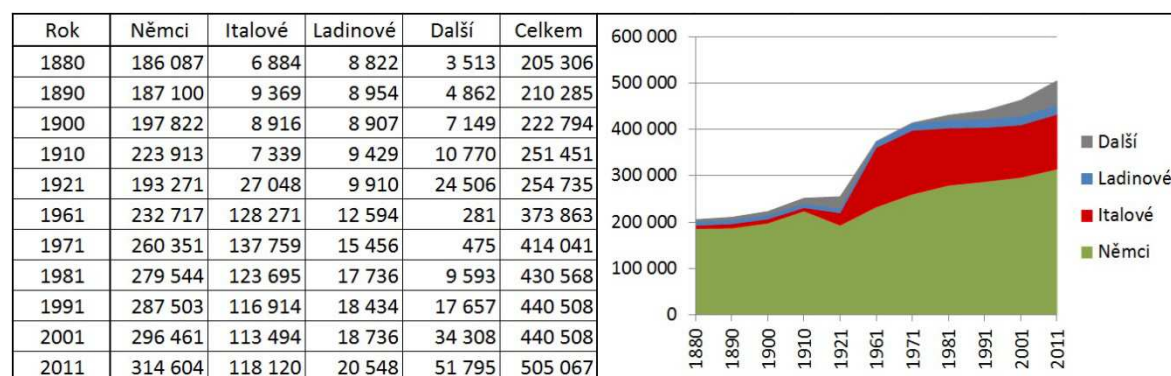
Jazyk a identita

Vystupují zde tři etnické skupiny, které se navzájem jednoznačně vymezují: Němci, Italové a Ladinové. Tento pohled je tak říkajíc „administrativní“, jelikož všechny tři skupiny se tímto přihlášením k identitě domáhají skrze svou jazykovou příslušnost hlavně občanských práv. Situace však není tak jednoduchá, protože z jazykové identity v Jižním Tyrolsku vychází v podstatě vše.

⁹¹ RIEHL, Claudia Maria a John HAJEK. *Language Policy and Reality in South Tyrol*. In: NORRBY, Catrin a John HAJEK. *Uniformity and Diversity in Language Policy: Global Perspectives*. Buffalo: Multilingual Matters, 2011. Multilingual Matters (Series). ISBN 1847694470. S. 210.

⁹² PETERLINI, O. c. d., s. 182.

⁹³ MEDDA-WINDISCHER, Roberta; CARLÀ, Andrea (ed.). *Migration and autonomous territories: the case of South Tyrol and Catalonia*. Hotei Publishing, 2015, s. 69.

Tabulka 1. Jihotyrolané – sčítání lidu**Zdroj: ISTAT, 2017**

Dialekt. Italština a standardní němčina – Standarddeutsch jsou oficiálními jazyky provincie. Standardní němčina je navíc uznána jako historický menšinový jazyk. Mluveným/mateřským jazykem je však jihotyrolský dialekt. Jihotyrolština je odlišná od standardní němčiny pouze v drobných fonetických a gramatických rozdílech. Pohled na svůj jazyk předkládá jeden z informátorů: „Náš „jazyk“ je pouze německým dialektem. Lidé žijící v různých částech Rakouska mají také své speciální dialekty, které jsou navzájem bez problému srozumitelné. Nicméně to jsou pouze variace původní němčiny, které není třeba považovat za samostatné jazyky. Náš může být nazván jihotyrolským dialektem.“

Označení „jihotyrolský dialekt“ se začíná používat i v odborné literatuře. Informátoři ho často označují pouze za „náš dialekt“: „Můj mateřský jazyk je náš dialekt, který používáme doma nebo s kamarády, vlastně nejčastěji.“ Velmi zajímavou možností může být také existence variant mezi údolími (jako tomu je i u ladínštiny): „Mým mateřským jazykem je ten zvláštní dialekt němčiny, kterým mluvíme v našem údolí.“ Ve většině však informátoři odpovídají na otázku *Jaký je váš mateřský jazyk?* nespecifickým „němčina“. Pouze po doplňující otázce, jestli si uvědomují existenci zvláštního dialektu, odpovídají „ano“ či „samozřejmě“. Zde pravděpodobně hraje roli ono administrativní přiznání mluveného jazyka.

Používání a znalost. Jihotyrolané jsou schopni využívat svůj jazyk a sním spojená práva a povinnosti podobně jako občan České republiky – tedy pro styk s veřejnou správou, soudy a dalšími orgány veřejné správy (včetně pošt či bank). Aby byl tento systém funkční, musí zaměstnanci zmíněných institucí projít jazykovou zkouškou, která zajistí jejich dvojjazyčnost (případně trojjazyčnost v ladínských oblastech).⁹⁴ Tento certifikát je tedy nutností, ale jedna z informátorek hodnotí jeho skutečný význam a stav v praxi: „Když chcete být například uklízečkou ve veřejné instituci, musíte prokázat, že mluvíte plynule v obou jazycích. Jako byste

⁹⁴ PETERLINI, O. c. d., s. 181–182.

musela s podlahou mluvit, než ji umyjete. Pak ale přijdete k doktorovi a chcete mluvit svým mateřským jazykem a on vám vůbec nerozumí.“

Ve spojitosti s jihotyrolským dialektem a němčinou můžeme mluvit o jisté formě německojazyčné diglosie, kde dialekt hraje roli „nižšího“ jazyka. Je enormně používán v neformálním prostředí, zatímco standardní němčina ve formálním – oficiální jazyk provincie, vyučuje se na školách, jsou z něj skládány jazykové zkoušky. Podobnou úvahu můžeme uskutečnit i ve vztahu obou variant němčiny a italštiny. Italština je menšinovým jazykem, který nemá takové využití ve formálním prostředí. Německé jazyky by zde pak hrály „vyšší“ roli, jelikož standardní němčina je používána ve formálním prostředí a dialekt zase čteněji. Stávají se „vyšší“ v kontextu formálního prostředí, ale i širšího užití ve společnosti. Tato vznikající „masová“ diglosie může být do budoucna jablkem sváru.

Vzdělávání

Školský systém je v Jižním Tyrolsku dle očekávání úzce provázán s jazykovými právy, která jsou detailněji zakotvena v Autonomním statutu provincie. Podle něj má provincie plné právo spravovat: mateřské školy, do určité míry školy základní a střední, výstavbu škol a jejich stav. Jedná se o tzv. paralelní rozdělení na německý, italský a ladinský školský systém. Každý z nich má svoji administrativu správy a poskytuje širokou variabilitu možností, pokud nejsou v rozporu s Autonomním statutem či jinými zákony.⁹⁵ Školy jsou primárně zřizovány dle proporcionálního výsledku sčítání lidu, tedy podle počtu mluvčích konkrétního mateřského jazyka. Volba jazyka výuky určuje, do jaké školy bude žák nastupovat. Může se lehce stát, že žák mluvící italštinou jako mateřským jazykem bude dojíždět do mateřské školy mimo svou obec. Výuka v mateřském jazyce je prováděna primárně až do ukončení střední školy. Ve druhé třídě základní školy je přidán druhý provinční jazyk a ve čtvrté třídě další (většinou angličtina).⁹⁶

Jihotyrolský školský systém je bezesporu nastaven k ochraně jazykových práv německojazyčné, italské a ladinské skupiny. Bohužel takovýto paralelní přístup nebuduje propojenou společnost. Naopak je prvním systémovým krokem k pravému opaku. Současný systém by se měl změnit a prakticky jedinou variantou by byly smíšené školy. V dnešní době jihotyrolský školský systém odráží traumata historie a z nich vycházející strach z asimilace.

⁹⁵ WISTHALER, Verena. Identity Politics in the Educational System in South Tyrol: Balancing between Minority Protection and the Need to Manage Diversity. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 2013, s. 363.

⁹⁶ PIRLCHER, Katrin, Ulrike HUBER a Herbert TASCHLER. MERCATOR-EDUCATION. *Regional Dossiers Series: The German Language in Education in South Tyrol (Italy)* [online]. Ljouwert/Leeuwarden: Mercator-Education, 2002 [cit. 2015-02-25]. ISSN 1570-1239. Dostupné z: http://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/german_in_italy.pdf. S. 11–16.

Současnost a budoucnost

Je zřejmé, že Jižní Tyrolsko prošlo složitým historickým vývojem, který pokoušel hranice etnické identity místního obyvatelstva – jeho jazykové, kulturní a náboženské cítění. Demografické rozvrstvení bylo navždy změněno italskou imigrací na jihotyrolská území. Místní etnické skupině bylo upřeno právo na sebeurčení i po druhé světové válce, což v ní vyvolalo rozvíjející se nacionální sebeuvědomění, které však u části přerostlo k násilným separatistickým snahám. „*[Autonomie] je velkým mezníkem na naší cestě, ale ještě tam nejsme. Fundamentální právo na sebeurčení se na nás po druhé světové nevztahovalo. ... Měli bychom se rozhodnout sami.*“ Je tedy možné, že část společnosti by stále uvítala „rozhodnout se“ alespoň ve formě referenda, což by mohlo jednoznačně a trvale tuto celospolečenskou otázku vyřešit. Nicméně tento historický konflikt vyvolal ve společnosti „*fundamentální sociální pouto*“⁹⁷, které tvoří neoddělitelnou část kolektivní paměti současné etnické identity.

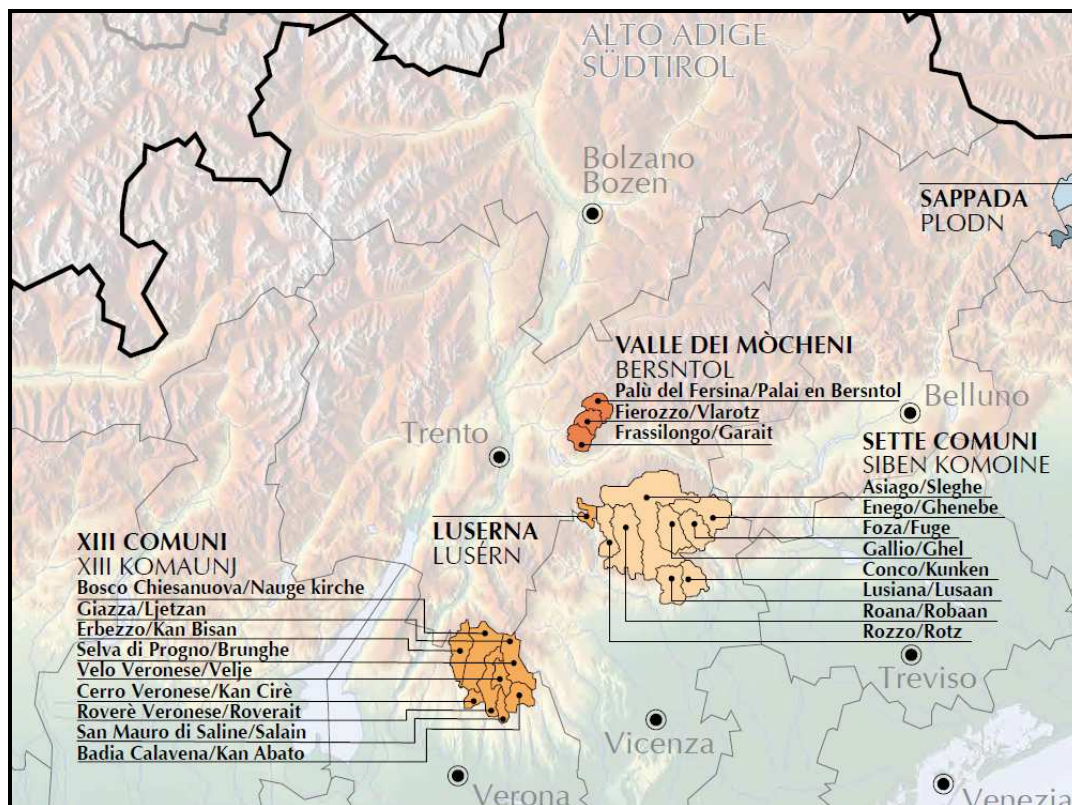
Další neoddělitelnou součástí etnické identity je jazyk, který v Jižním Tyrolsku společnost sbližuje i rozděluje. Bohužel trojjazyčnost provincie zcela jasně nepřispívá k nalezení „společné řeči“, i když se o to poněkud nucenou formou snaží (proporcionální systém a nutná mnohojazyčnost veřejných institucí). Německojazyčná skupina se i existujícími zárukami stále obává pohlcení italským státem a paradoxně zdejší italská menšina se obává toho samého ze strany německojazyčné skupiny. Ačkoliv tento systém zcela jistě meziskupinovému konfliktu zamezil, začal formovat separovanou společnost, kde jazyk určuje, s jakými lidmi se mluvčí určitého jazyka stýká. Extrémní situace vznikají v případech smíšených párů nebo imigrantů. „*Já jsem Němka, můj manžel Ital a náš syn chodí do německé školy, protože byla blíže. Doma se snažíme mluvit více italsky a také jsme ho zapsali na zájmový kroužek vedený v italštině.*“ Na jakou školu v separátním systému má německoitalský pár přihlásit své dítě? Určuje tak jeho jazykovou identitu, okruh lidí, se kterými se bude stýkat, a tím tedy i budoucnost? Kam v tomto systému patří jazykově neutrální přistěhovalec? Tyto otázky současné nastavení absolutně neřeší a je pouze jakýmsi „jazyko-právním ideálem“, který splňuje všechny předpoklady pro ochranu a rozvoj jazykové menšiny „na papíře“.

Cimbrové

Cimbrové jsou dalším z německojazyčných menšin na italském území. Mateřským jazykem je tzv. cimbro, jenž je podskupinou němčiny, a proto je v italském právu tato

⁹⁷ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s. 17.

jazyková menšina chráněna Zákonem 482/99. V současnosti jsou Cimbrové situováni na třech územích ve dvou italských regionech – Benátsko (provincie Verona a Vicenza) a Tridentsko-Jižní Tyrolsko (provincie Tridentsko). Geografická poloha je naprosto zásadní, jelikož Tridentsko má menšinovou ochranu nastavenou daleko lépe než například sousední provincie na jihu, a to po právní, tak i programové stránce.

Obrázek 12. Mapa rozmístění Cimbrů

Zdroj: CENTRO DOCUMENTAZIONE LUSERNA, 2012.

Speciální statut uznaného jazyka byl Cimbrům přiznán až v roce 2001 v rámci Článku 102 tridentského Autonomního statutu. Již předtím byla tato menšina vnímána jako německojazyčná, a proto jí byly poskytovány stejné zdroje jako jihotyrolské skupině v rámci regionu a jeho statutu. V 70. letech 20. století vydal benátský parlament právní úpravy, které byly ve své podstatě velmi neurčité a v praxi nevyužitelné. Až v roce 1994 byl schválen Regionální zákon 73/1994, jenž v širším měřítku chrání a podporuje Cimbrů, Ladiny a Furlance na území regionu. Tato úprava ale dosud neovlivnila aktivní podporu jazyků skrze školský systém či další instituce.⁹⁸

⁹⁸ COLUZZI, Paolo. Language Planning for the Smallest Language Minority in Italy: The Cimbrians of Veneto and Trentino-Alto Adige. *Language Problems and Language Planning*. 2005, 29(3), s. 247–248.

Historie a identita

Historicky Cimbrové obývali daleko rozsáhlejší území. Současná populace se tedy nachází ve třech enklávách v již zmíněných regionech. Všechny komunity obývají většinou horská údolí, a díky tomu si do určité míry zachovaly svoji identitu, i když za poslední „žijící“ obci se dá dnes pokládat jen Lusérn. Jméno Cimbrové je pravděpodobně odvozeno od „zimmern/zimbern“, což je přeložitelné jako „štípat“ či „sekat“. Z tohoto se dá usuzovat, že první Cimbrové byli dřevorubci či řezbáři, tedy řemeslníci zkušení v práci se dřevem. Příchod Cimbrů do severní Itálie a na jih tehdejšího Tyrolska se datuje k roku 1287, kdy jim biskup Frederick z Vangy udělil právo příslušné země obhospodařovat. V menším počtu se zde pravděpodobně nacházelo několik menších skupin „průkopníků“ ještě před nimi. Původem bavorské etnikum zde našlo obživu a v určité formě přetrvalo do dnes.⁹⁹ V dnešní době se Cimbrové vyskytují ve třech oblastech – Sedm komunit, Třináct komunit a obec Lusérn.

Jazyk a identita

Cimbro je bavorský dialekt, jenž vychází z horní němčiny. Ačkoliv si zachovává ráz původní němčiny, byl také ovlivněn italštinou a italskými dialekty provincií Veneta a Trentina. Díky individuálnímu a izolovanému vývoji, jenž trval po staletí, se tento dialekt dnes může považovat za samostatný jazyk. Německý mluvčí a mluvčí jazyka cimbro si zdaleka pohodlně nerozumí. Proto se Cimbro postupně začalo vytrácet – jeho využitelnost se v praxi stávala ve 2. polovině 20. století prakticky nulová.

Většina populace používala jako druhý jazyk jeden ze zmíněných italských dialektů (zároveň s italštinou). V každé provincii postupně vzrůstal význam zdejšího nejvíce používaného dialektu, který se stával primárním jazykem. Cimbrové jsou vystavení italské diglosii – italština je používána ve formálním prostředí (styk s úřady), zatímco italský dialekt se užívá v prostředí neformálním (přátelé a rodina). Se šířící se globalizací již používání cimbra neposkytovalo výrazné výhody. Nutností se stala znalost dalších jazyků, jako je standardní němčina nebo angličtina, jak popisuje student původem z obce Giazza: „*V rodině nikdo cimbrem určitě nemluví. Něco rozumí, ale baví se italsky. [Standardní italštinou? Státní?] Ne, to ne. Místním dialektem. [Němčinu umí?] Dorozumí se určitě. Do obce jezdí hodně německých turistů, takže mluvit němčinou je důležité pro byznys.*“ Zde můžeme vidět, jak funguje jazyková preference v praxi. Nutnost znalosti různých jazyků vyplývá více z jejich potřeby v reálném životě.

⁹⁹ COLUZZI, P. c. d. s. 247–248

Vymírající jazyk? Tento trend – tedy zanikání cimbra a jeho nahrazování univerzálnějšími jazyky – přetrvává i ve 21. století., a kromě obce Lusérn je pravděpodobné, že Cimbri vymře, respektive ho již nikdo nebude ovládat v mluvené formě. Zcela určitě za tento stav můžou faktory, které ovlivňovaly i jihotyrolskou menšinu, jen o jiné síle. Cimbrové nebyli tolik koncentrovaní a vlna fašistického poitalšování se jich dotkla daleko více. S tím spojená nedostatečná podpora státu (ať již před anebo po Mussolinim), která se pohybovala mezi latencí až nenávistí, klesající trend předávání z generace na generaci jen zrychlila. Dnes mluví jazykem Cimbri kolem 300 lidí, což je razantní úbytek oproti roku 1921, kdy se podle průzkumu 3 762 lidí označilo za jeho mluvčí.¹⁰⁰

„Historický vztah byl velmi komplikovaný. Období Mussoliniho bylo nejhorší. ... Dnes je také hodně problémů pro malé jazyky – zachování jazyka, kultury, globalizace. Je těžké se najít.“ Ani v jedné z oblastí neprobíhá efektivní forma plánované a koordinované revitalizace. Dle provedených odhadů nejlepší situaci z jazykového pohledu v roce 2001 zažívá obec Lusérn v provincii Tridentsko. Příčin tohoto stavu může být hned několik, nicméně za hlavní se jeví dlouhodobá provinční podpora. Obec Lusérn také patřila historicky do Rakouska-Uherska, tedy do k německojazyčným skupinám přívětivějšího prostředí a celkově se vyznačujícího všeobecnou jazykovou tolerancí.¹⁰¹

Vzdělání a revitalizace

Samotné cimbro se může dělit na separátní dialekty, které jsou navzájem srozumitelné: *„Občas pořádáme různé schůzky či sympozia. Zástupci všech asociací se sjedou na jedno místo a probírají situaci. ... Pokud mluvíme mezi sebou cimbrem, všichni mají svoji verzi, tak si rozumíme a můžeme mezi sebou mluvit.“* Hlavně v poslední době je snaha o vytvoření kodifikované verze Cimbra, která by překlenula všechny tři dialekty. Podobné změny vyžadují podrobná a dlouhá jednání, kde vždy jedna skupina nakonec bude muset udělat ústupek: *Vše toto směřuje k věčnému dilematu v jazykovém plánování mezi odlišením, tradicí a jednoduchostí.*¹⁰² Toto potvrzuje i jeden z informátorů: *„[Co probíráte na sympoziiach?] Různá témata ve vztahu k naší kultuře. Sejdeme se většinou v pátek a sobotu a bavíme se mezi sebou. V pátek vypijeme hodně piva a v sobotu už není moc času začít důležitá témata. Každý chce povídat, co dokázali v Lusérnu nebo jinde, a jak se mají dobře. Toto není dobré.“*

Vzdělávací systém cimbro vlastně opomíjí a většina výuky se děje spíše na dobrovolné bázi v návaznosti na asociace, instituty a muzea. V mateřských školách je od poloviny 90. let

¹⁰⁰ COLUZZI, P. c. d. s. 249.

¹⁰¹ COLUZZI, P. c. d. s. 250.

¹⁰² COLUZZI, P. c. d. s. 257.

vyučováno pouze v Lusérnu, a to 2 hodiny denně. Výuka je vedena primárně v italštině, a to na všech stupních.¹⁰³ Výuka v mateřském jazyce je také spojena se samotným počtem zájemců. Respektive zavedení takového předmětu vyžaduje minimální počet žáků, což je ve většině obcí problémem: „*Chtěl bych vidět jazyk na školách. To podporuji. Ale je to nemožné. V současnosti nemožné.*“ V tomto případě již nemluvíme o udržení jazyka (kromě obce Lusérn), ale vlastně o revitalizaci.

Současnost a budoucnost

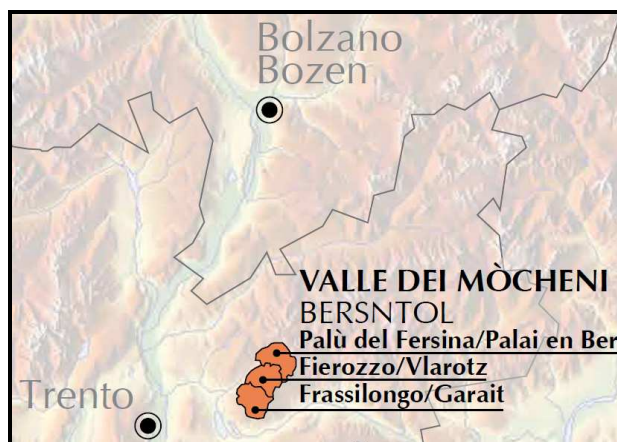
Cimbrové jsou v současnosti ve značně rozporuplné situaci. Jako pozitivní fakt jeví se snaha určité části skupiny o záchranu, zachování a obnovení etnické, potažmo jazykové identity. Jazykové proto, že se jedná o nejdůležitější prvek jejich etnicity. Souvisí s ním etnické kořeny v Bavorsku, kulturní život, a asi nejdůležitěji, jeho vymezování proti italské většině. Až v dnešní době konečně dostávají Cimbrové práva pro ochranu a rozvoj svého jazyka, a skrze něj i svou etnickou identitu. Zde vyvstává otázka, zda Cimbrové vůbec vědí, jak přesně zacházet se svojí ohroženou etnickou identitou. Jak bylo popsáno výše, jsou roztrženi mezi tři menší skupiny, které spolupracují jen velmi málo. Dalo by se říct, že spíše pracují na výměně informací mezi komunitami. Společné plánování tedy v podstatě neexistuje. Důvodů je několik – rozdílnost dialektů, a hlavně reálných situací, ve kterých se komunity nachází.

Logickým závěrem je tedy nutnost začít úzce spolupracovat mezi jednotlivými komunitami. Právní ochrana a finanční prostředky již všechny tři komunity využívají v menším či větším rozsahu. Spojením svých sil by měly být schopné dosáhnout ještě lepšího výsledku. Pokud by si měly stanovit konkrétnější a krátkodobější cíl, mělo by to být uvedení mateřského jazyka zpět mezi Cimbrů (včetně vyvinutí společného písma). Dokud žijí rodilí mluvčí a fungující programy pro výuku cimbra, tato snaha by měla být snazší. S tím samozřejmě souvisí probuzení zájmu o jazyk, a v druhé řadě společnou historii – oživit kolektivní paměť. Pro menšinu čítající několik stovek jedinců je jazyk snadno rozpoznatelný základní kámen revitalizace etnické identity. Jazyk jednoznačně určuje etnickou hranici mezi Cimbrů a Italy. Upozornit na tento rozdíl, a vzbudit tak jisté nacionální cítění se svou historií a etnickou identitou, bude pravděpodobně nutné pro revitalizaci a udržení etnické identity Cimbrů v Itálii. S rozšířením jazyka se může zvětšit i aktivní komunita a může se pak zaměřit na další témata, jako je vzdělávání či větší politická moc.

¹⁰³ COLUZZI, P. c. d. s. 259.

Mòchenové

Mòchenská menšina se nachází pouhých 20 km na východ od hlavního města provincie Tridentska – Trento. Obce obydlené touto menšinou se nacházejí v údolí zvaném Údolí Mòchenů (Valle dei Mòcheni/Bersntol), jehož ústí začíná v 621 m n. m. a končí obcí Palù del Fersina ve výšce 1 360 m (horské hřbety dokonce 2 394 m). Celá oblast se tedy nachází na velmi malém území o rozloze 50 km². Mezi nejvýznamnější obce v údolí patří Fierozzo, Frassilongo a Palù del Fersina. Jazykem této německojazyčné menšiny je mòcheno, kterému je přičten speciální postavení v Autonomním statutu regionu Tridentsko-Jižní Tyrolsko.

Obrázek 13. Mòchenové – mapa.

Zdroj: CENTRO DOCUMENTAZIONE
LUSERNA, 2012.

Historie a identita

Mòchenové se do Tridentska přesunuli podobně jako ostatní německojazyčné menšiny, a sice v důsledku zvyšující se populace/zalidnění v Bavorsku a nutnosti najít rozlehlejší půdu pro svou vlastní obživu. Podobný přesun není zajisté všední záležitostí v životě středoevropské rodiny. Musela prodat vše, co se nevešlo na povoz a zbytek si vzít s sebou, a to jen s příslibem nového pozemku, za který stejně museli odvádět daně. Dokud se v Údolí Mòchenů nevytvořila stabilní komunita, mnoho rodin se po pár letech obrátilo a vrátilo se do Bavorska. Tento těžký život, založený na chovu skotu a práci se dřevem, nebyl příliš atraktivní a ani nemohl uživit příliš velkou komunitu. Situace se zhoršila pouze během první světové války, kdy vrcholy okolních hor fungovaly jako vojenská linie s opevněním a bunkry. Obec samotná byla z poloviny zničena. To byl i důvod, proč i Mòchenové (společně s Jihotyrolany a Cimbrý) využili možnost emigrovat před začátkem druhé světové války. Nicméně celkový odliv obyvatelstva pokračoval i v 2. polovině 20. století a nepatrně se zastavil až v posledních deseti letech.

Jazyk a identita

Mòcheno je podobně jako cimbro také jihobavorským dialektem, od kterého se odštěpil díky izolovanosti horských údolí. Nicméně, například oproti Cimbrům, byli Mòchenové pravděpodobně aktivnější obchodníci a využívali potenciálu, který v sobě německojazyčná varianta ukrývala. Mòcheno je proto velmi zajímavou kombinací původního jihobavorského dialektu, kterým bylo částečně a dlouhodobě ovlivňováno několik století. Dále proměňujícím se jihotyrolským dialektem, a pak tridentským a minimálně též venetským dialektem italštiny. Současné mòcheno není srozumitelné mluvčímu standardní němčiny, ale s jihotyrolským dialektem je schopno si porozumět.¹⁰⁴

Živý jazyk. Vývoj celkové populace v Údolí Mòchenů má klesající vývoj. Můžeme usuzovat, že se tento trend dotýká i rodilých mluvčích a lidí, jež tento jazyk ovládají. V současnosti se jazyk vyskytuje pouze ve třech obcích – Fierozzo, Frassilongo a Palù del Fersina (respektive osada Roveda). Birgit Alberová uvádí¹⁰⁵, že k roku 2001 se k jazyku mòcheno přihlásilo na 2 278 obyvatel údolí, což by bylo 95 procent celkové populace. To samozřejmě nemůže odrážet reálný počet mluvčích. Jedná se jen o sebeurčení/sebe-přirazení k určité etnické skupině. Samotní obyvatelé popisují, že jazyk není takto rozšířený: „*Hlavně starší mluví mòchenem. [Používají ho jako primární jazyk?] Ano. Mezi sebou mluví mòchenem. ... Mladší generace nikoliv, i když se ho učí na školách. Spíše používají několik frází. [A vy?] Samozřejmě ano, potřebuji ho k práci [institut]. Moje generace ho však také příliš nevyužívá, i když mu určitě rozumí.*“ Reálné číslo bude spíše kolem 600 mluvčích.¹⁰⁶

Jazyková vybavenost je koncentrována do několika obcí, které jsou zmíněny výše. Údolí je rozděleno na dvě poloviny (horní a dolní), které jsou jazykově odlišné. Je to způsobeno tím, že se jedna z částí nachází se na konci údolí přecházejícího do území obývaného výhradě italským obyvatelstvem. „*Pokud jdu po vsi, tak rozeznám lidi, se kterými se můžu bavit [mòchenem]. Jelikož pracuji zde [institut], tak znám komunity dalších obcí a mluvím s nimi také mòchenem. Mluvit mòchenem mi nedělá problém. Přejde mi to normální ... Pokud ale jedu dál [níže do údolí], tak začínám rozhovor italsky.*“ Logicky si můžeme domyslet, že to je způsobeno hlavně přizpůsobováním Mòchenů přespolním návštěvníkům nebo spíše úcta – tedy jakési vyjítí vstříc cizincovi: „*Mrzí mě, že lidi nemluví [mòchenem] na festivalech. Když se pořádá festival, tak mòcheno kromě starších lidí vůbec neslyším. To*

¹⁰⁴ COGNOLA, Federica. *Syntactic Variation and Verb Second: A German dialect in Northern Italy*. Amsterdam: John Benjamins, 2013. ISBN 978-90-272-5584-2, s. 1–3.

¹⁰⁵ ALBER, Birgit. Past Participles in Mòcheno: *Allomorphy, alignment and the distribution of obstruents*. In: PUTNAM, Michael T. *Studies on German-language islands*. Philadelphia: John Benjamins, 2011. ISBN 978-90-272-0590-2, s. 34.

¹⁰⁶ Ibidem.

nemám ráda. Kde jinde jím mluvit než na tradičních festivalech.“ Nicméně i přes negativní podtón informátora je zřejmé, že jazyk je stále aktivně používán, a to napříč společností – rodina, škola a uvnitř etnické skupiny samotné.

Výuka na školách

Mòcheno je vyučováno různé počty hodin na mateřských a základních školách – přesné nastavení záleží na konkrétní instituci. Běžně se jedná o „*minimálně 1 hodinu týdně*“, případně více v rámci zájmových kroužků – *je to něco pro začátek*. Cílem je přivést děti i rodiče k jejich mateřskému jazyku skrze výuku v němčině, v níž je výuka vedena až polovinu týdne. Mòcheno je kromě klasického jazykového předmětu používáno i pro kontakt se žáky během přestávek, her a dalších aktivit. I přesto si ho většina žáků neosvojí natolik, aby ho používala k běžné komunikaci mezi sebou. Pokud ho používají v rodinném prostředí, záleží na zkušenosti matky a otce. Ti často ale sami nemají s dialektem tolik zkušeností. Zároveň se ale vyskytují i tendence, o kterých se zmiňuje informátor: „*Myslím si, že dneska [rodiče] chtějí, aby se jejich děti učili [mòcheno]. V minulosti se opravdu snažili opustit jazyk. Z vnějšku byl jazyk znakem „nevyspělosti“, proto se hodně lidí, hodně rodin snažilo zbavit se jazyku a nepředávat ho dětem.*“ Rozhodující roli v přístupu dítěte k mateřskému jazyku mají tedy určitě rodiče, jelikož ... „*prvním místem, kde se děti učí je rodina, samozřejmě. Protože je to rodinný jazyk, můžeme říct. Myslím si, že není možné se naučit jazyk bez rodiny. Proto si myslím, že je důležité ukázat smysl jazyka hlavně rodičům.*“ Praktické a aktivní využití jazyka pokulhává. Vyvstává tedy otázka, zda vůbec mladší generace mòcheno používají nebo zda se jedná pouze o pasivní znalost. Další důležitější otázkou je, jestli v budoucnu jazyk budou používat a zda ho budou schopni využívat – to znamená, zda ho nezapomenou.

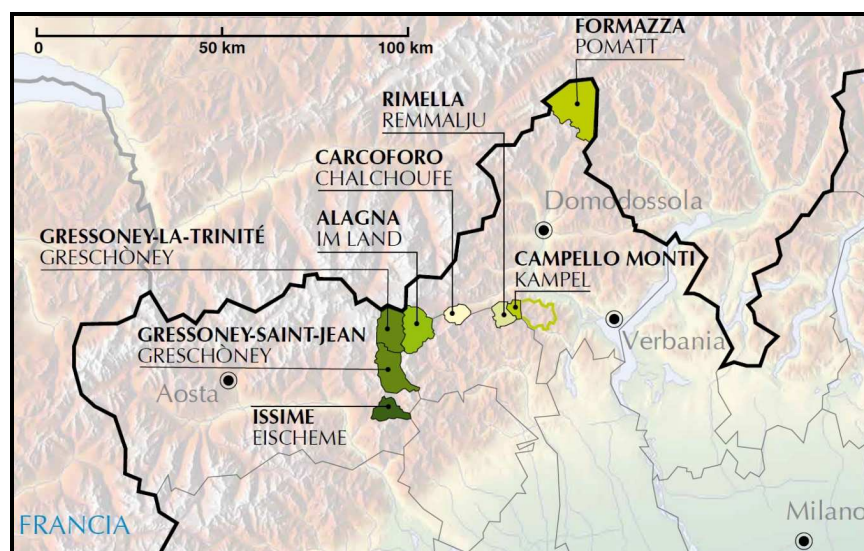
Současnost a budoucnost

Mòchenská menšina je v téměř identické situaci, stejně jako Cimbrové v Lusérnu. Tvoří jí sebeuvědomělá komunita občanů, která je v posledních letech stabilní. Její členové mají zájem o zachování své etnické identity a snaží se jí rozšiřovat. Využívají k tomu své vlastní odhodlání a nástroje poskytnuté v rámci územní autonomie. Nejsou tedy jen sebeuvědomělou skupinou, ale do určité míry i sebero rozhodující – v mnoha otázkách veřejného života, jako je správa či školství, převzaly odpovědnost za svou budoucnost. Tyto dva faktory (sebeuvědomění a územní autonomie) hrají naprosto podstatnou roli, pokud jsou využívány vzájemně.

K využití těchto dvou faktorů je potřeba třetí – odhodlání či sebevědomí. Mòchenům odhodlání rozšiřovat příležitosti pro svou komunitu určitě neschází. Snaží se prohloubit výukou na školách a celkově zatraktivnit místní jazyk pro obyvatelstvo, aby v něm vidělo jak část své identity, tak i praktickou využitelnost (např. v cestovním ruchu). Sebevědomí může být vidět i v náhledu, který sdílají: *„Budoucnost je daleko. Před sto lety zde byl spisovatel, který psal o tom, že tento jazyk je vymírající. A nedával mu budoucnost. Ale po sto letech tu ten jazyk stále je. Proto si myslím, že je těžké vědět, co se stane v budoucnosti. Vždycky říkám, že umřeme předtím, než umře jazyk. Ted' je zde spousta dětí, které mluví tímto jazykem. Jsou daleko mladší než já. Tento jazyk bude existovat, kvůli nim, mnoho, mnoho let po tom, co umřu.“* Mòchenové se nachází ve velmi slibné situaci, která může přinést spíše pozitivní budoucnost. Sílicí trend předávat více práv menšinovým celkům, může takto zručné skupině jen prospět a ve výsledku může sloužit jako příkladová studie pro další německojazyčné enklávy v Itálii.

Walserové

Walserové jsou německojazyčnou menšinou žijící ve Švýcarsku, Itálii, Lichtenštejnsku a Rakousku. Populace na italské straně hranic se nachází ve dvou regionech. Na severozápadě Itálie – provincie Verbano-Cusio-Ossola (obce Formazza, Macugnaga) a provincie Vercelli (obce Alagna Valsesia, Rima San Giuseppe, Rimella) v regionu Piemont. Dále pak v obcích Gressoney-La-Trinité, Gressoney-Saint-Jean a Issime v horní části údolí Lys v regionu Údolí Aosta (Valle d'Aosta), které se chlubí snad nejzachovalejší walserskou populací. Z tohoto důvodu byl výzkum veden právě v těchto obcích, které byly porovnávány s obcí Alagna, jež se nachází za regionálními hranicemi.

Obrázek 14. Walserové – mapa.

Zdroj: CENTRO DOCUMENTAZIONE LUSERNA, 2012.

V dnešní době mají jazykové menšiny na jeho území regionu Údolí Aosta téměř totožná práva a možnosti jako Jihotyrolané, Ladinové a Cimbrové v Jižním Tyrolsku. Rozdíl můžeme najít například ve vzdělávacím systému, který si mohou regiony a provincie do určité míry nastavit samostatně dle Zákona 482/1999. Aosta zavedla dvojjazyčný systém na rozdíl od jihotyrolského systému separovaného. Stejný podíl hodin je proto věnován jak italštině, tak francouzštině, a to na mateřských a základních školách.

Historie a identita

Předpokládá se, že Walserové jsou odnoží alemánských kmenů, která se v 9. století rozhodla z ekonomických důvodů migrovat z dnešního jihozápadního Německa do prázdných alpských údolí. Z jihu Švýcarska se postupně během 12. a 13. století rozšířili na větší území, ačkoliv přírodní podmínky byly těžké a Walserové na ně nebyli zvyklí. Dlouhá staletí zůstali velmi uzavřenými skupinami, které obchodovaly s okolím jen z nutnosti. Izolovanost není určitě tedy čistě jen geografickými podmínkami, přestože okolní hřebeny, převyšující 2 000 metrů, v kombinaci s přívalem sněhu během zimy, malé komunity Walserů jednoznačně odřízly od zbytku světa. Proto se jejich jazyk dále štěpil a v dnešní době každé údolí používá svůj vlastní dialekt (někdy dokonce obce v rámci stejného údolí). Poválečná situace a regionální autonomie naštěstí poskytla pro místní obyvatele nástroje pro záchranu alespoň části své původní identity. Walserové v jiných částech Itálie již takové štěstí neměli. Komunity v regionu Piedmont jsou již v podstatě asimilované mezi italské obyvatelstvo (přínejmenším jazykově) bez většího počtu mluvčích, a jejich kulturní identita se stává pouze nástrojem cestovního ruchu.¹⁰⁷

Jazyk a identita

Současné dialekty walserštiny vycházející ze švýcarské alemanštiny, v podstatě nejsou dialekty, ale samostatnými jazyky. Töitschu používané v Issime je jen těžko srozumitelné s titschem, kterým mluví 20 km vzdálené obce Gressoney. Ke společné domluvě používají třetí jazyk – italštinu nebo francouzštinu. Takováto situace je v našem českém prostředí téměř nepochopitelná, ale má své důvody v panském rozdělení území ve stoletích minulých. Walserské vesnice patřily pod správu určitého pána či farnosti, a úřední jazyk byl pouze jeden – a to právě italština či francouzština. Odstup jednotlivých walserských komunit pravděpodobně zapříčiňoval jejich nepohodlí používat svůj mateřský jazyk mimo svou obec. Jazyk zůstával i nadále exkluzivní součástí etnické identity, přestože do údolí začala přijíždět

¹⁰⁷ BOATTINI, Alessio. Are ethnic minorities synonymous for genetic isolates?: Comparing Walser and Romance populations in the Upper Lys Valley. *Journal of Anthropological Sciences*. 2011 (89), s. 161–162.

cizojazyčná šlechta. Poitalšťování během fašistické éry tento jev jen upevnilo, pokud jazyk zcela nevymýtilo. „*V minulosti lidé používali svůj jazyk pouze v rodině a s přáteli. Bylo divné se bavit s člověkem, kterého neznáte, místním jazykem. [Proč?] To přesně nevím. Je možné se dočíst, že obyvatelé údolí byli neochotní sdílet svůj jazyk. Přesný důvod asi nevíme.*“

Revitalizace

Dnešní používání walserštiny zpravidla nepřesáhne úzký a specifický rámec sociálních interakcí. Ani jedna jazyková varianta nemá písemnou podobu, a jedná se tedy o čistě orální výměnu. „*Místní lidé používají jazyk ke zdravení, nebo když vyjadřují normální pocit či náladu. Také využívají názvy míst nebo třeba slova pro běžné potraviny, nástroje. Klejí a nadávají v místním jazyku. Italština je používána pro stavbu věty a běžnou mluvu. [Takže nikdo nepoužívá výhradně walserštinu?] Někteří starší lidé ano. A malé komunity v horách. ... Tady ve vesnici téměř nikdo.*“ Situace je dle informátorů o něco lepší v obci Issime, kde má komunita k jazyku blíže a snaží se jazyk znovu zavést do běžného používání. Kromě toho, že byl představen na místní základní škole jako volitelný předmět, komunita také pořádá obcí financované kurzy. „*Myslím, že lidé jsou nadšení, že můžou používat jazyk mezi sebou. Ale nevím, jestli to tak nedělají jenom přede mnou [směje se, kurzy organizuje]. [Kolik lidí chodí?] To záleží na období. Pořádám je už rok a půl. Starší učitel to dělal přede mnou a chodilo pravidelně deset, dvacet lidí. Na začátku to pro mě bylo těžké, protože nikdo nechodil. Přes zimu se to zlepšilo. Ale přes léto to bylo zase špatné.*“ Ačkoliv se tedy walserština vlastně aktivně nepoužívá, komunita jí úplně neopomíjí. Některé průzkumy provedené v 90. letech ukazují na 70 procent populace, jež jazyku rozumí a 60 procent, které jazykem mluví.¹⁰⁸

Výuka na školách

Vyučování v mateřských školách probíhá současně v italštině a francouzštině. Na základní škole se v omezeném počtu (až tří hodin) přidává němčina. Ta by měla přivést Walsery zpět k jejich jazyku, ačkoliv jsou si navzájem nesrozumitelné. Jejich gramatický a syntaxový systém je však velmi podobný, a němčina by měla nabídnout „praktičtější“ využití. Tento názor zastává hlavně správa škol. Jelikož regionální Statut zaručuje pouze výuku standardní němčiny, místní asociace zatím nedokážou vytvořit dostatečný tlak na zavedení místních jazyků mezi oficiální předměty. Další problémem je jednoduše příliš velký počet jazyků. Kromě italštiny a francouzštiny se u Walserů vyučuje ještě němčina. „*[Přidání*

¹⁰⁸ NEGRO, Silvia Dal. *The Decay of a Language: The Case of a German Dialect in the Italian Alps*. Bern: Peter Lang, 2004. ISBN 3-03910-212-5, s. 43 a 54–55.

místního jazyka] Nemyslím si, že by to bylo možné, protože je to příliš složité. Francouzština a italština o stejné síle. Pak němčina. S příštím rokem se začíná vyučovat angličtina. Proto není možné se učit ještě další jazyk.“

Rodiče mohou své dítě přihlásit na dobrovolné lekce walserštiny, nebo určité zájmové kroužky, ve kterých odpovědná osoba mluví pokud možno pouze místní řečí. Používání jazyka u dítěte závisí čistě na vybudovaném vztahu s určitou osobou – rodičem či prarodičem (případně učitelem apod.). Což není vůbec jednoduché, protože: „... *dnes je pouze několik dětí „čistě walserských“.* Kvůli cestovnímu ruchu a dalším věcem sem jezdí mnoho lidí. Manželství jsou velmi namíchaná.“

Současnost a budoucnost

Walserové jsou menšinou, která je etnicky uvědomělá a dokáže využívat poskytovaných nástrojů ke zlepšování svých životních podmínek. Regionální správa umožňuje čerpat finanční prostředky, ale ve výkonu a správě jazykové politiky pokulhává. Snaží se o protlačení francouzštiny do veřejného života, ačkoliv srovnatelnou roli hraje i franko-provensálština. Tento trend se dotýká i německojazyčné menšiny, která je „nucena“ se učit francouzštinu, ačkoliv by jí jako „lingua franca“ bohatě stačila italština. Region by měl jednoznačně zaujmout jiný postoj k Walserům, a měl by se aktivně snažit o uchování jejich jazykové identity. Výuka němčiny, jako přemostujícího jazyka, je běžnou a odůvodnitelnou praxí. Pro místní obyvatele to může být relativně zajímavější jazyk a dokáže je zpětně přivést k jejich místnímu. Tato strategie by však neměla stavět němčinu do role třetího jazyka, nýbrž druhého. Další neznámou je, do jaké úrovně dokáže či nedokáže němčina ovlivnit samotnou walserštinu. Bylo by promítání němčiny do walserštiny přirozeným vývojem jazykové identity nebo naopak její utlumování?

Je možné, že tato nejistota a neurčitost na regionální úrovni se odráží i v etnické identitě Walserů. Dle Silvie Del Negro se někteří označují za součást „germánského“ kolektivu.¹⁰⁹ Hrozí tedy jakési rozmělnění etnické identity? Pravděpodobně ne. Tato domněnka, i kdyby byla pravdivá, souvisí pouze s jazykovou identitou. Nicméně fakt, že Walserové začínají být jaksi odtrženi od svého jazyka, může být důležitým poznatkem a v budoucnosti může hrát ještě větší roli. Walserská komunita totiž není schopná se semknout napříč celým údolím a hájit své zájmy dohromady. Z pohledu školství je situace těžší ještě kvůli rozdílnosti dialektů místního jazyka. Potenciální učitel nemůže vyučovat žáky v Gressoney a Issime. Musel by plně ovládat oba. Jedině společný postup může odstranit

¹⁰⁹ NEGRO, Silvia Dal. c. d.

takto obtížnou překážku. Již nyní chybí větší znalost walserštiny mezi nejmladšími generacemi a tento trend se bude pravděpodobně zvětšovat. Zatím neexistuje reálný plán na kodifikaci walserštiny v celém údolí, natož zavedení jednotného jazyka do výuky.

Zdejší obyvatelé se jasně cítí a prezentují jako Walserové, i když neovládají svůj mateřský jazyk.¹¹⁰ I přes částečně chybějící či mizející jazykovou identitu, je identita etnická velmi silná. Walserům zcela jistě nechybí chuť si ji zachovat a rozvíjet. Daří se jim uchovat si žijící kulturu, která je postavena na své uvědomělé minulosti, a promítnout ji do efektivního ekonomického nástroje. Návštěvníci při vjezdu do údolí Lys rozhodně nepochybují, že jsou v údolí Walserů stejně jako jeho obyvatelé. Nutné je však pracovat i na vzájemném propojení komunit a snaze zachovat si jedinečný aspekt své identity – jazyk.

Srovnání menšin

Každá z menšin má svá specifika, která ji definují a odlišují od ostatních. Pro etnickou identitu těchto skupin se jeví jako klíčové následující role:

- role autonomie – typ samosprávného celku, ve kterém se skupina nachází, a práva s tím související
- role sebeuvědomění – počet členů, ať už dle jazykové gramotnosti či afiliace, a vztah ke své historii, jazyku a kultuře
- role vitality – odhodlání a sebevědomí dané menšiny v současnosti

Role autonomie

Historické pozadí a skutečnost jakým ho daná skupina vnímá a uchovává – kolektivní paměť, je pro etnickou identitu jedním z nejdůležitějších prvků. Panuje shoda, že *...rozsáhlé historické procesy a mocenské vztahy inherentně obsažené v sociální struktuře...*¹¹¹ Německojazyčné skupiny zasáhlo odtržení od stávajícího jazykového a kulturního okruhu. V případě Cimbrů, Mòchenů a Walserů se jednalo spíše o nejistotu budoucích věcí a pocit ztráty bezpečí, zatímco Jihotyrolané přišli i o svou vlast. Bohužel následný nástup fašismu ve 20. století obavy nyní menšinového obyvatelstva potvrdil. Cílená asimilační politika měla za cíl zbavit německojazyčné obyvatelstvo jejich jazyka, kultury a skupinového soucítění – etnické identity. Období poitalšťování se neodmyslitelně zapsalo do kolektivní paměti a vzniklé trauma se předává napříč generacemi až do současnosti. Byl to také začátek odporu a vymezování se proti většinové společnosti. Etnické hranice se počaly vyostřovat a pocit jednoznačného My/Oni převládl. Tento pocit se s koncem druhé světové války dostal i „na papír“ a rozhodl o prvních autonomních uspořádáních v Itálii. V následujících desetiletích

¹¹⁰ STEINICKE, Ernst a kol. Autochthonous Linguistic Minorities in the Italian Alps: New Legislation – New Identifications – New Demographic Processes. *Revue de géographie alpine*, 2011(99-2), s. 6

¹¹¹ ERIKSEN, T. H. c. d., s. 97–98.

měly některé menšiny lepší vyjednávací pozici díky svému soustředěnému absolutnímu počtu a mezinárodní podpoře příbuzných států, jiným zbylo jen čekat, kam je budoucnost zavede.

Regionální úroveň

Tématika etnických a jazykových skupin si *...našla své vyjádření v mnoha mezinárodních smlouvách a konvencích. Různorodost a pestrost etnik, jazyků a kultur je nově stále výrazněji chápána a pojímána coby kulturní dědictví lidstva...*¹¹² Větším etnickým skupinám ve 20. století tento vývoj nabídl velmi solidní nástroj, jak o svou současnost a budoucnost pečovat. V případě Jižního Tyrolska nebyly tyto nástroje ze začátku zcela správně nastaveny, což ve společnosti vyvolalo nacionální cítění, objevující se již za vlády Mussoliniho. Frustrace a strach ze stále přetrvávající italské dominance Jihotyrolany stmelil dohromady. Nutností bylo jednoznačné vymezení se vůči italské společnosti. Udržení jazyka, praktikování katolicismu, propagování kultury a empatie s ostatními členy své skupiny se stalo automatickou věcí. Jižní Tyrolsko chtělo a muselo mít odpovědnost za svůj osud – autonomii. Rodí se nová „jihotyrolská“ identita, již plně nezávislá na Tyrolsku, Rakousku nebo nějaké pangermanistické ideji. Právo na sebeurčení bylo do jisté míry naplněno a umožňuje zachování a rozvoj etnické identity.

Nicméně ani tento systém není perfektní. V kapitole „Jihotyrolané“ již byl pospán vedlejší efekt – jakási segregace společnosti dle jazykové příslušnosti. Zajímavé je, že takto nahlíží na tento jihotyrolský systém i informátoři z jiných německojazyčných menšin v Itálii. Jejich zkušenost jim radí vytvořit multikulturní společnost a dbát na prolínání etnicity – využít její „fluidnosti“.¹¹³ Pokud si však etnické skupiny v Jižním Tyrolsku něco uvědomují, je to rigidnost a byrokratičnost mnohojazyčného systému. Proporcionální systém funguje *„...no, dobře zatím. Ale mnoho německy mluvících lidí říká, že němečtí zaměstnanci ve veřejném sektoru hovoří italsky celkem dobře, ale Italové mluví německy daleko hůře. To je i moje zkušenost.“* Člověk si zajisté hodně všímá reality, která je k němu nejbližší, a proto je pro něj projevujícím se nedostatkem systému právě komplikace při komunikaci s veřejnou správou. Celospolečenská diskuse na toto téma není zatím natolik rozvinutá a vyostřená, aby se jí věnovala větší pozornost.

Jihotyrolané mají v porovnání s menšími německojazyčnými skupinami obrovskou výhodu ve fungující územní autonomii, v níž prakticky plně rozhodují o svých záležitostech. Tyto autonomní jednotky veřejné správy mají značně větší pravomoci – např. výběr daní na

¹¹² ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 978-808-6429-830, s. 12

¹¹³ ERIKSEN, T. H. c. d., s. 65.

svém území (90 procent zůstává v regionu/provincii). Nezdá se odůvodněné delegovat více pravomocí souvisejících s bezpečnostními složkami, školstvím na úrovni univerzit, správou hranic apod. Z titulu většinového postavení by však měli převzít odpovědnost za všechny obyvatele provincie. Autonomie je samozřejmě nástrojem pro zajištění jejich práv a svobod, nesmí však pracovat výlučně pro ně.

Obecní úroveň

I když Cimbry, Mòcheny a Walsery provázeli do konce druhé světové války stejný osud jako Jihotyrolany, poitalšřování se jich dotklo v daleko větší míře a následný neurčitý vývoj jazykových práv této situaci nenapomohl. V případě Jižního Tyrolska bychom mohli říci, že je hrozba asimilace naopak vyburcovala k silnějšímu etnickému projevu a politické aktivitě. Menšiny o stovkách členů si bohužel nemohly dovolit takovýto luxus. Na státní úrovni neměly absolutně žádné slovo, natož na mezinárodní. Byly jen němými účastníky jazyko-právního dění. Italský stát „byl zdržen“ řešením situace kolem početně silnějších menšin, které měly separatistické sklony a mohly ohrozit vnitřní i vnější bezpečnost státu. Zkušenost s tímto namáhavým vyjednáváním ho přivedla k zavedení územně orientované autonomie a z ní vycházejících jazykových práv. Dlouho také otálel s jakýmkoliv uznáním osobních jazykových práv a ratifikováním mezinárodních smluv k danému tématu.

Ustálení situace kolem stavu autonomie také vyústilo ve schopnost regionu Tridentsko-Jižní Tyrolsko začít se zajímat i o další menšiny na svém území – Ladiny, Cimbry a Mòcheny. Regionální a provinční vlády počaly schvalovat zákony, na základě kterých mohly dané menšiny čerpat finanční zdroje, k nimž do té doby neměly přístup. Pozitivní postoj regionální vlády se projevil aktivním obnovením zájmu o etnické otázky a vyústil především v zakládání různých menšinových asociací, institutů a muzeí.

Podobná situace se vyvíjela v regionu Údolí Aosty. Místní Walserové nebyli postiženi fašistickou politikou v takové míře. Většinu pozornosti na sebe také stahovala frankofonní většina. Jazyková otázka se v Aostě zaměřila téměř výhradně na konflikt mezi francouzštinou a franko-provensálštinou, neboť regionální vláda se rozhodla zavést dvojazyčný systém s italštinou jako druhým oficiálním jazykem a tomu odpovídala i schvalovaná legislativa. Walserské obce proto nemohly plně využívat jazykových práv a soustředily se především na čerpání finančních prostředků pro zakonzervování jak jazyka, tak kultury. Nebyly schopny vyvinout společný tlak a dodatečná práva, umožňující například výuku místního jazyka, jim byla přiznána vlastně až regionálním zákonem z roku 2001.

Diametrálně odlišný případ tvoří Cimbrové v italsky hegemonním regionu Veneto – Sedm komunit a Třináct komunit. V regionu se nenacházela větší etnická skupina, která by si

vymohla autonomní statut. Proto region vlastně zprostředkovával pouze nezájem centrální vlády řešit otázku jazykových menšin. Regionální vláda proto nevydala zákon ošetřující specifická jazyková práva až do roku 2001 při celostátní reorganizaci veřejné správy. Do té doby obce čerpaly finanční prostředky, které nemohly být zaměřeny na ochranu a potřeby menšin. Většina Cimbrů byla ve Venetu asimilována již během meziválečného období. Aktuálně chybí dostatečně velká skupina, která by byla schopna jazyková práva vůbec využít.

Role sebeuvědomění

Aby etnická skupina mohla začít prosazovat či praktikovat svá práva, musí si samozřejmě uvědomovat sama sebe. V případě zde popisovaných menšin jde spíše o udržení či znovunalezení tohoto pocitu, který je úzce propojen s existujícím společenstvím či komunitou. Je nutno si však položit otázku, kdy se vlastně ještě jedná o etnickou skupinu, myšleno existující a živou, a na základě jakých prvků etnické identity toto sebeuvědomění vzniká. Italský stát považuje za etnickou menšinu takovou skupinu, která ovládá svůj vlastní jazyk a vyjádří k tomuto jazyku svou příslušnost. Kam se řadí někdo, kdo jazyk neovládá a stejně se cítí součástí dané skupiny. Jak tomu je v zrcadlově obráceném případě? Jazyk nejsnáze určitelným prvkem etnické identity. Zdálo by se, že na základě mluveného či mateřského jazyka můžeme jasně určit i etnicitu. Členství v etnické skupině se může snadno zkomplikovat, pokud její členové ovládají dva a více jazyků nebo svůj jazyk plně neovládá. Takový potenciální člen je si nejistý sám sebou a svojí etnickou identitou, což se přelívá do identity skupinové.

V případě německojazyčných Jihotyrolanů si takovou otázku ani nemusíme pokládat. Jedná se o jasně uvědomělou a početně značnou skupinu, pro kterou je jazyk základem jejich identity. Je zcela běžnou součástí každodenního života a každý člen cítící se součástí tohoto společenství místní jazyk ovládá. Situace přechází až v extrémní situaci v porovnání s ostatními německojazyčnými menšinami v Itálii, kdy Jihotyrolský občan ve svém životě vlastně nemusí použít jiný jazyk než němčinu (případně podobný dialekt). Jedná se o právo vycházející z Autonomního statutu a Ústavy, při jejichž formování byl jazyk zásadním bodem. Narušení těchto existujících právních norem by bylo v rozporu s italskou ústavou i mezinárodním právem, což by mělo místnímu obyvatelstvu přinést jazykovou stabilitu a sebevědomí.

Daleko komplexnější se jeví situace v případech dalších menšin. Pro Cimbrý se stal jazyk ve většině případů pouze součástí dějepisu. V lepším případě se ho snaží uchovat v rámci konzervačních snah, v horším případě s cimbrem již nemají žádný vztah, natož aby s ním cítili spříznění. V nejlepši situaci, nepodobné té jihotyrolské, se nachází Cimbrové

v Lusérnu, I pro ně je jazyk všední záležitostí a automatickou součástí života. Dokázali si ho udržet skrze bouřlivé 20. století, zavést na školy a jsou si ve vztahu s ním značně sebevědomí.

Mòchenové již dlouhodobě vyučují svůj jazyk v omezené míře na místních školách podobně jako v Lusérnu a většina obyvatel Údolí Mòchenů se v průzkumech sčítání lidu k místní jazykové skupině řadí. Jedná se proto také o etnickou menšinu s vysokou úrovní sebevědomění, i když mòcheno zastává spíše funkci sekundárního jazyka. Jeho využívání má v současnosti specifické funkce a role spojené s charakteristickými rysy kultury – rituální sociální kontakt, tradiční události a pojmenování. Není tedy definujícím prvkem etnicity pro všechny členy skupiny, ale zůstává výraznou součástí kultury i pro jedince, kteří ho neovládají.

Údolí Lys historicky obývané walserskou menšinou je již po dvě století vystaveno konstantnímu pronikání italštiny. S přicházejícím turistickým ruchem bylo osvojení italského jazyka logickým důsledkem. Proměna italštiny v dominantní jazyk zapříčinila imigrace italského obyvatelstva, kteří se stávali stálými rezidenty. Pro smíšené páry bylo těžké si vybrat „svůj jazyk“. Takováto volba je velmi intimní a v mnoha případech je rozhodnutí čistě praktické. *Člověk je buď příslušníkem jedné etnické pospolitosti, anebo jiné – „třetí cesta“ (přes existenci etnický smíšených manželství a jejich potomků) je jen obtížně realizovatelná či prakticky zcela nemožná.*¹¹⁴ Regionální jazykový systém a politika také do určité míry ovlivnily jazykovou vybavenost Walserů. Výuka italštiny a francouzštiny jako oficiálních jazyků je v případě Walserů doplňována ještě o němčinu a angličtinu (v minulosti i franko-provensálštinu). V takové situaci je reálná výuka dalšího jazyka, i když mateřského, nejenže nepopulární, ale pravděpodobně i nevyhovující. Rozdílnost walserských dialektů navíc zapříčinila jakési roztříštění jejich jazykového uvědomění. Obyvatelé jednotlivých obcí spolu navzájem neupřednostňují komunikaci v těžko srozumitelných dialektech a jednoznačnost etnické identity tak ztrácí.

Role vitality

Pro německojazyčné menšiny v Itálii byl definující vývoj jazykových práv a reorganizace veřejné správy. Některým byly v rámci tohoto vývoje poskytnuty vhodné nástroje pro rozvoj etnické pospolitosti. Jiné čelily asimilačním procesům, na které značný vliv neměly. Z výzkumu vyplývá, že současnost nabízí zatím nejvhodnější podmínky pro etnické menšiny na italském území. Proto právě teď nejvíce záleží i na odhodlání či vitalitě jednotlivých německojazyčných skupin využít tohoto stavu – zvyšujícího se ekonomického a jazykového/společenského statusu, institucionální podpory a poskytnuté autonomie.

¹¹⁴ ŠATAVA, L. c. d., s. 17.

Případ Jižního Tyrolska částečně vybočuje z ostatních. Jelikož se zdejší společnost byla schopna zorganizovat již v 50. letech 20. století, postupně jí byla svěřena odpovědnost své sebenaplnění, a proto se jí podařilo nastartovat revitalizační proces daleko dříve a v naprosto jiném měřítku než ostatním menšinám. Jihotyrolané řeší otázky na oficiální úrovni, což vychází z téměř neomezené správy svého regionu. Místní obyvatelstvo nemusí řešit problémy spojené s používáním jazyka a jeho uchováním. Nemusí ani shánět prostředky pro uchování historických pramenů nebo pro kulturní specifika. Mohou si najít práci a studovat školu bez jazykového a geografického omezení. Jihotyrolané řídí svoji provincii a zajímá je stav jejich hospodářství, vývoj nezaměstnanosti, příliv emigrantů z jiných zemí... Zachování etnické identity je již historií a nyní stojí jejich zájmy na zcela jiné úrovni oproti dalším německojazyčným skupinám. Stojí před nimi ale jiný problém – vytvoření společnosti s menšinovou italskojazyčnou skupinou. Cesta, na kterou se totiž zatím vydali, může totiž Italům přinést postupnou segregaci a následnou asimilaci.

Cimbry, Mòcheny a Walsery by mělo do budoucna čekat podobné jazykové plánování, pokud si i oni chtějí napříč svými komunitami udržet svou etnickou identitu bez toho, aniž by ztratili jeden z jejích nejdůležitějších prvků. Uvnitř všech těchto skupin existují menší či větší aktivní komunity, které se snaží o udržení a rozvoj jazyka a komplexně etnicity. Části těchto menšin dokonce dosud jazyky ovládají v plné formě. Strategii by tedy mělo být vytvoření kodifikovaného jazyka, který bude využitelný pro plošnou výuku a akreditaci správními orgány. Součástí musí být oficiální jazykové kurzy, podobně jako u Mòchenů, jejichž zkouška a certifikát budou využitelné v pracovních nabídkách – učitelé, úředníci atd. (např. na nepovinné bázi v cestovním ruchu). V posledním kroku by se mělo dbát na povinnou a důkladnější výuku místního jazyka na školách.

Cimbrové v Lusérnu a Mòchenové mají tento proces zcela jistě nastartován. Mohou ho však rozšířit i na další komunity. Walserové by se měli především zaměřit prvně na integraci svých cílů a vytvoření společné strategie. Větší komunita skrývá více příležitostí, pro všechny její členy. Místní jazyk by se zde měl alternativou, a ne něčím rušivým a zbytečným.¹¹⁵ Při dobře nastaveném systému sebou jazyk přináší ekonomické zlepšení oblasti i členů etnické menšiny – tedy onen praktický rozměr. Jazyk sebou ale také nese jakousi abstraktní úroveň – posílení komunity. Nesmíme zapomenout, že *...hluboce pociťovaná národní/etnická identifikace se (vedle potencionálního nebezpečí šovinismu a konfliktu) může stát zdrojem jak osobní radosti, tak i společenského obohacení.*¹¹⁶

¹¹⁵ ŠATAVA, L. c. d., s. 83.

¹¹⁶ ŠATAVA, L. c. d., s. 30.

Seznam použitých zdrojů

- ALBER, Birgit. Past Participles in Mòcheno: *Allomorphy, alignment and the distribution of obstruents*. In: PUTNAM, Michael T. *Studies on German-language islands*. Philadelphia: John Benjamins, 2011, s. 33-66. ISBN 978-90-272-0590-2.
- ALCOCK, Antony. *The South Tyrol Autonomy, A Short Introduction*. [online] County Londonderry, Bozen/Bolzano: University of Ulster Northern Ireland, 2001. Dostupné z: <http://www.provinz.bz.it/en/downloads/south-tyrol-autonomy.pdf>
- BENVENUTO, Oscar a Gregorio GOBBI. *South Tyrol in Figures: 2013* [online]. Bolzano: Provincial Statistics Institute – ASTAT, 2013 [cit. 2015-02-18]. Dostupné z: www.provinz.bz.it/en/downloads/Siz_2013-eng.pdf
- BOATTINI, Alessio. Are ethnic minorities synonymous for genetic isolates?: Comparing Walser and Romance populations in the Upper Lys Valley (Western Alps). *Journal of Anthropological Sciences*. 2011 (89), 161–173. DOI: <http://doi.org/10.4436/jass.89014>
- COLUZZI, Paolo. Language Planning for the Smallest Language Minority in Italy: The Cimbrians of Veneto and Trentino-Alto Adige. *Language Problems and Language Planning*. 2005, 29(3), 247–269. DOI: <https://doi.org/10.1075/lplp.29.3.04col>
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012, 352 s. ISBN 978-807-4190-537.
- GABAL, Ivan. Etnické problémy v dnešním evropském vývoji z perspektivy České republiky. In: GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999, s. 13-23. ISBN 80-861-0323-4. ISSN 80-861-0323-4.
- GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 133 s. ISBN 80-732-5023-3.
- HASMATH, Reza. *The Complexities of Ethnic Diversity*. In: HASMATH, Reza. *Managing Ethnic Diversity: Meanings and Practices from an International Perspective*. Ferham: Ashgate Publishing Limited, 2011. ISBN 9781409411215.
- ISTAT – Istituto nazionale di statistica [online]. Roma: ISTAT, 2017 [cit. 2017-03-27]. Dostupné z: <http://www.istat.it>
- MEDDA-WINDISCHER, Roberta; CARLÀ, Andrea (ed.). *Migration and autonomous territories: the case of South Tyrol and Catalonia*. Hotei Publishing, 2015.
- NEGRO, Silvia Dal. *The Decay of a Language: The Case of a German Dialect in the Italian Alps*. Bern: Peter Lang, 2004. ISBN 3-03910-212-5.
- PETERLINI, Oskar. *Autonomy and the Protection of Ethnic Minorities in Trentino-South Tyrol: An Overview of the History, Law and Politics*. Bozen: Presidium of the Regional Parliament Trentino South Tyrol, 1997. ISBN 88-900077-2-9.
- PIRLCHER, Katrin, Ulrike HUBER a Herbert TASCHLER. MERCATOR-EDUCATION. *Regional Dossiers Series: The German Language in Education in South Tyrol (Italy)* [online]. Ljouwert/Leeuwarden: Mercator-Education, 2002 [cit. 2015-02-25]. ISSN 1570-1239. Dostupné z: http://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/german_in_italy.pdf
- RIEHL, Claudia Maria a John HAJEK. *Language Policy and Reality in South Tyrol*. In: NORRBY, Catrin a John HAJEK. *Uniformity and Diversity in Language Policy: Global Perspectives*. Buffalo: Multilingual Matters, 2011, s. 210-225. Multilingual Matters (Series). ISBN 1847694470.
- STEINICKE, Ernst, Judith WALDER, Roland LÖFFLER a Michael BEISMANN. Autochthonous Linguistic Minorities in the Italian Alps: New Legislation – New Identifications – New Demographic Processes. *Revue de géographie alpine*, 2011(99-2), s. 1-12. DOI: <http://doi.org/10.4000/rga.1454>.

- ŠATAVA, Leoš. Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 215 s. ISBN 978-808-6429-830.
- VAN DER JEUGHT, Stefaan. The Protection of Linguistic Minorities in Italy: A Clean Break with the Past. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. 2016, Vol 15, No 3, s. 57–81.
- WISTHALER, Verena. Identity Politics in the Educational System in South Tyrol: Balancing between Minority Protection and the Need to Manage Diversity. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 2013, s. 358–372. ISSN 1473-8481. DOI: <https://doi.org/10.1111/sena.12051>
- WOLFF, Stefan. *Disputed territories: The transnational dynamics of ethnic conflict settlement*. New York: Berghahn Books, 2003, xiii, 258 p. ISBN 15-718-1516-3.

Kultura stravování hnutí Haré Krišna

Culture of eating of the Hare Krishnas movement

Marcela Konečná

Nakladatelství Forum, Praha, Střelnická 1861/8a 182 00 Praha 8
Email: maca.konecna@gmail.com

Abstract

This paper deals with the issue of the function and meaning of eating for the members of the Hare Krishna movement and follows the question what cultural specifics of eating are significant for this movement. In this paper there are also presented topics such as symbolism of food, the principles of sacrifices which are related to the principles of purity, eating habits, sacredness of cows or food sovereignty.

Keywords

Hare Krishna movement, eating, Vedic culture, meaning, purity, field research

Klíčová slova

hnutí Haré Krišna, stravování, védská kultura, význam, čistota, terénní výzkum

Úvod

Vztah náboženství a jídla je velmi úzce semknutý. Jídlo může mnohdy v náboženství sehrávat hned několik funkcí, kromě duchovní či rituální to je například sociální funkce zasluhující se o pocit sounáležitosti uvnitř skupiny či funkce symbolická, která v této studii sehrává důležitou roli. Počátky lidské kultury, které tvoří jádro současných společenských formací postavených na základech mravních řádů, lze vysledovat právě v kultuře stravování, potravinových tabu, obětních rituálech apod. Dnešní globalizovaný svět se mimo jiné zasloužil o průniky nových kultur a náboženských hnutí do západní kultury. Zde se tradiční jídelníček neustále mění spolu s tím, jak se mění rozmanitost jejich obyvatel a současných společenských trendů. Zcela běžně se tak dá seznámit s náboženstvím jednotlivých skupin prostřednictvím jejich jídla. To obzvláště platí u náboženského hnutí Haré Krišna, jenž je nejen svou kulturou stravování lehce rozeznatelné od zbytku západní společnosti. Pro získání relevantních informací vztahujících se k této problematice byl zvolen kvalitativní výzkum, v rámci něhož byla využita technika polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování. Vlastní terénní výzkum byl uskutečněn v období od října roku 2016 do února roku 2017 a probíhal ve vybraných centrech hnutí Haré Krišna v Praze a jejím okolí, které se

svým zaměřením váží k tématu diplomové práce. Jednalo se zejména o restaurace Góvinda v Praze a Benešově u Prahy a o farmu Krišnúv dvůr. Při výběru informátorů byl brán ohled na věkovou rozmanitost, aby výzkum zahrnul výpověď více generací.

Funkce jídla

Jídlo může zastávat řadu různých funkcí. Mnozí vědci poukazují na sociální, kulturní, etickou, duchovní ale také symbolickou funkci jídla. Ukazuje skupinovou konformitu a jednotlivé členy sociální skupiny stmeluje dohromady. Upřednostňování určitého druhu jídla může poukazovat na příslušnost k určité sociální skupině, kastě či třídě.¹ Sociální funkci jídla dokazují také rituály pohostinnosti, které se postupem času formovaly u všech národů. Svou odlišnou skladbou potravy, technikou přípravy jídla i způsobem stravování vyjadřují sociální vztahy a normy, které se pro danou kulturu staly významnou doménou.

Jídlo je v pojetí kulturní antropologie kulturním produktem. Je spojeno s každou kulturou a civilizací. Jednotlivé kultury se ovšem liší svými stravovacími návyky, které představují ustálený soubor zvyklostí při způsobu stravování. Tyto odlišnosti lze najít v kategorizaci jídla, samotném výběru potravin, v jejich úpravách, denním rozvržení jídla, způsobu stolování apod. Co a jakým způsobem jíme, nás charakterizuje jako členy určitého společenství. Kulturní význam jídla tedy určuje veškerou spojitost mezi člověkem a jídlem – od produkce, přípravy, směny až po samotný konzum. Kulturní aspekty jídla jsou také pevně propojeny s dalšími významnými kulturními aspekty, kterými jsou příbuzenství, čistota, rituály, etické hodnoty a sociální stratifikace.²

Symbolická funkce jídla je neodmyslitelně spojena s náboženstvím. Jako příklad může dobře posloužit biblická kultura. Chléb zde byl nejrozšířenějším pokrmem a zastával tak důležitou roli, v podstatě zahrnoval vše, co je nezbytné k životu. Dalšími základními potravinami byly víno (proto byly jižní středomořské národy v minulosti označovány jako kultury chleba a vína) a také olej. Záhy se tedy tyto tři hlavní potraviny staly alimentárními symboly jak v západní, tak i východní křesťanské liturgii.³

Kultura stravování a náboženství

Jídlo představuje pro jednotlivá náboženství velice důležitou roli. Pravidla stravování slouží k jasné demonstraci odlišností jednotlivých náboženství a napomáhají vytvářet vlastní

¹ FRAŇKOVÁ, Slávka a DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Psychologie výživy a sociální aspekty jídla*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0548-1.

² MEULENBELD, Gerrit Jan a LESLIE, I. Julia. *Medical literature from India, Sri Lanka, and Tibet*. New York: E. J. Brill, 1991, s. 17. ISBN 9004095225.

³ BUBÍK, Tomáš. Hostina a půst v křesťanské kultuře. In: BUBÍK, Tomáš, FÁREK, Martin (eds.) *Náboženství a jídlo*. 2. Univerzita Pardubice: CERES, 2005, s. 20. ISBN 80-7194-800-4.

identitu, což vede k posílení pocitu sounáležitosti k dané komunitě. Příslušníci jednotlivých náboženství chtějí prostřednictvím jídelních pravidel spojit smyslové požitky s těmi duchovními.

Jídlo již po dlouhá staletí slouží jako prostředek komunikace mezi člověkem a nadpřirozenými bytostmi. Role oběti měla v mnoha náboženstvích nenahraditelnou roli. Bohům bývaly (a v některých náboženstvích či kulturách stále jsou) odevzdávány oběti jak rostlinného, tak i živočišného původu. Toto obětování bylo dodržováno i v dobách, kdy člověk sám trpěl nedostatkem potravy, což potvrzuje jeho důležitost a značný význam pro nábožensky založeného člověka. Právě v kultuře stravování, stravovacích tabu, obětních rituálech i ve formách dělení potravy se projevovaly počátky lidské kultury, jež vedly až k současným společenským formacím. Tyto formace jsou založeny na základních vzorcích mravních řádů. *Obřady spojené s jídlem představují v historických kulturách i v novověku mír a přátelství a v určité míře i komplementaritu mezi spolustolovníky: mezi lidmi a bohy, mezi lidmi navzájem i mezi živými a mrtvými.*⁴ Současná západní kultura je charakteristická svou stravovací pluralitou, a to právě proto, že se zde mísí veliké množství jak tradičních náboženství, tak i nových náboženských hnutí. Tato náboženská pluralita s sebou do Evropy přináší kromě své víry také svou vlastní kuchyni. Tímto vlivem se tak postupně mění tradiční evropský jídelníček.

Mary Douglas a výklad „nečistého“

Jednou z antropoložek, která se mimo jiné zabývala tabuizací potravin, je Mary Douglas, představitelka symbolické antropologie. V symbolické antropologii je možné na jídlo nahlížet jako na určitý znak či symbol, prostřednictvím něhož člověk interpretuje a formuje svět, ve kterém žije, a snaží se v něm najít své místo, význam a smysl. Tento směr čerpá od francouzských sociologů a etnologů Émila Durkheima a Marcela Mause, kteří tvrdí, že člověka odlišuje od zvířat touha po řádu, po uspořádaném, srozumitelném světě, ve kterém je možno věci předpovídat. Tento řád však neexistuje sám o sobě, člověk jej musí vytvořit za pomoci svého tvůrčího úsilí. Na základě sociální struktury člověk buduje klasifikační systémy, které dají neuspořádanému světu pevné hranice a strukturu, čímž teprve vše dostává svůj význam a smysl. V každé společnosti se objevuje pojem nečistého, a to buď z hlediska hygienického, ekologického (znečištění), sociálního, existenciálního či metafyzického. Tedy

⁴ DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999, s. 18. ISBN 80-85866-41-2.

ve všech kulturách se setkáváme s předměty, bytostmi, činnostmi, silami, vztahy či obdobími, které jsou v rámci dané kultury považovány za nečisté.⁵

Douglas se v souvislosti s potravinovými tabu zabývá otázkou nečistoty či špíny, které interpretuje jako něco nemístného, ohrožujícího či nějakým způsobem narušujícího vytvořený řád. Lidé se neustále snaží chránit vlastní kulturní řád a střežit jeho hranice před vším, co narušuje jejich standardní vnímání a interpretování reality. Tím pádem je vše, co nezapadá do naší představy řádu, považováno za nečisté. Nečistota tedy není izolovanou kategorií, ale vznikla jako vedlejší produkt klasifikace. Kategorie nečistoty představuje kulturní konstrukt, který v různých společnostech slouží k vytěsnění všeho, na co je nahlíženo jako na nemístné, je spojen s nepořádkem a narušením sociálního řádu.⁶

Hnutí Haré Krišna

Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny (anglicky *International Society for Krishna Consciousness* – zkráceně ISKCON), resp. hnutí Haré Krišna, je spolu s dalšími proudy gaudíjského višnuismu běžně řazeno mezi tzv. nová náboženská hnutí. Pro tato hnutí je příznačné, že začala vznikat v období tzv. náboženského oživení v 60. letech 20. století v USA. Ačkoliv byla tradice tohoto hnutí, jejíž kořeny sahaly do Indie, v Západním světě zcela neznáma, začala se nejprve v USA a později po celém světě šířit s velkým úspěchem. Hnutí Haré Krišna sice nebylo první indickou tradicí, která se ujala na Západě, ovšem oproti předchozím filosofiím, které kladly důraz na poznání (*džňána*), byl pro toto hnutí mnohem důležitější prvek *bhakti* neboli oddaná láska k bohu.⁷

Tak jako u jiných náboženství i u hnutí Haré Krišna se oddanost Bohu odráží jak v etické rovině života oddaného, tak v rituálech, obřadech a svátcích. Oddaní se ve svém životě musí řídit čtyřmi usměrňujícími zásadami mravného života, které v podstatě tvoří jádro praktické stránky jejich duchovního života:

- vegetariánské stravování – je zakázáno jíst maso, ryby a vejce,
- zákaz požívání jakýchkoliv omamných látek – jedná se jmenovitě o alkohol, gaňdžu (marihuanu), tvrdé drogy, tabák, betelové listy, oříšky, kakao, čaj, kávu a limonády s kofeinem, neboť zatemňují mysl,

⁵ ERBAN, Vít. Kategorie “nečistého” v symbolické antropologii Mary Douglasové. In: BUBÍK, Tomáš, FÁREK, Martin a eds. *Náboženství a jídlo*. 2. Univerzita Pardubice: CERES, 2005, s. 35–36. ISBN 80-7194-800-4.

⁶ DOUGLAS, Mary. *Čistota a nebezpečí: Analýza konceptu znečištění a tabu*. 1. Praha: Malvern, 2014. ISBN 978-80-87580-91-2.

⁷ FUJDA, Milan a LUŽNÝ, Dušan. *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010, s. 41–43. ISBN 978-80-7043-951-7.

- zákaz nedovoleného sexu – pohlavní styk je povolen pouze pro ty, kteří se rozhodli vykonávat práci hospodáře (*grhasthy*), a to je dále omezeno pouze na páry žijící v manželském svazku, kteří tak mohou činit jedenkrát měsíčně. Účelem pohlavního styku je početí dítěte, které bude vychovááno tak, aby se v budoucnu stalo oddaným Krišny,
- zákaz jakékoliv formy hazardu.⁸

Stravování v kvalitě dobra

Následující kapitoly shrnují výsledky zúčastněného pozorování a polostrukturovaných rozhovorů, které byly v rámci terénního výzkumu provedeny s informátory a informátorkami představujícími příslušníky hnutí Haré Krišna.

Dle *ájurvédy*, systému tradičního indického lékařství, existují tři kvality hmotné přírody založené na tzv. sánkhjové klasifikaci. Jedná se o kvalitu dobra (*sattva*), vášně (*radžas*) a nevědomosti (*tamas*). Na základě tohoto klasifikačního systému oddaní rozdělují vše kolem sebe, čímž do té doby chaotickému světu dodávají jistý řád, dle kterého se mohou řídit. Také potraviny podléhají těmto třem kvalitám a slouží jako určitý symbol, prostřednictvím něhož lze interpretovat okolní realitu a dodat jí smysl. Rozdělení potravin na základě tří kvalit hmotné přírody je zobrazeno v následující tabulce:

Tabulka 2. Tři kvality hmotné přírody hnutí Haré Krišna

Kvalita	Dobra	Vášně	Nevědomosti
Potraviny	Zejména mléčné výrobky, rýže, obilí, luštěniny, cukr, ovoce a zelenina, čerstvé potraviny	Cibule, česnek, pórek, pažitka, šalotka, houby, kakao, káva a jídla příliš kořeněná, kyselá, ostrá apod.	Maso, ryby, vejce, alkohol a jídla stará, shnilá, páchnoucí
Povaha (vliv na člověka)	Očišťuje, přináší sílu, zdraví, spokojenost, dlouhověkost	Příčina strastí, utrpení, nemocí	Přináší špatnou karmu, bolest, nemoci
Doporučení	Doporučeno	Nedoporučeno až zakázáno	Zakázáno

Zdroj: vlastní zpracování

⁸ Tamtéž, s. 97–98.

Žádná potravina ovšem nezapadá do příslušné kategorie z celé části, ale naopak v sobě obsahuje všechny tři kvality. Poměr těchto kvalit se však vždy liší, jak názorně vysvětluje dotazovaný Edgar:

„Máte kvalitu dobra, kvalitu vášně a kvalitu nevědomosti. A ty se různě míchají, tak jako televizní obraz, který je tvořený ze tří barev a udělá vám jich nakonec tisíce (...). Tak tyto kvality se míchají a taky vám nakonec udělají pestrou škálu těch chutí, charakterů a všeho prostě.“ (Edgar, 40 let)

Například cibule, česnek, pórek, pažitka a šalotka (všechny patří do rodu česnek) jsou ovlivněny z větší části kvalitou vášně a menším podílem kvalitou nevědomosti. Ačkoliv tedy zástupci tohoto rodu nezapadají do dané kategorie stoprocentně, převažující kvalita je rozhodující pro konečné zařazení.

Vliv na poměr jednotlivých kvalit má jednak původ potravin, tedy na jakých místech rostou a jakým způsobem. Rozhodující může být také stav potravin, např. jejich čerstvost, způsob úpravy atp. Například k tepelné úpravě potravin je nejvhodnější smažení na *ghí*, tedy přepuštěném másle. Vaření a pečení má na jídlo stejný vliv. Za nejméně příznivé je považováno smažení na oleji. Dalším určujícím faktorem je také vliv, jenž má potravina na člověka po jejím pozření (intoxikace, zdravotní účinky, nezdravé účinky apod.). Také vědomí kuchaře silně ovlivňuje poměr kvalit v daném jídle.

Žádná potravina tak nezůstane mimo tři kvality hmotné přírody, každá je na základě výše zmíněných charakteristik zařazena do kategorie, které nejvíce odpovídá. Tím je zaručeno následování zavedeného řádu a jasné odlišení zejména mezi kvalitou dobra a kvalitami vášně a nevědomosti, které jsou v této kultuře tabu.

Potraviny nacházející se v kvalitě dobra jsou považovány za čisté, povznášející, umožňující duševní rozvoj. Ve védské kultuře se za ideální potraviny považují ty, které se nacházejí nad zemí (naopak potraviny rostoucí pod zemí jsou nečisté). Avšak i potravina nacházející se v kvalitě dobra může kvůli procesu hniloby klesnout do nižších kvalit. Potraviny v kvalitě vášně jsou považovány za dráždivé, zakalující vědomí a rozrušující mysl. Již zmíněné potraviny jako česnek nejsou vhodné pro duchovní praktiky z toho důvodu, že stimulují nervový systém a mohou mít afrodiziacké účinky. Například houby, podle slov informátora Adama (34 let), nejsou nikde uvedené jako nepovolená potravina, ovšem často rostou na místech, která jsou v kvalitě nevědomosti, jako jsou temná a nečistá místa. Tím pádem jsou i potraviny nacházející se na oněch místech nečisté a nevhodné k obětování Krišnovi. Proto nejsou v kuchyni příslušníků hnutí vůbec využívány. Potraviny v kvalitě

tamas zatemňují lidské poznání a uvrhají člověka do hluboké oblasti nevědomosti, jsou tak v této kultuře naprostým tabu.

Mezi nečisté tedy patří veškeré potraviny s převažující kvalitou vášně nebo nevědomosti. Je pro ně charakteristické, že brání bhakti, přiblížení se Křišnovi a duchovnímu pokroku. Cílem oddaných je držet se v kvalitě dobra, očistit sebe sama a vrátit se do duchovního světa. Oddaní tedy vyhledávají pouze potraviny v kvalitě dobra, ovšem jídlo, které již jedí (přijímají, jak by řekli oddaní), je mimo veškeré kvality hmotné přírody. Jídlo totiž před samotným přijímáním nabídne Křišnovi, který sám nepodléhá těmto kvalitám a očistí ho od všech kvalit, čímž ho zduchovní. Jídlo uvařené příslušníky hnutí se tedy nachází nade všemi kvalitami – tedy za předpokladu, že veškeré suroviny se před uvařením nacházely v kvalitě dobra, během vaření bylo zachováno čisté vědomí kuchaře a uvařené jídlo bylo obětováno Křišnovi.

Na příkladu řazení potravin dle kvalit přírody v hnutí Haré Krišna lze uplatnit teorii symbolické a interpretativní antropologie Douglas, že jídlo může sloužit jako určitý symbol, pomocí něhož člověk interpretuje svět kolem sebe a nachází v něm své místo. K tomu je nutné stanovit klasifikační systémy, které teprve světu stanoví více či méně pevné hranice. V tomto případě jsou tedy stanoveným klasifikačním systémem tři kvality hmotné přírody. Hranice příslušného řádu nejsou na jedné straně příliš ostré, ovšem z druhé strany jsou zcela nepropustné. A to z toho důvodu, že potraviny, které díky svému původu zapadají do kvality dobra, mohou např. jejich zkažením „sklouznout“ až do kvality nevědomosti. Avšak potraviny nacházející se již od jejich vzniku v kvalitě nevědomosti, např. maso či vejce, nemůže zbavit této kvality ani kuchař s tím nejčistším vědomím.

Příroda jako jediná se nachází v kvalitě dobra, zatímco místa poznamenaná člověkem jsou znečištěná. Tato nečistota se zvyšuje v závislosti na stupni nevědomosti obyvatel, kumulaci hříchu apod. Příslušníci hnutí proto velmi inklinují k přírodě, avšak navzdory tomu setrvávají více ve městech zejména z důvodu účinnějšího provozu restaurací a lepších možností sdružování oddaných i šíření vlastních idejí mezi většinovou společností.

Prasádam

Ústřední bod, který tvoří základ stravování hnutí Haré Krišna a zásadním způsobem ovlivňuje celý proces, od získávání potravy až po samotnou konzumaci, je *prasádam*. Původ tohoto slova pochází ze sanskrtu a znamená milost. Nejedná se tedy o obyčejné jídlo, ale o jídlo udělující Křišnovu milost (Křišna prasádam), jídlo symbolizující samotného Křišnu. Jídlo se stává *prasádam* tehdy, pokud je obětováno Nejvyšší osobnosti božství, tedy Křišnovi,

a to při dodržení několika zásad. Příprava, obětování a přijímání prasádam je tedy neodlučitelnou součástí náboženské praxe tohoto hnutí, poněvadž se stává bohoslužbou, která má svou rituální podstatu. Proto je vše okolo stravování spojeno s dodržováním nejrůznějších předpisů, které se týkají výběru surovin, důrazu na udržování čistoty, vědomí kuchaře či konkrétních stravovacích zásad.

Cokoliv tedy příslušníci hnutí vykonávají, vykonávají tak pro uspokojení Krišny a s vědomím směřujícím k němu. A *prasádam* není výjimkou, jak potvrzuje dotazovaný Edgar:

„Je to prostě duchovní potrava, je to prakticky On⁹, by se dalo říct. V transcendentní podobě jídla. Tohle náboženství je prostě úplně jako jinde. Takže vy tím, že zaměříte tuhle pozornost, ty smysly prostě na Krišnu, tak v ten moment vy děláte oddanou službu. Protože vy meditujete na Krišnu, cokoliv se točí okolo prasádam, tak je transcendentální a je duchovní prostě.“
(Edgar, 40 let)

Obětování jídla je tedy nedílnou součástí procesu bhakti jógy. Prostřednictvím *prasádam* oddaní snadno dosahují duchovního pokroku, který umožňuje postupné odproštění se od materiálních tužeb, smyslů a vlastního hmotného těla a dosažení tak vyšších sfér vědomí. Zde je tedy velmi patrný duchovní rozměr, který oddaní přisuzují tomuto jídlu. Každý příslušník hnutí může díky jídlu navazovat vztah s Bohem, díky čemuž má stravování pro oddané tak obrovský význam.

Oddaní nikdy nejedí jídlo, které nebylo obětováno, což automaticky zahrnuje veškeré pokrmy uvařené někým jiným než příslušníky hnutí. To má v podstatě dva důvody. Jednak člověk mimo hnutí nedodržuje veškeré předpisy a standardy, které se váží k vaření a obětování jídla. A oddaní také věří, že vědomí kuchaře proniká do jídla, které připravuje, a tím pádem ovlivňuje všechny ty, kteří jídlo následně konzumují. Pokud tedy člověk konzumuje jídlo uvařené člověkem s nečistým vědomím, znečišťuje se i jeho mysl, přebírá hříšné karmické reakce a není schopen myslet na Krišnu a přiblížit se mu. Oba zmíněné důvody tedy vedou ke znečištění jídla, a proto oddaní kladnou velký důraz na to, aby se nestravovali mimo okruh oddaných. Duchovně uvědomělí oddaní tak symbolizují čistotu, zatímco všichni ostatní jsou symbolem nečistoty. Tyto představy tak ve své podstatě pojí příslušníky hnutí dohromady, neboť pro její naplnění si mohou pouze oddaní navzájem vařit. A to ve svém důsledku znamená nutnost jejich sdružování, kvůli které jsou zakládány vegetariánské restaurace oddaných. Ty tak mají, kromě své funkce nakrmit posvěceným jídlem co nejvíce lidí, také značný význam pro všechny oddané. Těm poskytují jakousi oázu

⁹ Myšleno Krišna.

čistoty, do které se mohou uchýlit a bez obav se zde nasytit společně s ostatními příslušníky hnutí.

Dle oddaných lze *prasádam* od neobětovaného jídla, které je nazýváno *bhoga*, rozeznat pouhým ochutnáním, jak konstatuje informátor Frederik:

„Ona je vlastně tím i očištěna od karmy, takže to pozná i člověk, kterej třeba vůbec neví, co jí. A není to jenom tím, že je to jiný koření a styl vaření, ale je to prostě něco víc. A to je daný vlastně tím, že je to obětovaný a nabývá to jiný podstaty. Ale to není jako teorie, my s tím máme zkušenost.“ (Frederik, 48 let)

Informátorka Zora (38 let) například věří, že *karmí*¹⁰ začnou být díky *prasádam* vnímavější, a to zejména k tomu, co jim říká jejich nadduše, což je dle oddaných další z podob Krišny ukrytá v každém lidském srdci. Podle Zory se může přítomnost nadduše projevit např. formou dobré intuice. Dokonce i *karmí* mohou veškeré své hříchy z tohoto života očistit a pozvednout se na vysokou duchovní úroveň právě díky přijímání *prasádam*, jak tvrdí dotazovaný Edgar:

„Tím, že někdo ochutná prasádam, tak v příštím životě získá minimálně lidskou životní podobu a bude pokračovat dál v tom duchovním pokroku, který si tím prakticky vybudoval. Což se může zdát jako malá věc, ale je to obrovská věc. Prakticky většina lidí, obrovská většina má namířeno jako do nižších životních druhů. Všichni, co tady vidíte na ulici, tak to s nima nevypadá dobře, co se týká příštího narození. Takže když někdo získá lidskou podobu, to je velikánskej dar.“ (Edgar, 40 let)

Oddaní se proto snaží rozdávat milost Krišny skrze *prasádam* ve svých restauracích či na ulici, a tím zachraňují dle svého přesvědčení *karmí* před nešťastným budoucím narozením. Tímto způsobem tak zároveň oddaní šíří svou víru mezi širokou veřejnost. Jelikož se hnutí Haré Krišna řadí mezi misijní náboženství, je tato funkce jídla velice důležitá pro propagaci sebe sama.

Zásady obětování a stravovací návyky

Propojení oddaného s Krišnou skrze *prasádam* není zdaleka omezeno pouze na obětování samotné. Oddaní své láskyplné myšlenky směřují ke svému Nejvyššímu Pánovi již při samotném výběru potravy, respektive při jejím pěstování, a rovněž při vaření, což blíže přibližuje informátor Adam:

„A to je to první vědomí, které máme, když pak nakládáme s čímkoliv včetně třeba surovin a potravin, že to všechno patří Bohu. A od tohoto vědomí se všechno odvíjí, takže když pak

¹⁰ Karmí je dle oddaných každý jedinec nesloužící Krišnovi, tedy materialista.

člověk seje obilí a mele mouku, tak i ten mlynář to dělá tady s tím vědomím, že všechno patří Krišnovi. A tímhle způsobem se tohle vědomí pomalu zaznamenává do suroviny, z který se na konci vaří to finální jídlo. A ten kuchař, ten hraje neposlední roli, ale také velmi důležitou roli v tom, jaké on má vědomí, když připravuje jídlo pro ostatní.“ (Adam, 34 let)

Při nakupování potravin příslušník hnutí nemyslí na to, co si z daných surovin uvaří a jak bude finální jídlo chutnat, ale na potěšení, které tím dopřeje Krišnovi. Rituální funkce jídla je tak patrná již zde. A jak dotazovaní často zdůrazňují, je žádoucí vybírat ty nejlepší suroviny, zejména zelenina a ovoce by měly být kvalitní a čerstvé. Ideálně by si příslušníci hnutí měli sami vypěstovat suroviny na své zahradě nebo odebírat potraviny z farmy oddaných. Tak je zajištěno, že celý řetězec počínaje pěstováním surovin a konče přijímáním prasádám není znečištěn vědomím světského člověka. Druhým důvodem je zaručená čistota v podobě potravin s minimálním podílem chemických látek.

Jak již bylo řečeno, kuchař sehrává velice důležitou úlohu při přípravě jídla, které má být obětováno. Během vaření musí dodržovat nejen rituální, ale také hygienické předpisy, tedy je nezbytné udržovat čistotu jak vnitřní, tak i vnější. Oddaní totiž věří, že vnitřní čistoty lze dosáhnout pouze při zachování vnějších pravidel čistoty. Při dodržení veškerých zásad tak oddaný s čistým srdcem šíří automaticky své vědomí do všeho, co ho obklopuje, a tedy i do jídla. K dosažení čistého vědomí je při vaření je dle oddaných zásadní zklidnit svou mysl a opět se soustředit pouze na Krišnoův požitek, ne na potěšení vlastní či své rodiny. Nutno také dodat, že standardy čistoty jsou striktnější např. při vaření v chrámu pro chrámová božstva než vaření v restauraci hnutí.

Další zásadou, kterou musí kuchař během vaření dodržet, je zákaz očichávání a ochutnávání jídla. Oddaný se tak jídla nesmí „dotknout“ ani svými myšlenkami, ani fyzicky. Jídlo je prvotně vařeno pro Krišnu, oddaní v podstatě dojídají až zbytky. Pro obětování jídla je vyhrazen zvláštní tác, mistička, popř. talíř, nádobka na vodu a také na obětovaný nápoj. Toto vyhrazené nádobí náleží pouze Krišnovi, a je proto uchováváno zvlášť a nepoužíváno pro jiné účely. Na talíř nebo do misky se odebere část každého chodu, v té době ještě se ještě jedná o *bhógu*, a spolu s tácem a čistou vodou se položí buď přímo na oltář, na stůl před oltářem či před obrázek Pañča-tattvy, který slouží k obětování místo oltáře. Poté oddaný zvoní na zvoneček a zároveň medituje o Krišnově potěšení z této oběti a třikrát odřikává k tomu určené modlitby. Oběť se poté nechá na oltáři po dobu přibližně patnácti minut. Po uplynutí této doby se již posvěcené jídlo vrátí zpět tam, odkud bylo odebráno a promíchá se se zbylým jídlem. Veškeré jídlo se tak stává posvěceným, tedy z *bhógy* se stává *prasádam*.

Vysoké standardy se během vaření týkají také fyzické čistoty. Před vstupem do kuchyně se kuchař musí umýt a vzít si čisté oblečení. Ovšem oblečení se čistým stává také za dodržení daných předpisů – musí být vypráno, usušeno a opět složeno pouze člověkem, který má na sobě taktéž čisté oblečení. Během vaření by se také nemělo sahat na zem, do pusy, uší, nosu a do podobných částí těla, které jsou považovány za nečisté. Pokud si kuchař během vaření dojde „na velkou“, musí se před vstupem do kuchyně vysprchovat a vzít si nové, čisté oblečení. Pokud má jedinec dlouhé vlasy, to se většinou týká žen, musí je mít svázané a zakryté. Ženy jsou také během menstruace považovány za nečisté. Proto je během tohoto období nepřipustné, aby žena do kuchyně vstupovala, či dokonce vařila. Například informátorka Zora (38 let) momentálně pečuje o své dvouroční dítě, které požadované hygienické standardy nesplňuje. Jelikož je matka se svým dítětem v nízkém věku úzce spjatá, je také jistým způsobem považována za nečistou. V tomto období je proto rovněž nedovoleno vykonávat obřadní věci, tedy také obětování jídla.

Důležité z hlediska čistoty je také, jakým způsobem bude jídlo zpracováno. Jak již bylo řečeno, za nejčistší tepelnou úpravu je považováno smažení na ghí, dále pak vaření a pečení, které se nachází na stejné úrovni. Nejméně vhodné je smažení na oleji. Materiály použité k vaření jsou taktéž relevantní. Např. za nejpříznivější je považován bambus, dále je to dřevo, méně příznivý je pak už třeba kov. Plast je považován za nejméně čistý materiál, jehož používání není doporučováno. Zdroje tepla jsou rovněž odstupňovány dle své příznivosti a vlivu na příslušný pokrm. Za nejčistší je považován oheň zapálený kravským trusem, následuje oheň zapálený dřevem, uhlím, plynem a na posledním místě je elektřina, která narušuje molekuly celého jídla.

Vysoký standard čistoty by měla splňovat také příslušná kuchyň. Většinou se proto veškeré nádobí po jeho použití ihned umývá, to se týká také stolů, a v kuchyni by neměly zůstat žádné suroviny z předchozího vaření. Kuchyň je tedy považována za čisté místo, které je nutné v tomto stavu nadále udržovat. Neoddaní jakožto nečisté osoby tak mohou kuchyň či jiná místa svou přítomností znečistit. Čistotou oddaní projevují svou úctu a vděčnost směrem ke Krišnovi. Rozdělení hmotného světa na čisté a nečisté a dodržování předpisů týkajících se vnitřní i vnější čistoty tak slouží k udržení vlastní identity a zachování vysokého stupně semknutosti uvnitř hnutí.

Před přijímáním *prasádam* ještě oddaní poděkují za projevenou Krišnovu milost prostřednictvím modlitby k této příležitosti určené. Důležité je neustále se soustředit na podstatu přijímání *prasádam* – ta tkví v tom, že obětované jídlo zduchovnělo, stalo se samotným Krišnou, který svým oddaným rozdává milost. Je tedy nutné jídlo nejen přijímat,

ale také jej uctívat. Rituální podstata jídla je tedy u hnutí patrná po celou dobu. Pravidla pojící se ke stravování hrají také velice důležitou roli v otázce disciplinovanosti a sebekontroly oddaných, která je v tomto hnutí velice významná. Stravování oddaných proto probíhá velice kulturním způsobem.

Při pořádání společných hostin, které většinou probíhají v chrámové místnosti, je dodržováno tradiční rozdělení na ženy a muže. Ženy se většinou nachází vpravo místnosti a muži vlevo. Rozdělení tímto způsobem má především dvě funkce – kulturní, poněvadž oddaní v tomto následují védský systém, kde je tato separace považována za přirozenou. V této kultuře je mužská a ženská energie považována za naprosto odlišnou, a když se obě pohlaví spolu sdružují, dochází k mísení těchto energií, které vyvolává zbytečný rozruch. Sdružování oddaných stejného pohlaví dle výpovědí dotazovaných také velice vyhovuje jejich mentalitě a je pro ně značně příznivé. Praktická funkce tu také hraje svou roli, neboť genderové dělení umožňuje lepší organizaci oddaných, kteří jsou schopni soustředit se pouze na podstatu příslušného rituálu a nedochází k rozptýlení jejich pozornosti z důvodu bezprostřední blízkosti opačného pohlaví. Také při servírování muži slouží mužům a ženy ženám. Co se týče vaření u manželů, v původní védské kultuře měl muž zajistit rodinu po finanční stránce a starat se o božstva, zatímco žena se starala o celou domácnost, což zahrnovalo také vaření pro božstva, a tedy i pro svou rodinu. V tomto ohledu ovšem došlo u hnutí Haré Krišna k uvolnění těchto pravidel a přizpůsobení zvyklostem moderního západního světa. O vaření se tedy mohou dle libosti starat oba dva.

Při přijímání *prasádam* je poté většina zásad převzata z tradiční védské kultury, která je charakteristická svou praktičností a jednoduchostí. Při společném jídle strážníci většinou sedí na zemi, což je považováno za zdravější způsob „stolování“, a navíc také rychlejší a jednodušší na organizaci. Jíst by se mělo pravou rukou, neboť levá ruka je vyhrazena na vykonávání nečistých věcí, a jídlo jako čistá věc musí být servírováno a následně přijímáno pouze pravou rukou. Zvykem je také jíst bez příborů pouze vlastní rukou, což má opět své opodstatnění. V této kultuře se věří, že na rukách jsou umístěny speciální receptory, které zjišťují teplotu daného jídla, což způsobí nastartování trávení ještě před samotnou konzumací. Pravidla jsou v tomto ohledu však více benevolentní, každý užívá či neužívá příbor dle svých preferencí. U oddaných tak můžeme vidět obé. Během jídla je nejvhodnější nemluvit, anebo hovořit pouze o transcendentálních tématech. Vyloženě nevhodné je mluvit o rozrušujících tématech jako je politika, business apod. Důležité je udržet si vědomí Krišny a soustředit se na přijímanou milost. Tak si oddaní neustále udržují spojení se svým Bohem.

Oddaní často a rádi jedí ve společnosti ostatních příslušníků hnutí. Společné stravování umožňuje vykonávat zbožnou činnost ve společnosti stejně smýšlejících jedinců, se stejnými nebo podobnými preferencemi, cíli a stejným duchovním vědomím. Oddaní se navzájem podporují a jejich společnost je pokládána za základ duchovního pokroku. Stravování je tak v podstatě druh rituálu, který své účastníky pojí dohromady a podporuje jejich skupinovou identitu. Podobně jako u jiných oblastí zde působí synergický efekt, kdy součinnost více oddaných vede k efektivnějšímu duchovnímu pokroku, než kdyby se příslušníci hnutí stravovali individuálně. Stravování tak pro oddané, podobně jako v jiných kulturách, plní sociální funkci a příslušníci hnutí se díky pravidlům stravování mohou vyhranit vůči většinové společnosti a demonstrovat své odlišnosti.

Farma Krišnův dvůr

Své sociální a ekologické vize se hnutí již od počátku svého vzniku snaží realizovat skrze zakládání ekonomicky soběstačné a ekologicky ohleduplné zemědělské komunity. V roce 1990 byla založena první farma hnutí Haré Krišna – Krišnův dvůr. Farma se nachází v údolí mezi obcemi Městečko u Benešova a Chotýšany. V současné době farmu navštíví průměrně 2 500 hostů ročně a přebývá zde zhruba dvacet stálých členů.

K naplnění vize farmy dosáhnout naprosté soběstačnosti ještě pravděpodobně povede dlouhá cesta. K potravinové soběstačnosti přispívá vlastní zemědělská produkce, plně funkční mlýny, na kterých se mele vlastní mouka, restaurace a pekárna s kuchyní, kde se většinou zpracovávají vypěstované suroviny spolu s vyrobenou moukou. U určitých pěstovaných potravin sice dochází k jejich nadprodukci, která umožňuje následný prodej, ovšem některých potravin je naopak nedostatek. Momentální potravinovou soběstačnost farmy tak informátor Adam (34 let) odhaduje na 60 procent. O finanční samostatnosti se v případě farmy rovněž nedá hovořit, neboť je z velké části závislá na poskytování dotací, na něž má jako ekologická farma nárok. To také dokazuje fakt, že v období 2006–2016 čerpala farma z Evropské unie a státního rozpočtu dotace v celkové výši 3 686 519,68 korun.

Další významnou oblast na farmě představuje ochrana krav. Význam krávy v této kultuře je značně symbolický. Kráva jako matka, která svým mlékem živí celé lidstvo, musí být dle příslušníků hnutí za svou posvátnost a výjimečnost uctívána a opečovávána. Legendy vztahující se ke Krišnovi jako milovníku krav a kravského mléka utvrzují příslušníky hnutí v tom, že péče o krávy je bohubírá činnost, díky které je možné přiblížit se duchovnímu světu. Kráva pro ně tedy představuje jakési pojítko s duchovním světem, kterému se chtějí co

nejvíce přiblížit. Nelze však opomenout ani ekonomické hledisko, poněvadž kráva poskytuje kromě mléka také organické hnojivo, které se na farmě využívá.

Závěr

Z provedeného terénního výzkumu vyplynulo, že stravování v hnutí Haré Krišna má mnoho podob a také mnoho funkcí, které může v životě jeho příslušníků plnit. Nejvýraznější z nich je funkce symbolická, která pomocí tabuizace vybraných potravin přispívá k zachování zavedeného sociálního řádu oddaných. K vytvoření potravinových tabu v této kultuře došlo na základě klasifikačního systému dle tří kvalit hmotné přírody, pomocí kterého příslušníci hnutí dávají do té doby chaotickému světu pevný řád, a který se také stává určujícím determinantem pro výběr potravy.

Potraviny, které jsou v rámci této klasifikace považovány za čisté, tak slouží jako symbol, pomocí něhož oddaní zachovávají konstruovaný sociální řád. Velice patrná je rovněž rituální podstata jídla, neboť vědomí příslušníka hnutí je již od pěstování surovin, až po samotnou konzumaci jídla silně propojeno s Krišnou. Neodlučitelnou součástí tohoto rituálu tak představují přísné předpisy, které se pojí především s rituální a fyzickou čistotou. Následováním pravidel čistoty se příslušníci hnutí shodují na společné interpretaci světa a utužují svou kulturní integritu.

Příslušníci hnutí jakožto duchovně uvědomělé osoby symbolizují čistotu a snaží se také očistit veškeré hříšné duše na této planetě tím, že jim poskytnou *prasádam*, tedy od hříchu očištěné jídlo, skrze své vegetariánské restaurace. Funkcí těchto restaurací je očistit co nejvíce osob a zachránit je před nepříznivou budoucností, avšak zároveň mohou plnit misijní funkci, pomocí které oddaní šíří svou víru mezi širokou veřejnost. Jejich význam mají však především pro oddané samotné – těm restaurace uprostřed nečistého města plného hříchu poskytují jakousi oázu čistoty, kam se mohou uchýlit a pomocí *prasádam* tak duchovně pokročit.

V neposlední řadě lze stravování hnutí Haré Krišna považovat za druh rituálu, který pojí své členy dohromady a podporuje skupinovou identitu. Vzájemná podpora oddaných představuje základ duchovního pokroku, který je díky synergickému efektu mnohem efektivnější, než kdyby se oddaní stravovali individuálně. Sociální funkce jídla tak hraje i v tomto náboženství velmi významnou roli. Oddaní také dodržují striktní zásady stolování, díky kterým se stravují na vysoké kulturní úrovni. Těmito vysokými standardy příslušníci hnutí demonstrují svou disciplinovanost a schopnost sebekontroly, které mají pro dané hnutí nepostradatelný význam.

Seznam použitých zdrojů

- BUBÍK, Tomáš. Hostina a půst v křesťanské kultuře. In: BUBÍK, Tomáš, FÁREK, Martin a eds. *Náboženství a jídlo*. 2. Univerzita Pardubice: CERES, 2005. ISBN 80-7194-800-4.
- DOUGLAS, Mary. *Čistota a nebezpečí: Analýza konceptu znečištění a tabu*. 1. Praha: Malvern, 2014. ISBN 978-80-87580-91-2.
- DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-41-2.
- ERBAN, Vít. Kategorie „nečistého“ v symbolické antropologii Mary Douglasové. In: BUBÍK, Tomáš, FÁREK, Martin a eds. *Náboženství a jídlo*. 2. Univerzita Pardubice: CERES, 2005. ISBN 80-7194- 800-4.
- FRAŇKOVÁ, Slávka a DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Psychologie výživy a sociální aspekty jídla*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0548-1.
- FUJDA, Milan a LUŽNÝ, Dušan. *Oddaní Kršny: hnutí Haré Kršna v pohledu sociálních věd*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010. ISBN 978-80-7043-951-7.
- MEULENBELD, Gerrit Jan a LESLIE, I. Julia. *Medical literature from India, Sri Lanka and Tibet*. New York: E. J. Brill, 1991. ISBN 9004095225.

Limity fotografie: ženský akt

Limits of photography: female act

Veronika Němcová

Fakulta humanitních studií UK v Praze, José Martího 31, 162 52 Praha 6
Email: Veru-Nemcova@seznam.cz

Abstract

The controversy of nudity is a problem lasting for ages. In European context it has started in the Christian era, which has implemented one of the first official censures of the nudity in a society, referring to the moral values. Portraying of the mythological scenes in art was tolerated, however not in a whole European region (e.g. Victorian Era). The method of portraiture was fundamentally changed by the rise of photographs. Portraying photograph is an imprint of the reality and the nude is an instant form of the naturalized representation of a human being. The exactness of portraying a human nudity in the image was controversial and it became a forbidden image which offends morally. The example of limits in photography was chosen the feminine nudes in Czech culture and to a medial discourse. During the 20th century the nude defended its own position in the sphere of honored art. The limits of portraying the nudes remain to a question of a line between the eroticism and the pornography in a public opinion. In the 90s of the 20th century from the point of view of a discourse it came to a considerable relief in a society and a state-controlled censorship was banned. However in the present-day the new trends of censorship keep appearing in a public space because of the local politics and corporations.

Keywords

philosophy, semiotics, art, photography, nude, discursive analysis, censure

Klíčová slova

filosofie, sémiotika, umění, fotografie, akt, diskurzivní analýza, cenzura

Úvod a cíl práce

Tato práce se zabývá fotografií a jejími limity na příkladu ženských aktů. Z teoretického hlediska filosofie fotografie a obrazu samotného je zde fotografie vymezena jako umělecké dílo a předmět reprezentující hranici mezi objektem fotografování a autorské intence. Výsledný technický obraz je sdělovacím médiem, sdělovacím zobrazitelné a toto je následně reflektováno mediální diskursivní analýzou v kontextu cenzury a zároveň limity erotična a pornografie v zobrazované nahotě v prostředí soudobé České republiky.

Fotografie ženských aktů jsou záměrně vybrány jako umělecká díla, na tomto základě je k nim z analytického hlediska přistupováno a jsou i takto interpretovány, neboť kupříkladu

reportážní fotografie jsou ustanoveny jiným diskurzem, funkcí a interpretačním přístupem. K estetické funkci aktu je zde přistupováno z Mukařovského pojetí uměleckého díla jako znaku a zároveň je v této práci reflektována sociální funkce fotografie z pohledu Bourdieuho v kontextu ustanovování identity ve společnosti. Hodnota času primárně vychází z teorií Barthesa a de Duveho a uvedené přístupy taktéž doplňuje technická stránka fotografie – především z Flusserova pojetí fotografie jako technických obrazů.

Diskurzivní analýza, jež je reflexí zkoumaného fenoménu ženských aktů ve vybraném českém tisku z období od devadesátých do roku 2017, přináší pohled na problematiku v širším kontextu, jelikož se zabývá tím, jakým způsobem je prostřednictvím médií psáno o fotografii aktů ve zpravodajství, o jejich vystavování a taktéž v rozhovorech s autory, fotografy, a zároveň naráží na limity zobrazované nahoty ve veřejném prostoru.

Literární rešerše

Cenzura fotografií v mediální sféře na českém území se věnuje Hana Řeháková a Dušan Veselý v knize *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK*¹¹. Autoři se věnují tématu cenzury fotografií převážně z politicky významných událostí ve 20. století, počínaje koncem první světové války a konče rokem 1989. Fotografie z období První republiky zahrnují každodennost, kulturní, společenské a politické události, ale zobrazují též snímky ze života Rusínů, Židů a také průmyslové fotografie, s rokem 1933-34 jsou zachyceny reportážní snímky propagující politickou ideologii – ať už jsou to výlohy s nápisy obchodníků: „*nejsem ve spojení se žádnou neárijskou firmou*“ nebo demonstranty s transparenty: „*Pryč s německou emigrací*“, pokračuje druhou světovou válkou a nástupem socialismu a „nové“ cenzury: „*Komunistický režim se soustředil na zdůrazňování role komunistické strany v protinacistickém odboji, zveřejňování snímků ilustrujících kolaboraci ať dobrovolnou, či terorem vynucenou bylo nežádoucí, nacistická protizidovská opatření nebyla v 50. letech vhodným tématem, snímky modlicích se lidí byly zakázány.*“¹² V oblasti kultury se jednalo například o zákazy snímků Vlasty Buriana či Adiny Mandlové (naposledy byly otištěny snímky z vězení), též ve své době nebyly dostupné snímky z policejních zásahů v roce 1988. Autoři také řeší technickou stránku postprodukce analogové fotografie, některé snímky jsou porovnány před a po retuši, dohled na úpravu snímků byl prováděn vnějšími dohlížečskými orgány vně ČTK a zásadní je zdůraznění autocenzury ze strany některých fotografů: „*A tak fotografové, kteří byli dozajista svědky bezpočtu zajímavých situací, už sami přímo na místě*

¹¹ ŘEHÁKOVÁ, H. VESELÝ, D. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK*. Praha: X-Egem, s. r. o., 1999. ISBN: 80-7199-035-3

¹² Tamtéž s. 75

*událostí eliminovali ty latentní snímky, které byly podle tehdejších hledisek nepublikovatelné.*¹³

Nahotě v kontextu cenzury v umělecké tvorbě se věnuje Stephen F. Rhode ve svém článku *Nudity and Censorship*.¹⁴ Již ve starověkém Řecku a Římě hrála nahota významnou roli v oblasti umění, především ideál mužského aktu v Řecku a symboliky krásy a síly v Římě. S příchodem křesťanství byla nahota odsouzena za hříšnou, nemravnou a hanebnou. Cenzura byla ustanovena církevními dekrety zakazujícími nahotu, výjimkou zůstala mytologická témata, i tak ale zůstala oficiálně kritizována. Z období renesance vynikají umělecká díla Michelangela, Donatella a Sandra Botticelliho, ale ani Michelangelovi se cenzura nevyhnula a papež Pavel IV. nařídil v roce 1558 zakrýt genitálie nahých postav na obraze *Poslední soud*.¹⁵

Ve viktoriánské Anglii a Americe byla cenzura oficiálně kodifikovaná v roce 1873 zákonem Comstock, jímž byla normována společenská a náboženská tabu na nahotu v umění, tomu předcházelo dění od konce 18. století, ať už se jednalo o výstavní činnost obrazů – např. zákaz *Venuše*, zákazy malby ženského aktu podle živých modelů na Královské akademii v Londýně. Autor se též věnuje nahotě a erotice u divadelních a tanečních představení ve 20. století a kauzám, které přerostly v soudní spory v souvislosti s cenzurou a morálními hodnotami. Rhode konstatuje, že: „*Tisíce let nahoty v umění, divadle, filmu a fotografování, spolu s tisíciletými snahami o cenzuru nahoty, odhalují sílu obrazu nahého těla.*“¹⁶

V současné době ve světě spíše převládá cenzura ustanovená korporacemi než vládou, nejzjevnější je to v případě sociálních médií jako je Facebook, Instagram apod., které jsou společnostmi kritizovány za cenzurování nahoty u slavných uměleckých děl a fotografií a grafik, na nichž jsou odhalené ženské bradavky, genitálie a hýždě v soudobé umělecké tvorbě. Toto vede k obavám ze strany kritiků, že takto založená cenzura obchodními korporacemi povede k autocenzuře, a tím i omezení sebevyjádření.

Teoretická část

Fotografie médiem

Historie fotografie sahá do 19. století, fotografie vznikaly za účelem vědecké dokumentace nebo z hlediska zaznamenávání světa kolem pro samotnou funkci

¹³ Tamtéž s. 202

¹⁴ RHODE, S. F. *Nudity and Censorship*. Salem Press Encyclopedia, January 2015. Dostupné z databáze: EBSCO, Research Starters

¹⁵ Tamtéž s. 2

¹⁶ Tamtéž s. 4

zaznamenávání krajiny, architektury, zátiší, interiéry, portréty a další motivy. Primárně je v této práci vycházeno z dělení fotografie na vědecký obraz a umělecké dílo.

Fotografie jako vědecký obraz je vnímána jako předpoklad objektivního zachycení skutečnosti – fotografie jsou soudobé důkazy, dokumentací a sděleními o skutečnosti (události), u níž se očekává určitá výpovědní hodnota a informační funkce např. forenzní fotografie, mikroskopické, geologické, vesmírné snímky a podobně. Jejich funkcí je doprovázet text nebo být doprovázeny popiskou toho, co zobrazují. Zároveň u vědecké fotografie může docházet ke konstrukci fikce zachycovat jako realitu příkladem je práce *Invention of Hysteria*¹⁷ od Didi-Hubermana, kdy ve francouzském sanatoriu byla konstruována vizuální podoba symptomů hysterie u žen na základě experimentů s pacientkami pod vlivem narkotik, donucovacích prostředků a fyzického a sexuálního násilí. Obdobné problematice s manipulací pravdivostní hodnoty fotografie lze nalézt také u reportážní a dokumentární fotografie, u těchto žánrů by měl obraz pozorovatele zneklidňovat ve smyslu toho, co ještě může být reálné a co již ne, kde se nachází ověřitelnost skutečnosti, což bylo s nástupem digitální fotografie ztíženo z důvodu zjednodušení manipulace s digitálním obrazem jako takovým (viz montáž, koláž, retuš atd.).

V umění podléhá fotografie estetické funkci, bez nároku na otázku pravdivostní hodnoty výpovědi fotografie, ale k vyjádření intence autora. Fotografie však v obou případech, tj. vědecké i umělecké, je médiem.¹⁸ Vzhledem k tomu, že téma ženských aktů spadá primárně do umělecké roviny v záměrné stylizaci objektu fotografování, nebude otázka pravdivosti a objektivity fotografie dále rozvíjena. Stejně tak mohou být pořizovány snímky nahého lidského těla k lékařské, antropologické a další dokumentaci, není ani tato rovina nahoty v práci reflektována.

Umělecká fotografie v českém prostoru se zaměřením na akt

První akty jsou na českém území zaznamenány na počátku 20. století. Fotografie sloužila jako předloha pro malbu, což je doložitelné například z prací Alfonse Muchy (ač se sám za fotografa nepovažoval, pořídil mnoho snímků i mimo svou výtvarnou tvorbu např. interiéry svých ateliérů), jedním z prvních celosvětově uznávaných fotografů ženských aktů byl František Drtikol, jehož kompozice lidského těla s liniemi geometrických tvarů

¹⁷ DIDI-HUBERMAN. *Invention of Hysteria. Charcot and the Photographic Iconography of the Salpêtrière*. London: MIT Press, 2003. ISBN: 0-262-04215-0

¹⁸ Stanovisko „*Medium is message*.“ je známým výrokem Marshalla McLuhana z jeho prací o médiích. Sdělovací funkce je u fotografie neodmyslitelná, i když může nabývat různých podob a významů v souvislosti s rovinou zobrazeného /nezobrazeného na snímku, objektu fotografování, autorské intenci fotografujícího. Zde je také podstatná otázka interpretace a souměrnosti mezi fotografií a subjektivním pohledem diváka fotografie.

se staly signatárními pro jeho uměleckou tvorbu. U aktů však převládal zásadní problém: „byly dlouho považovány za nevkusné a kvůli naturalismu se je na bázi technických obrazů neshlo publikovat.“¹⁹ Jenže tento problém se vyskytuje v průběhu století opakovaně a v jistých formách přetrvává dodnes.

Nástup fotografie znamenal v celosvětovém měřítku ústup malby, především v případě portrétování jednotlivců, rodin a různých společenských skupin, protože nechání se portrétovat neslo v sobě určité stigma prestiže ve společnosti, malba byla pro mnohé finančně nedostupná, zatímco fotografie byla již daleko dostupnější a schopnější zachycovat reálný (naturalistický) obraz portrétovaného. Přesto se fotografové jako Karel Novák²⁰ věnovali u fotografie „budování obrazového prostoru postupy malířského realismu.“²¹, jehož fotografické počiny byly zastíněny právě Drtikolovo a v následující generaci Funkeho a Rösslerovo tvorbou.

Drtikolovy ženské akty vynikají jedinečností svého druhu v dobovém i současném kontextu, vrcholu dosáhl v polovině 20. století a právem se zasloužil o emancipaci tohoto uměleckého žánru.²² Věnoval se taktéž portrétování významných osobností – politiků a představitelů kulturní scény, tyto snímky však byly v padesátých letech pod státním dohledem přebrány a předány do archivu a pro potřeby ČTK používány do osmdesátých let bez nároku na autorství.²³

V této práci je k nahotě přistupováno primárně z Drtikolova postoje: „V nahotě přestávají rozdíly společenské a zůstává prostě nahá krása člověka.“²⁴ Zde je zjevná nepostradatelnost estetična v uměleckém díle a zároveň podněcuje neklid mysli svou naturalizovanou podobou v technickém obraze natolik, až se stává cenzurovatelným právě pro své odcizení konstruované identity člověka. Fotografie je otiskem fotografovaného ve skutečném světě, dochází však ke splnutí objektu fotografování s jeho předmětem, stávají se týmž, podléhají autorské intenci. Tímto se fotografované osoby stávají jak reprezentací sebe sama jako objektu fotografování, tak předmětem autorské intence, kdy je do obrazu

¹⁹ MOUCHA, J. *Obrazy z dějin české fotografie. Eseje o umění a klasicitě*. Praha: Moucha, 2011. s. 10 ISBN: 978-80-905026-0-4

²⁰ První český pedagog fotografie, kterého zmiňuje ve své práci Moucha jako člověka s nejvyšší dobovou kvalifikací v oboru fotografie již v době Rakousko-Uherska působícím na českém území. Avšak jeho první výstava proběhla až posmrtně v padesátých letech v Horažďovicích.

²¹ Tamtéž s. 27

²² Tamtéž s. 31

²³ Věnoval se taktéž portrétování významných osobností – politiků a představitelů kulturní scény, mnoho z těchto snímků však bylo v padesátých letech pod státním dohledem přebráno a předáno do archivu a pro potřeby ČTK používány do osmdesátých let bez nároku na autorství – viz Moucha (tamtéž s. 36), též s odvoláním na Chuchmovo práci *Portréty, které přežily* z roku 1999.

²⁴ Drtikol in: tamtéž s. 41

vtisknut význam stylizací objektu v záměru jej portrétovat v té které podobě a takto je nutno přistupovat k interpretaci umělecké fotografie samotné.

Nutno si uvědomit dobový technický proces přenášení analogového obrazu z negativu na pozitiv a možné variace úprav během procesu vzniku fotografie, vyvolávání nebo následné kolorování či jiné úpravy vzniklého snímku. Zároveň do dnes někteří fotografové, nejen aktů, preferují analog, navzdory technickému pokroku a masovému přechodu od analogového umění k digitálnímu.

Reprodukovatelnost fotografického obrazu

Technické stránce fotografie z hlediska její reprodukovatelnosti se zabývá již Walter Benjamin v rámci své práci *Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti*, zde se staví do pozice, že fotografie nemá tzv. auru, což je okamžik jedinečnosti, který je nereprodukovatelný. S tím lze v rovině pořizování kopií fotografií s autorem souhlasit, ne však v případě zaměření se na okamžik fotografování jako uměleckého aktu. V tomto kontextu se v případě uměleckých i reportážních fotografií odehrává na scéně před objektivem divadlo v podobě pózování a stylizace fotografovaného (od portréту k zátiši) nebo dění skutečného světa v případě reportážních fotografií. Okamžik uzavření závěrky ovlivňuje mnoho konstant, jež se podílí na podobě výsledného obrazu, který v té dané podobě nemusí nabýt své finální podoby – to se týká obou případů: analogové i digitální fotografie, s jejichž podobou lze dále manipulovat. Vzhledem k dalším možnostem manipulace fotografickým obrazem nemusí být objekt/předmět fotografování jeho pouhým otiskem a zde lze také překročit limit, kdy je fotografie některými autory považována za pouhý otisk v podobě kontaktní magie.

Benjamin shledává ustanovení fotografie jako uměleckého díla v nároku takového díla na masu v rovině výstavní činnosti, avšak ne výhradně v závislosti na fotografii samotné²⁵ a taktéž je pro něj fotografie spojujícím mezníkem mezi uměním a vědy.²⁶

Umělecká fotografie – znak a estetická funkce

Znak je podle Mukařovského pojetí sémiologie něčím, co míní něco jiného a zároveň je to smyslově vnímatelná skutečnost. Vjemy jsou nejčastěji sdělovány řečí, z čehož Mukařovský vyvozuje, že: „*říše znaků sahá tam, kam sahá lidský duševní život.*“²⁷ Umělecké

²⁵ BENJAMIN, W. *Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti*. s. 16

²⁶ Tamtéž s. 18

²⁷ MUKAŘOVSKÝ, J. *Umělecké dílo jako znak: z univerzitních přednášek 1936-1939*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. s. 13. ISBN 978-80-85778-62-9.

dílo²⁸ definuje jako artefakt, který je vytvořený za nějakým účelem. O obraz je nutno uvažovat jako o sdělení, protože právě sdělovací funkce je tou nejzákladnější funkcí znaku. Vjemy samotné obsahují prvky znaku, avšak nelze je považovat za sdělitelné či je identifikovat jako významy.²⁹ Umění jako takové kolísá na hranici mezi sdělením a nesdělením, protože: „*umělecké dílo se stává přímo konfrontací já s celkem světa... vkládá se mezi konkrétní zážitky vnímatelovy a umělcovi.*“³⁰ Přestože fotografie oplývá sdělovací funkcí především v případě reportážní, dokumentární a vědecké fotografie, v případě umělecké fotografie převládá funkce estetická, sdělovací je zatlačena do pozadí, do vedlejší role. Umělecké dílo se dle Mukařovského obrací na jednotlivce, jakožto osobu reprezentanta kolektivu, význam znaku v umění se odvíjí podle společenského kontextu, proto lze říci, že: „*Umění není fakt, nýbrž je děj.*“³¹ Jenže v sémiotickém přístupu, který se u Mukařovského ujal, vychází z de Saussurova lingvistického konceptu (*langue*, *parole* a *language*) a také se objevují fenomenologické prvky (obdobně jako později u Flusserova pojetí fotografie jako technického obrazu), přestože znak je u de Saussura dělen na označující a označovaný, nevěnuje se Mukařovský problematice referentu, neboť mezi uměním a jeho objektem jistá kauzalita je a vyjadřuje jítím, že: „*Umění produkuje jisté prostředí, jistý člověk, ale ne společnost. Umění je znakem společnosti, ale ne symptomem (příznakem) společnosti.*“³² Taktéž je nutno brát v potaz, že se Mukařovský nejvíce zajímal o architekturu, hudbu, divadlo a malířství. Navíc funkce nejsou jednoznačně vymezené a izolované, naopak: „*ze své perspektivy mohou obsáhnout celý prostor vytyčený základními funkcemi. Tak vše lze vidět esteticky, reflektovat to teoreticky, nábožensko-myticky i projektovat eroticky atd.*“³³

Peircovo³⁴ pojetí fotografie z hlediska sémiotiky, má fotografie povahu *indexu* (kvůli založení na vztahu mezi znakem a označovaným jevem – na fotografii poznáme něco na základě toho, že si je objekt fotografování s reálným předmětem podobný), Janata však uvádí, že fotografii lze zařadit jako *ikon* (kvůli vztahu analogickému vztahu mezi obrazem a skutečností), tak také jako *symbol*, protože fotografii vnímáme na základě konvencemi stanoveného pohledu dívání se na svět.

²⁸ V této práci je uměleckým dílem myšlen primárně obraz a fotografie. Mukařovský se věnuje ve svém díle i sochám, architektuře, divadle apod., to však není relevantní zmiňovat vzhledem k tématu.

²⁹ Tamtéž s. 14

³⁰ Tamtéž s. 27

³¹ Tamtéž s. 35

³² Tamtéž s. 38-39

³³ VOLEK, E. *Znak – funkce – hodnota: estetika a sémiotika umění Jana Mukařovského v proudech současného umění*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004. Scholares. s. 75. ISBN 80-7185-593-8.

³⁴ Zřejmě Mukařovskému neznámý autor dle E. Voleka.

Čas fotografie a fotografie času

Dle de Duveho je možno fotografii chápat ve dvojím čase, ty se ale vzájemně vylučují, a to tím způsobem, že: „jedna tíhne k ‚životu‘, druhá ke smrti“.³⁵ Tímto je myšleno zastavení času ve fotografii, v první řadě je zastaven čas života – jedinečný okamžik fotografování jako aktu a v druhém případě smrti referentu, to znamená uplynulou minulost, nikdy se již tak znovu nestane. Smrti fotografie se věnuje například Roland Barthes ve své knize *Světlá komora*, kde uvádí příklad fotografie mladého vězně krátce před vykonáním trestu smrti – v okamžik fotografování je vězeň živý, očekává smrt, ale v moment pořízení snímku ještě nezemřel, zatímco ten, kdo si prohlíží jeho snímek, si jej prohlíží již v okamžik, kdy je vězeň už mrtvý, neboť fotografování bylo otázkou živoucí minulosti, fotografie zůstala svědkem života již zemřelého.³⁶ Barthesovo řešení paradoxu času a prostoru je pro de Duveho nedokončené, jelikož řeší jen momentku, nikoliv pózu.³⁷

De Duve člení fotografii na dva druhy – na pózu a momentku. Momentka podle něj kradе život, přirozený pohyb zachycovaný na fotografii vtěšnává do zkamenělého obrazu děje, do neuskutečněného pohybu, který je zvnějšku nemožnou pózou.³⁸ Póza je vnitřní stylizací, záměrem v pohybu. Demonstruje to na příkladu z malířství, který vyústil sporem o správné zobrazení pohybu koně – tento Muybridgův paradox v rovině malby byl pouhou reprezentací pohybu, který byl ve skutečnosti nemožný, v rovině série fotografií byly zas zachyceny neuskutečněné pohyby nemožné pózy, která se jevila jako konstrukce pohybu, nikoliv jeho reprezentace v estetickém vidění světa.³⁹ Stejně tak řeší okamžik zachycení vidění optikou Benjamin, kdy je daný obraz pouhým okem nezaznamenatelný, obraz se bez techniky stává nedostupným.⁴⁰ Ve vztahu fotografie a jejích reprodukováných kopií zaniká otázka originálu a měřítko pravosti obrazu, dochází k proměně sociální funkce umění a mění se v otázku kultovního významu⁴¹ – kupříkladu fotografie a film v případě nacistické propagandy.

³⁵ de DUVE, T. *Póza a momentka, neboli Fotografický paradox*, in: CÍSAŘ, Karel. *Co je to fotografie?* Praha: Herrmann, 2004. s. 275

³⁶ BARTHES, R. *Světlá komora*. Praha: Fa, 2005. ISBN: 80-86603-28-8

³⁷ de DUVE, T. *Póza a momentka, neboli Fotografický paradox*, in: CÍSAŘ, Karel. *Co je to fotografie?* Praha: Herrmann, 2004. s. s. 278

³⁸ Tamtéž s. 274

³⁹ Tamtéž s. 275

⁴⁰ BENJAMIN, W. *Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti*. s. 3

⁴¹ Odsud také Benjamin vyvozuje střed zájmu o fotografické portréty a jejich spojitost s kultem zobrazování zemřelých, který byl typický pro portrétní snímky určené pozůstalým zhruba v první polovině 20. století. Zjevně odsud se bere obecné pojetí fotografie jako posmrtné masky, ale v současnosti dochází k převrácení tohoto fenoménu. Běžná portrétní fotografie už není otázkou smrtelnosti a uchování identity člověka pro budoucí generace, vystavování jeho podoby jako vzdor času. Kult portrétování se stal v posledních letech obrovským celosvětovým fenoménem v podobě selfie. Záměrem je zachycení sebe sama v konstrukci metaforu své vlastní

V případě umělecké fotografie aktů dochází k záměrné konstrukci pózy, stylizaci těla, jeho komponování do rámu fotografie. Vše je stiskem spouště aparátu zaznamenáno v jediný okamžik, vznikne obraz vytržený z reality, který je ve své skutečné podobě okem nezaznamenatelný. Proto nelze ostře vymezit pózu a momentku, naopak jsou si zachycením okamžiku blízké. Póza je tvořená ve vztahu fotografa a fotografovaného, i když je autorská intence fotografa přímým záměrem, cílem je takto zvěčnit daný okamžik svým pohledem a možnostmi aparátu. Tento moment se stává ve chvíli jeho pořízení originálem skutečnosti, nenapodobitelným artefaktem. Již znovu nenastanou zcela identické podmínky všech vnějších (v prostředí) a vnitřních (u fotografa a portrétovaného) faktorů v okamžik fotografování. V tomto spočívá aura fotografie, kterou Benjamin opomíjí. Fotografie jako hotový artefakt je reprodukovatelná a neauratická ve své fyzické podobě, o tom není pochyb, pořízený snímek se v okamžik otisku světla obrazu stává modifikovatelným, reprodukovatelným apod., ale originálem zůstává ve svém čase zachycení, neboť ten je nezopakovatelný.⁴² Proto je také de Duveho póza zároveň momentkou. Zde je také zjevná difference fotografie od malířského umění, které je zaznamenáváno postupně, obraz je konstruován symboly v časovém horizontu hodin, dnů, týdnů, kdy dochází k vývoji autorské intence, vztahu malíře a portrétovaného, na rozdíl od fotografie, která je strnutím v čase, jemu samotnému navzdory.

Technický obraz, komunikace a diskurz

Problematika fotografie v podobě technického obrazu⁴³ byla naznačena již výše, koncepce byla definována českým fenomenologem Vilémem Flusserem. Pro něj je fotograf funkcionářem fotografického aparátu, který je sám o sobě „*black boxes*“ stimulujícím myšlení, toto mechanické myšlení a produkované technické obrazy jsou: „*pojmy zašifrované do věcných konfigurací, a sice jak pojmy fotografa, tak i pojmy, které byly naprogramovány do aparátu... Fotograf kóduje své pojmy do fotografických obrazů, aby nabídl druhým informace, vytvořil pro ně modely a stal se v jejich paměti nesmrtelným. Aparát kóduje pojmy. Které jsou do něj naprogramovány, do obrazů, aby zpětnou vazbou naprogramoval chování společnosti.*“⁴⁴ Fotografie jsou široce distribuovány v kategoriích, první – informace fotografie jsou „dialogem“ a druhá – jsou rozdělovány do pamětí „diskurs“ a jejich definitivní

identity, autor a objekt fotografování splývá v jednu osobu. Zachycující se v čase „tady a teď“ pro přítomnost svého bytí, života a sebe-reprezentaci pro pozorovatele fotografií na sociálních sítích.

⁴² Stejně jako divadelní představení v Benjaminovo pojetí, kdy je hrané představení v divadle auratické, protože i ve své stejnosti hry je pořád a pokaždé zahráno trochu jinak. Avšak z hlediska jeho technického zaznamenání kamerou, je již také bez aury, technický záznam se nemění.

⁴³ Způsoby zobrazování člení Flusser na tři stupně – první: klasické obrazy abstrahují realitu do obrazových fenoménů; druhý: texty jsou abstrakcí obrazu do textu; třetí – abstrakce textů do obrazových pojmů.

⁴⁴ FLUSSER, V. Za filosofií fotografie. Praha: Fa. 2013. s. 54. ISBN: 978-80-86603-79-7

význam je kódován distribučními kanály (médii) v masovém měřítku.⁴⁵ Podle Flussera spočívá fotografický paradox v tom, že lidé věří v to, že není nutno fotografie dešifrovat, protože je zjevné, co vyobrazení na fotografii znamená.⁴⁶ Což deklaruje příkladem fungováním reklamní fotografie, jenž vyvolává rituální chování spotřebitele. Flusser upořádá autorský záměr fotografa a rozhodování individua (člověk není svobodný, podléhá obrazům), snímek jako takový ponechává automatizaci, což je možné u obyčejných momentek, ale u umělecké fotografie autorský rukopis zůstává.⁴⁷

Fotografie je úzce spojena s každodenností, čímž ukazuje vše, ale zároveň nic. Podle Janaty zprostředkovávání je otevřeno přítomnosti jako nedefinovatelná přítomnost, ale obsahuje konvencemi kódované sdělení, jenže tato znaková soustava se nachází vně obrazu. Součástí znakové soustavy je rovněž tonalita, kompoziční strategie výřez (v případě tradiční fotografie). Janata vnímá fotografii jako obraz skutečnosti, který je souhrou jedinečnosti a opakovatelnosti a až z tohoto pohledu lze rozumět fotografii jako médiu, jenž je privilegovaným typem zprostředkování. Souhlasí s Barthesem, že je „*fotografie jako něco, co je úzce vázáno na diskurz, na jazyk, co naopak bez diskurzivního kontextu nemůže poskytovat žádná sdělení.*“⁴⁸, k tomu dodává že: „*fotografie zakládá svou jedinečnost na rozdílu mezi vnímáním lidských smyslů a záznamem skutečnosti, který je zároveň její interpretací, a rovněž na rozdílu mezi smyslovým a rozumovým vnímáním světa.*“⁴⁹

Dále je pro tuto práci zásadní pohled Bourdieua, který se věnuje závislosti vnímání na kulturním a společenském rámci. Ve své knize *Photography A Middle-brow Art*⁵⁰ staví k fotografii jako k zachycení okamžiku sociální reality, kde je sociální identita důležitá pro sounáležitost se společností. Toto uvádí na příkladu svatebních fotografií, jejichž význam a smysl dokazuje důležitost svatebního ritu, čímž fotografii považuje za nástroj rodinné (kolektivní) paměti, tak na portrétních fotografiích je zásadní formalita – především princip subjektu. Zatímco každodenní prostředí není nikdy podnětné pro fotografování, na rozdíl od společenských událostí, výletů a dovolených na populární místa. Fotografie se v jeho pojetí stává jakýmsi ideogramem nebo alegorií toho, jak individuální a nahodilé skutečnosti se vztahují ke společenským, náboženským a kulturním normám a hodnotám jako rámec *sociálního pole* daného společenství.

⁴⁵ Tamtéž s. 56

⁴⁶ Tamtéž s. 65

⁴⁷ Autorský rukopis lze nalézt i v případě reportážních, reklamních a dalších fotografických žánrů, autorský záměr přechází do stylu fotografování a mezi fotografiemi vzniká určitá podobnost ve způsobu zobrazování, kterou se odlišují od jiných fotografií.

⁴⁸ JANATA, Michal. *Vědět viděním. Fotografie jako rozhodnutí*. Zlín: Archa, 2015. s. 98. ISBN: 978-80-87545-39-3

⁴⁹ Tamtéž s. 98

⁵⁰ BOURDIEU, P. *Photography A Middle-brow Art*. Cambridge: Polity Press, 1998. ISBN: 0-7456-0523-0

Z Bourdieho ukotvení fotografie v sociální realitě s dopadem na identitu jedince apod., lze nahlížet taktéž na fotografii ženského aktu v sociálním kontextu. Nechat se takto intimně fotografovat, znamená konfrontaci s vlastní tělesnou identitou, reflexí sebe sama. Svým způsobem se jedná o výjimečný ritus, nezvyklost v každodennosti a zároveň je výsledná fotografie kombinací bytí objektu a autorské intence. U umělecké fotografie je záměr o to zřetelnější, neboť podoba obrazu je sama o sobě polem (plochou) vyjádřených norem a hodnot. Akt lze kategorizovat na základě funkce, jedná-li se o vyjádření autora (komponování modelů dle fotografovny vůle pro sebevyjádření) nebo má-li fotografie vypovídat o objektu jako individu (portrétovaný se nechá fotografovat na základě svého rozhodnutí, za účelem vlastnictví takové fotografie např. pro sebe, partnera). Dále je nutné dělení – pro koho je hotový snímek určen – k pozorování v soukromí nebo na veřejném prostranství (výstavní činnost, distribuce v médiích, na internetu, ...), protože cenzura jako taková se týká společenství, nebude individuální rovina dále řešena.

Analytická část

Ženský akt, erotismus a soudobá česká fotografie

Základním předpokladem vzniku zákazu je přítomnost násilí, toto východisko je artikulováno již v biblických příkázáních (př. nezabiješ, nesesmilníš, ...). Problematika zákazu bývá celá staletí překračována v transgresi zákona například u válek – ve jménu války je zabíjení nepřítele přípustné, co víc, žádoucí. Zákazy se stávají proměnlivými v čase, vždy jsou otázkou dobového diskurzu – politického, náboženského, morálního apod. (viz konkrétní příklady výše v literární rešerši). S ohledem na zaměření této práce, je zásadní řešit fotografie ženských aktů v kontextu mediálního diskurzu a cenzury v rovině erotismu a limitů erotična a nahoty ženského těla.

*„Erotismus jako celek je porušením pravidel zákazů: je to lidská aktivita. I když začíná tam, kde končí zvíře, je animalita jeho základem. Lidstvo se od tohoto zákazu s hrůzou odvrací, ale zároveň ho zachovává.“*⁵¹ Bataille porovnává křesťanskou tradici s výzdobou indických chrámů, které jsou zdobeny bezprostředními erotickými zobrazeními nahoty v sochařství ve všech podobách, konstatuje, že tyto chrámy jsou místem: *„kde se erotismus ukazuje takový, jaký v podstatě je, jako božský.“*⁵² Zrození Bataille staví do opozice se smrtí, proto vrchol sexuality shledává ve smrti. Spojení sexuality a smrti v kombinaci se symbolismem, dekadencí a secesí je signaturní pro Drtikolovy akty, jeho tvůrčí ideou

⁵¹ BATTAILE, G. *Erotismus*. Praha: Herrmann & synové, 2001 s. 115.

⁵² Tamtéž s. 165

pro práci s kompozicí se ženským tělem byla Salome a jeho tvorba vypovídá o dynamice lidského těla, což bylo umocněno surovou přirozeností nahoty.⁵³

Hranice erotiky a pornografie je tenkým ledem, akty mohou být různého typu, záleží na jejich funkci a účelu – informativní a emotivní (ten lze dále dělit umělecký, výtvarný, erotický, výtvarný). Přijetí aktů na individuální rovině je podle autorů determinováno sociálně-kulturním pozadím od místa narození, přes výchovu až po osobní postoj k sexualitě, ale obecně je pornografický akt míněn jako „vyobrazení *sexuálního aktu, díla, v nichž dominuje prvoplánová sexuální vyzývavost nebo obecně vnímaný odpuzující kontext s využitím nahoty.*“⁵⁴ S ohledem na minulý režim je téma tehdejší cenzury pouze obecně shrnuto. V sedmdesátých letech 20. století vynikaly především práce Jana Saudka a Tarase Kuščynského⁵⁵ a s ohledem na dobový dohled a cenzuru, která ovlivňovala výslednou podobu a recepci aktů, včetně jejich dvojznačnosti a estetického působení. „*Lze říci, že tyto snímky posunovaly měřítko tehdejšího vkusu a hranice toho, co bylo vůbec možné veřejně prezentovat.... Důvodem (úspěchu Saudka a Kuščynského) byla za prvé polovičatá cenzura, ale také překlad klasických malířských postupů, určité naivně romantické polohy, do fotografie, která mezitím prošla celou svou avantgardní fází a pak se najednou nečekaně vrátila do jakéhosi ‚pralesního piktorialismu‘ ... Zaměřuji se na Kuščynského kariéru, snažím se postihnout, jak zacházel s cenzurou, s limity toho, co bylo ještě možné publikovat. Nebál se s tím pracovat a díky tomu se z něj stal úspěšný autor. Cenzura byla pro něj vlastně výhodná. Z dnešního pohledu to přitom může vypadat jako taková krotká, nasládlá a náznaková erotika.*“⁵⁶

Diskurz v českých médiích – od výstavy k cenzuře

Nedílnou součástí této práce je analýza vybraných textů, které vyšly v českých médiích v souvislosti s výstavní činností uměleckých ženských aktů a jejich tvůrců v České republice ve vybraných letech (z období od devadesátých let do roku 2017) s důrazem tendence cenzury ve veřejném prostoru. Všechny uvedené články jsou v archivu autorky práce.

V devadesátých letech 20. století dochází k uvolnění poěrů v souvislosti se změnou režimu, naopak se trh začíná přesycovat pornografickými materiály a s nástupem internetu

⁵³ HELLER, J., KRISTIÁN, P. a kol. *Encyklopedie grafika a fotografie. AKT*. Brno: Zoner Press, 2008. s. 62. ISBN: 978-80-86815-68-8

⁵⁴ Tamtéž s. 9

⁵⁵ Právě na počest fotografických aktů v 70. letech 20. století byla v Klatovech uspořádána výstava Pavlem Vančátem a Janem Freibergem v roce 2007.

⁵⁶ STEJSKALOVÁ, T. Průhledné šaty a v klíně jablko. *A2. Výtvarné umění*. s. 10. z 6. 11. 2013

se distribuuje pornografie v enormním měřítku. Samotné akty jsou více méně upozaděny, ze soukromých výstav a ateliérů se přesouvají jako umělecké artefakty do galerií a muzeí. „Bohumil Vaněk, sám taky jeden z fotografů, zmiňuje jeden postřeh jak teď, kdy se všechno může, zmizely z výstav akty, zatím co před převratem, kdy měly punc čehosi zakazovaného, se to jimi hemžilo.“⁵⁷ Rovněž docházelo k ustálení definice pojmu aktu ve v mediálním prostředí a na výstavách, například v článku k výstavě *Návraty k aktu*⁵⁸ v Komorní galerii Domu fotografie Josefa Sudka, rovněž naráží na hranici aktu a pornografie: „Druhou linií tohoto záměru je snaha o interpretaci estetické stránky nahoty. I když stránku erotickou nelze samozřejmě opomenout – právě její úspěšné využití je v pozadí úspěchu nejlepších aktů nejen ve fotografii – diváky je velice citlivě pocíťována hranice mezi aktem a pornografií. Rozdíl je především ve funkci zobrazení nahého těla. V posledních letech jistotu tohoto rozhodování výrazně narušuje reklama, kde apel na erotické pozadí viděného slouží účelům komerčním a pocity z nahoty jsou využívány k navození stejných vztahů k nejrůznějším druhům zboží.“⁵⁹ Zároveň vypořádání se s aktem samotným je otázkou autorské intence a estetickým vnímáním pozorovatele. A i když se tvorba Jana Saudka pohybuje na hranici aktu a pornografie, o jeho „poslední“ výstavě v té době není rozhodně mluveno v negativních konotacích už dle titulku „Poslední Saudkova výstava určitě nešokuje“⁶⁰, naopak výstava byla zastřešena aukcí pro Nadaci pro transplantaci kostní dřeně, jejíž výtěžek činil téměř 800 000 korun. Přesto Jan Saudek vnímá v té době ignoraci své tvorby jistými médii: „Například pro odborný časopis *Fotografie* vlastně neexistují. Píše se tu o kdejaké malé výstavě, ale že vydám třeba knihu, která je během čtrnácti dnů vyprodaná, ani slovo. Jsem vděčný lidem, kteří přišli a podpořili tu skvělou věc, ale vím, že kdyby jim šlo jenom o nadaci, peníze by poslali.“⁶¹ Ve stejném roce vystavuje též fotograf Tono Stano⁶² v souvislosti s vydáním své monografie *Praha*, o snímcích z výstavy se píše opět pozitivně: „Obměňuje se v nich krása a mimořádnost nahého těla (nahota přitom není podmínkou), nabízejí erotické napětí, skryté souvislosti tvarů a linií, ironii a nadsázku, vtip probuzený pečlivou konstrukcí.“⁶³ Dle uvedených příkladů jsou akty vystavovány v hlavním městě, významných městech v regionu a nevyhýbají se ani menším městům a obcím – například v Opočně, kde výstavou aktů od Miloše Vojíře a Romana Ungera zahajovali otevření nové galerie v létě v roce 1998: „Snaha obou umělců směřuje ke zboření mýtu "hříchu nahoty" a na většině černobílých materiálů lze ocenit zázrak "kresby

⁵⁷ O čem nám vypráví fotografie. Když dokáže umocnit vnímání. *Českobudějovické listy*. s. 00. z 14. 10. 1996

⁵⁸ Výstava se konala v období březen/duben 1998.

⁵⁹ Akt není jen fotografie nahého těla. *Slovo. Kultura*. s. 8. z 23. 3. 1998

⁶⁰ PLAVEC, M. Poslední Saudkova výstava určitě nešokuje. *Hradecké noviny*. s. 18 z 22. 7. 1998

⁶¹ FRAJEROVÁ, B. Svým ženám vykám. *Zemské noviny*. Náš domov – čtení na víkend. s. 1 z 28. 8. 1998

⁶² Vystavoval svou práci od 4. července na výstavě KONTAKTFOTO '97 ve Františkových Lázních.

⁶³ Třikrát Tono Stano. *Týden. Kultura – Výtvarné umění*. s. 55. z 29. 6. 1998

světlem".⁶⁴ V tomto případě znovu vyvstává problematika ve vztahu nahého těla a křesťanské morálky ustanovené církví a trvající od christianizace Evropy, kdy došlo k odtělesnění lidské přirozenosti a nahota je biblickým hříchem od Adama a Evy, kteří tak učinili v transgenezí, porušení zákazu a zakrytí své přirozenosti, v kontextu křesťanské morálky se mýtus ve středověku převrací do přirozenosti ve skrývání nahoty, což je úzce spjata ve vymezování identity na hranici křesťanství a pohanských kultů.

Na přelomu milénia se v Praze konala velká výstava *Akt v české fotografii* v Císařské konírně na Pražském hradě, v článku autor konstatuje tehdejší dobu jako „*Století aktu*“ bez ohledu na to, zda se jedná o známá díla nebo tvorbu méně známých autorů. Akt se těšil velké popularitě, jelikož tuto výstavu připravilo Uměleckoprůmyslového muzeum ve spolupráci se Správou Pražského hradu v rámci projektu Praha – Evropské město kultury roku 2000, po čtvrt roce se přesunula do olomouckého Muzea umění. Z hlediska dobového kontextu cenzury ve světě je porovnáváno vnímání nahoty s USA: „*Protože (akty) předvádí lidi takové, jací jsou, když se zbaví všech klišé a civilizačních štítů, a k zakrytí toho, co pokládají za vhodné k utajení před světem, jim může posloužit jedině plocha dvou dlaní. Z tohoto hlediska je to nezastupitelný a nenahraditelný žánr. Navíc to, jak je přijímána nahota společností, dokládá také míru její tolerance a otevřenosti. Posuzováno zorným úhlem předchozí věty, jsme na tom lépe než Spojené státy, kde by těžko mohla obdobná Drtikolova fotografie vyjít na obálce renomovaného časopisu, aniž by zasáhla cenzura.*“⁶⁵ Kladený důraz na svobodu sebevyjádření autorského záměru a možnosti prezentace fotografických aktů na veřejném prostranství je po zkušenostech s totalitní cenzurou považováno za demokratické principy, za uvolnění morálky, ale se zachováním morálních hodnot, názorového otevření se ve společnosti a ve schopnosti identifikace s konfrontovanou nahotou, nikoliv z jejího zobrazování vytvářet zakázaný obraz.

Začátek třetího tisíciletí se nese s odkazem na Drtikola, každoročně o něm a jeho tvorbě vycházejí články, objevují se též články o historii fotografie a dále je řešena otázka vymezení ženské⁶⁶ nahoty jako krásné a božské po vzoru Drtikola a pokračuje vymezení hranice aktu a pornografie. Výstavní činnost není nijak omezována zákazy, předčasnými ukončeními apod., vystavuje se např. ve Zlíně (Stibor – 2002, též na Vysočině 2003), Veselí

⁶⁴ DOSTÁLEK. M. Provoz v nové galerii zahájili výstavou fotografických aktů. *Orlické noviny*. s. 1 z 18. 5. 1998

⁶⁵ VOLF, P. Století aktu. *REFLEX*. Fenomén. s. 38. z 30. 11. 2000

⁶⁶ Mužský akt je též na české fotografické scéně, ale pro převahu ženského aktu v umění, je práce zaměřena právě na toto téma.

na Moravě (2004), Jindřichův Hradec (2006)⁶⁷, Praha (2007 – Pavel Brunclík – výstava v Mánesu)⁶⁸. V srpnu 2007 uspořádal Jan Saudek charitativní akci na pomoc dětem bez rodičů, kdy u Olomouce fotografoval skupinový akt 218 osob.⁶⁹ Dále v Mostě (2008), Nymburk (2008), Praha (2009 – Robert Vano v Mánesu). Toto období je uvolněné i z hlediska politického diskurzu, cenzura se v oblasti umělecké fotografie neobjevuje, naopak je o ni zájem i mimo výstavní činnost, rozhovory s fotografy a viz nový rozměr uměleckého aktu, který může pomáhat a podporovat neziskové projekty. Nahotě se intenzivněji věnuje bulvár, ale bez uměleckého záměru, spíše se zaměřuje na „náhodnou/nezáměrnou nahotu“ a skandály u celebrit, hereček, sportovců⁷⁰ a politicky významných osobností, navíc tento fenomén v bulvárních médiích pokračuje dodnes v globálním měřítku.

Obrat přichází s rokem 2010 v berlínské galerii *Kleisthaus* v rámci výstavy *Woman in Czech Photography*, kde vystavovaly svá díla i české fotografky – Tereza Vlčková, Dita Pepe a Míla Preslová; některé jejich fotografie byly z výstavy staženy pod pohrůzkou zrušení celé výstavy, jelikož provozovatel: „označil některé z vystavených fotografií za dětskou pornografií... Umění a cenzura se na poli kulturního dění v minulosti „setkávaly“ poměrně často. V minulosti bylo obvyklé, že když se umělecký projev dotkl nějakého tématu, jenž bylo pro tehdejší společnost tabu, tak obvykle velmi rychle následoval úplný zákaz či cenzura vystaveného díla. Když jsme v souvislosti se slovem „cenzura“ použili jsme příměr „minulost“, tak jsme měli na mysli fakt, že v svobodné moderní společnosti působí cenzura uměleckého díla jako přízrak totalitní minulosti nikoliv současnosti.... Jako první o dané události informovala v pátek krátce po poledni agentura ČTK, od které zprávu převzala přední elektronická periodika *Novinky.cz* a *Týden.cz* v ČR. Je překvapující, že z dětské pornografie jsou podezírány ty fotografie Míly Preslové a Terezy Vlčkové, které by svobodně uvažující divák za pornografické mohl považovat jen stěží.“⁷¹ Tato kauza vyvolala pobouření mezi autory působících v oblasti moderního umění i veřejnosti s odkazem na to,

⁶⁷ „V jindřichohradeckém Národním muzeu fotografie otevřena výstava mapující vývoj českého fotografického aktu od nejstarších děl Jiřího Koláře až po současná díla Jiřího Davida. Kolekce zahrnuje takřka 130 snímků. „Návštěvník uvidí, jak se měnil ideál krásy. Přehledka ukáže pohled na lidské tělo, jak se začínala zobrazovat nahota a prosazovat se do výtvarného umění. Celá řada těch fotografií je natolik úžasná a inspirující, že mnohé bychom chtěli vlastnit,“ řekl ředitel muzea Miloslav Paulík. Expozice přináší díla nejvýznamnějších tvůrců, kteří se v Československu a pak v Česku tímto tématem zabývali. Mezi 25 autory figurují práce Tarase Kuščinského, Miloslava Stibora, Jana Saudka, Jiřího Davida či Veroniky Bromové.“ In: V muzeu končí výstava aktů. *MF Dnes*. Kultura – Jižní Čechy. s. 5 z 2. 9. 2000

⁶⁸ Mediálně výraznější událost, co se týká četnosti na základě použitých klíčových slov v databázi Newton media. Věnuje se jí v období 20.6. až ČT1, ČT24, ČTK, Fotografie magazín).

⁶⁹ O této události informovaly celorepublikově distribuované i regionální deníky – *MF Dnes*, *Lidové noviny*, *Fotografie magazín*, *Olomoucký deník*, *Kroměřížský deník*, *Přerovský deník* atd.

⁷⁰ V jejich případě vznikají též kalendář podporující neziskové projekty (sociální skupiny, kulturní instituce, sportovní události apod.).

⁷¹ POLÁČEK. D. *V Německu nařkli dvě uznávané české fotografky z pornografie a donutili je stáhnout část z jejich vystavených fotografií*. [online]. in: *fotografovani.cz*. z. 26. 4. 2010

že by se to v Čechách nestalo, protože zde jsou dle autora článku nastaveny limity pornografie a aktu jinak. Navíc dětský akt v českém prostředí není ničím neznámým, ze soudobých autorů možno zmínit např. Jana Saudka (fotografie *Muž-madona*) a Sárú Saudkovou (fotografie *Chlapec*).

Jenže cenzura fotografií na území České republiky na sebe nenechala dlouho čekat. Ve Zlíně v roce 2014 bylo ze strany místních politiků v čele s hejtmánem Stanislavem Mišákem nařízeno zavřít výstavu polské umělkyně Natalie LL v krajské galerii i přes vyjádření ředitele galerie Václava Mílka, že fotografické akty soulože nejsou vulgární: „*Pornografie vás vtahuje, zatímco tyto fotografie vedou spíš ke zdrženlivosti. Technicky vycházejí z formy aktu, nikoliv porna.*“⁷² Ke vzniklé situaci se vyjádřily další subjekty: „*Je dost neobvyklé, že se 25 let po převratu setkáváme s cenzurou. Jsem přesvědčen, že svoboda projevu má větší hodnotu než názor politika,‘ reagoval zlínský výtvarník a bývalý zaměstnanec krajské galerie Ivo Sedláček. ‚Představa, že si úředník může dovolit zakázat nějakou výstavu, mne děsí,‘ neskrýval rozhořčení výtvarník a někdejší ředitel Národní galerie v Praze Milan Knížák.*“⁷³ O události dále informovala Česká televize a Echo24, autorka fotografií Natalie LL se: „*zabývá se tělesností a erotikou, díla pocházejí ze 70. let.*“⁷⁴ V tomto případě je zvláštní analogie s fotografiemi Jana Saudka, které jsou též na hranici umění a pornografie (a v sedmdesátých letech se mu dařilo – viz výše Vančát), zjevně je toto projev vůle a moci vyplývající z postavení politiků jako autority, kteří mají onu moc určovat přípustné a nepřípustné v diskurzu a realitě a jako v tomto případě moc legitimně zavírat třeba galerie a ukončovat výstavy.

V listopadu 2015 byla zakázána výstava fotografií *Woman: Scenes in the Library* Karla Richtra – ženských aktů vytvořených kolódiovým procesem. Původně instalovaná díla v Knihovně Akademie věd ČR byla po čtyřech dnech od vernisáže předčasně ukončena. Sám autor se vyjádřil následovně: „*Po neuvěřitelně silném nátlaku feministek o nevhodnosti prezentace takových fotografií vyvinutém na ředitele Knihovny a další pracovníky Akademie věd mi bylo sděleno, že výstavu, která měla původně končit až 23. prosince, raději předčasně uzavřou. Mé fotografie se tak do slova a do písmene přes noc dostaly do trezoru.*“⁷⁵ Kauza nabrala nevídaný rozměr minimálně za posledních 25 let a po odsunu z Knihovny AV ČR ji autor umístil pod názvem *Zakázaná výstava Karla Richtra* do pražské Galerie Lazarská.

⁷² Kraj nařídil zavřít provokativní výstavu uznávané umělkyně. *MF Dnes*. Z domova. s. 4. z 15. 8. 2014

⁷³ Tamtéž – s. 60

⁷⁴ *Cenzura ve Zlíně? Kraj dal uzavřít výstavu. Prý kvůli pornografii.* [online]. in Echo24, z 16. 8. 2014, dostupné z: echo24.cz

⁷⁵ RICHTR, Karel. *Zakázaná výstava Karla Richtra* [online]. ifotovideo.cz, © Copyright 2003–2013 ATEMI, s.r.o., 6. 11. 2015 [cit. 17. 11. 2015]. ISSN: 1801-4356. Dostupné z: http://old.ifotovideo.cz/rubriky/co-se-deje/vystavy/zakazana-vystava-karla-richtra_7081.html

O této skutečnosti informovaly tištěná i internetová média, v následné reflexi: „*Richtr nahotu spíš skrývá, než aby ji transparentně vystrkoval ven a s prvoplánovou lascivitou podtrhával erotično červenou tužkou. Spíš si tak pohrává s křivkou a se světlem, hledá jejich ideální vztah a přemýšlí nad dokonalostí finální kompozice. Ženu chápe jako nositelku formy krásy či krásna. Má rád oblé tvary, umí s nimi pracovat a zasazovat je do zajímavého prostoru. Ale ten by sám o sobě na vytvoření zajímavého obrazu nestačil. Ozvláštňuje ho totiž překvapivý detail, jako je například historizující lustr, antický sloup, prosvětlené okno či obyčejná kniha. To všechno dohromady skládá výsledný dojem.*“⁷⁶ Rovněž informoval o tématu Gregor v Reflexu, sice s nadsázkou v kontextu komunistické úřední cenzury⁷⁷, též o tom psal Respekt, který byl zpětně čtenáři kritizován. Rozhovor s autorem fotografií vedl Václav Suchan z Blesku: „*fotím portréty...chtěl jsem prezentovat téma, kterému se věnuji v největší míře. Navíc, každý fotograf ví, že hra světla a stínu se v černobílé fotografii nejlépe ukazuje na lidském těle. Tento plán jsem také představil vedení knihovny... Chtěl jsem docílit výtvarného zpracování, které by pasovalo do té doby. Proto to nejsou žádné vyzábblé ženy s dokonalým vzhledem. Jediný požadavek z knihovny byl, aby to nebylo vulgární, protože se pohybujeme na akademické půdě. Aby to bylo decentní. Podle mého se tak stalo, podle jiného názoru se to nepovedlo.*“⁷⁸ Kauza zmizela do ztracena, avšak fotografie své zadání decentního aktu splnily, ale v rovině diskurzu je evidentní soudobý trend v genderové korektnosti, jenž se může jevit místy nesmyslně až absurdně a zde je to příkladné. Na korektnost se váže cenzura, u mluveného slova proniká do člověka sama, již v jeho myšlení v podobě autocenzury, ta je zvnitřněná a člověk se s ní postupně identifikuje. Opět se tu jako v předchozím případě projevuje vnější cenzura, nastavená z jeho pozice moci rozhodovat a určovat vymezení zobrazitelné/nezobrazitelné.

Poslední významný zásah do výstavy aktů fotografky Lucie Anny Přerovské je z dubna letošního roku tj. 2017 v Havířově ve výstavním prostoru Maryčka v Kulturním domě Petra Bezruče, ale: „*Vedení Městského kulturního střediska (MKS) její výstavu nezařadilo do plánu výstav s odůvodněním, že není vhodná pro tuto konkrétní výstavní síň.*“⁷⁹ Ředitelka své rozhodnutí odůvodnila nevhodností snímků pro umístění v galerii kvůli dětem, které kolem prochází na kurzy: „*Já jsem viděla její čtyři snímky a řekla jsem jediné, a to, že tento typ výstavy nemůže být umístěn ve veřejné budově a veřejně přístupných místech bez*

⁷⁶ ŠÍDA, J. *Krása zakletá v kolodiovém procesu*. [online]. in: novinky.cz. z: 25. 11. 2015; taktéž in: Právo. Kultura. s. 17. z: 25. 11. 2015

⁷⁷ GREGOR, M. Šikanované umění. *Reflex*. Sonda. s. 58. z 3. 12. 2015

⁷⁸ SUCHAN, V. Skandál kvůli třem nádrům a pülce holého zadku? *Nedělní Blesk*. Téma. s. 26 z:15. 11. 2015

⁷⁹ BEČÁK, L. Havířov: bitva o akty. *Novojičínský deník*. Zprávy/Z regionu. s. 2. z: 7. 4. 2017

vstupného a bez jakéhokoliv věkového omezení.“⁸⁰ To vše přes schválení výstavy kurátorem Zdeňkem Heiserem dne 27. března 2017. Vůči rozhodnutí ředitelky Yvony Dlábkové protestovali i rodiče místních dětí, též byla nařčena z cenzury (autorka v místní galerii v minulosti bez potíží vystavovala fotografické akty).⁸¹ Informovaly o tom i další deníky dostupné v České republice – na regionální úrovni Karvinský deník, Moravskoslezský deník, 5plus2.cz atd. Problematika moci a dohledu v případě cenzury ze strany politické či úřední moci není popíratelná, vedle soudobé autocenzury se tu objevují nové tendence „klasické“ cenzury, dohledu vykovávaného z úřední moci.

Závěr

Umělecká fotografie upozadila význam malby v případě portrétování z důvodu své dostupnosti a schopnosti zachytit reálný obraz portrétovaného. Technický obraz fotografického portréту je otiskem identity jednotlivce, skupiny, čímž zachycuje sociální realitu a její interpretace vychází z vnímání kulturního a společenského rámce, ale taktéž je reflexí sebe sama, metaforou bytí objektu na fotografii zachycená v čase fotografie a tento čas fotografie je ze své podstaty jedinečný, originální, znova nezopakovatelný, tudíž oplývající svou auroou. Aurou, ve které se mísí čas, prostor, technické možnosti aparátu (fotografického přístroje), autorský záměr (kompozice, tonalita, způsob dívání se) a momentka pózy fotografovaného objektu. Tato jedinečnost a originalita se ztrácí v okamžik manipulace s obrazem (v jeho variabilitě – retuše, ořez, kolorování apod.) a reprodukce v nekonečnosti možností zhotovení kopií snímků.

Akt jako umělecká fotografie je žánrem, který si žádá autorský rukopis fotografa z důvodu nevyhnutelnosti autorské intence a pak také pro fotografa samotného – nechání se portrétovat známým fotografem/slavným umělcem je rituálem, v analogii na Bourdieho rituálnost v kulturně-společenském kontextu. Dílo je plochou, jenž nabývá svého významu právě vymezením v rámu, nikdy není možné nahlížet na fotografii jinde. Objekt fotografie konotuje své další významy ve funkcích, v případě aktu se jedná především o estetickou a erotickou funkci, nedílnou součástí je rovněž balancování na hranici erotična a pornografie. Tuto hranici určuje diskurz, z hlediska své moci jazyka a dodávání kontextu, bez něhož přichází o svou sdělovací hodnotu. Tím, že není fotografie vázána přímo na jazyk ve své podobě, ale je vizuálním obrazem, proměňuje se význam jejího sdělení s dobou, normami a diskurzem, kdy je interpretována, což naopak z části znepřístupňuje její dešifrování.

⁸⁰ Tamtéž in: Havířov: bitva o akty

⁸¹ WOJNAR, P. *Galerie odmítla kvůli dětem akty. Mnohá reklama je horší, podepisují lidé.* [online] In: ostrava.iDNES.cz. z: 6. 4. 2017

Umění vzniká v určitém prostředí, samo o sobě vzniká v limitech možností své doby, společensko-kulturního kontextu, politické ideologii či diskurzu, v případě cenzury je nuceno ji respektovat nebo vznikat už v jejích limitech, neboť jej jinak odsouzeno stání se zakázaným obrazem. Umění, v tomto případě umělecká fotografie, působí na své pozorovatele nejen individuálně, ale v souvislosti s výstavní činností působí takové dílo na masu, na společnost. U zobrazování nahoty se jedná o spor trvající staletí, tabuizovaný křesťanskými morálními hodnotami. Kdy erotismus byl z přirozenosti vyhnán do oblasti zákazů pod nadvládou diskurzu ze strany politiky, náboženství a morálky. V křesťanské tradici došlo k převrácení, transgenezi, zákazu na kult přirozenosti v zahalení oděvem. Zde vyvstává problém limitů na hranici erotična a pornografie, tato hranice je tenkým ledem, který pramení u aktů v záměrném skrývání a odkrývání nahoty v naturalistické tělesnosti. Ženské tělo je zobrazováno ve své božské podobě, antické kráse v obraze dokonstruovaného dalšími prvky, které jsou esteticky vnímatelné (tvary, linie, ...).

První akty v českém prostředí vznikaly koncem 19. století, o emancipaci ženského aktu na mezinárodní úrovni se zasloužil František Drtikol, v téže generaci Karel Novák, v následné generaci Funke, Rösler, Sudek, pozdější ikony české fotografické scény jako Taras Kuščynský a Jan Saudek. V devadesátých letech 20. století dochází ke zrušení oficiální cenzury řízené státní politikou a orgány, což je doprovázeno rozmachem laciné pornografie. Akt je vesměs přijatelným uměleckým artefaktem, vytlačeným ze soukromých bytových galerií na veřejné prostranství oficiálních výstav v celorepublikovém měřítku. Doba se stává „stoletím aktu“, bez cenzury, dohledu vrcholícím výstavou *Akt v české fotografii* na Pražském hradě za podpory dalších institucí. Poté pokračuje v letech 2001–2014 svobodné období – deklarující demokratické principy, ustálení fotografické scény, její otevřenost a demokratičnost i v porovnání s USA, kde ještě fungovala jistá forma cenzury.

Obrat nastává s rokem 2010, cenzurováním některých fotografií českých autorek v berlínské galerii Kleisthaus, tyto fotografie byly provozovatelem shledány jako morálně nepřipustné z důvodu, že se jedná o dětskou pornografii, což byla neoprávněná rétorika, přesto musely obrazy z galerie. V roce 2014 se tendence cenzury přesouvají do českého prostředí s výstavou polské umělkyně Natalie LL v krajské galerii ve Zlíně, která byla zrušena též pro svou pornografičnost, ale přímo ze strany krajských politických špiček, dále výstava Karla Richtra *Woman: Scenes in the Library*. Ta byla vykázána z pudy Knihovny AV ČR na základě rozhodnutí genderové komise, přestože se jednalo o decentní akty. Aktuálně, tj. roku 2017, poslední cenzurovanou výstavou se staly akty Lucie Anny Přerovské v Havířově ve výstavním prostoru Maryčka v Kulturním domě Petra Bezruče na základě rozhodnutí

ředitelky, že obrazy mohou pohoršovat děti chodící kolem výstavní síně, navzdory veřejnému odsouzení a kritiky i ze strany rodičů, nebylo umožněno akty vystavit, i když v minulosti Přerovská s galerií spolupracovala.

Soudobé tendence cenzurování nahoty jsou také zjevné v případě sociálních sítí, kdy dochází k cenzuře nejen fotografií lidského těla v plošném měřítku, tudíž včetně fotografické tvorby umělců, ale i jiných výtvarných děl, ať už se jedná o sochy nebo obrazy. V rámci Facebooku v České republice bojuje s cenzurou uměleckých aktů například fotografka Tereza z Davle. Z důvodu, že v rámci zpracování tématu vyplulo na povrch více problémů v oblasti limitů zobrazování lidského těla obecně, stojí za zvážení rozšíření tohoto článku do autorské monografie.

Seznam použitých zdrojů

- Akt není jen fotografie nahého těla. *Slovo*. Kultura. s. 8. z 23. 3. 1998
- ANDĚL, J. *Myšlení o fotografii: průvodce modernitou v antologii textů*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění, 2012. ISBN 978-80-7331-235-0.
- BARTHES, R. *Světlá komora*. Praha: Fa, 2005. ISBN: 80-86603-28-8
- BATTAILE, G. *Erotismus*. Praha: Herrmann & synové, 2001.
- BEČÁK, L. Havířov: bitva o akty. *Novojičínský deník*. Zprávy/Z regionu. s. 2. z: 7. 4. 2017
- BENJAMIN, W. *Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti*. (elektronická verze textu v PDF)
- BOURDIEU, P. *Photography A Middle-brow Art*. Cambridge: Polity Press, 1998. ISBN: 0-7456-0523-0
- Cenzura ve Zlíně? Kraj dal uzavřít výstavu. Prý kvůli pornografii*. [online]. in Echo24, z 16. 8. 2014, dostupné z: echo24.cz
- de DUVE, T. *Póza a momentka, neboli Fotografický paradox*. In: CÍSAŘ, Karel. *Co je to fotografie?* Praha: Herrmann, 2004. s. 273-293
- DIDI-HUBERMAN, G. *Invention of Hysteria. Charcot and the Photographic Iconography of the Salpêtrière*. London: MIT Press, 2003. ISBN: 0-262-04215-0
- DOSTÁLEK, M. Provoz v nové galerii zahájili výstavou fotografických aktů. *Orlické noviny*. s. 1 z 18. 5. 1998
- FLUSSER, V. *Za filosofií fotografie*. Praha: Fa. 2013. ISBN: 978-80-86603-79-7
- FRAJEROVÁ, B. Svým ženám vykám. *Zemské noviny*. Náš domov – čtení na víkend. s. 1 z 28. 8. 1998
- GREGOR, M. Šikanované umění. *Reflex*. Sonda. s. 58. z 3. 12. 2015
- HELLER, J., KRISTIÁN, P. a kol. *Encyklopedie grafika a fotografie*. AKT. Brno: Zoner Press, 2008. ISBN: 978-80-86815-68-8
- JANATA, Michal. *Vědět viděním. Fotografie jako rozhodnutí*. Zlín: Archa, 2015. ISBN: 978-80-87545-39-3
- Kraj nařídil zavřít provokativní výstavu uznávané umělkyně. *MF Dnes*. Z domova. s. 4. z 15. 8. 2014
- MOUCHA, J. *Obrazy z dějin české fotografie. Eseje o umění a klasicitě*. Praha: Moucha, 2011. ISBN: 978-80-905026-0-4
- MUKAŘOVSKÝ, J. *Umělecké dílo jako znak: z univerzitních přednášek 1936-1939*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. Theoretica & historica. ISBN 978-80-85778-62-9.
- NĚMCOVÁ, Veronika. *Prolínání subkultur: příklad burlesky*. (BP) *O čem nám vypráví fotografie. Když dokáže umocnit vnímání*. In: Českobudějovické listy s. 00 z 14. 10. 1996
- PLAVEC, M. Poslední Saudkova výstava určitě nešokuje. *Hradecké noviny*. s. 18 z 22. 7. 1998
- POLÁČEK, D. *V Německu nařkli dvě uznávané české fotografky z pornografie a donutili je stáhnout část z jejich vystavených fotografií*. [online]. In: fotografovani.cz. z 26. 4. 2010
- RHODE, S. F. *Nudity and Censorship*. Salem Press Encyclopedia, January 2015. Dostupné z databáze: EBSCO, Research Starters
- RICHTER, Karel. *Zakázaná výstava Karla Richtra* [online]. ifotovideo.cz, © Copyright 2003–2013 ATEMI, s.r.o., 6. 11. 2015 [cit. 17. 11. 2015]. ISSN: 1801-4356. Dostupné z: http://old.ifotovideo.cz/rubriky/co-se-deje/vystavy/zakazana-vystava-karla-richtra_7081.html
- ŘEHÁKOVÁ, H. VESELÝ, D. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK*. Praha: X-Egem, s. r. o., 1999. ISBN: 80-7199-035-3.

- SEDLÁKOVÁ, R. *Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky*. Praha: Grada Publishing, 2014. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3568-9.
- STEJSKALOVÁ, T. Průhledné šaty a v klíně jablko. *A2. Výtvarné umění*. s. 10. z 6. 11. 2013
- SUCHAN, V. Skandál kvůli třem řadům a půlce holého zadku? *Nedělní Blesk*. Téma. s. 26 z: 15. 11. 2015
- ŠÍDA, J. Krása zakletá v kolodiovém procesu. [online]. In: novinky.cz. z: 25. 11. 2015. takéž *Právo*. Kultura. s. 17. z: 25. 11. 2015
- Tříkrát Tono Stano. *Týden*. Kultura – Výtvarné umění. s. 55. z 29. 6. 1998
- V muzeu končí výstava aktů. *MF Dnes*. Kultura – Jižní Čechy. s. 5 z 2. 9. 2000
- VOLEK, E. *Znak – funkce – hodnota: estetika a sémiotika umění Jana Mukařovského v proudech současného umění*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004. Scholares. ISBN 80-7185-593-8.
- VOLF, P. Století aktu. *REFLEX*. Fenomén. s. 38. z 30. 11. 2000
- WOJNAR, P. *Galerie odmítla kvůli dětem akty. Mnohá reklama je horší, podepisují lidé*. [online] In: ostrava.iDNES.cz. z: 6. 4. 2017

Recenze / Review

Miroslav Vaněk: Around the Globe. Rethinking Oral History with Its Protagonists. Prague, Karolinum Press, 2013.

Jiří Hlaváček

Institute of Contemporary History
The Academy of Science of the Czech Republic
Email: hlavacek@usd.cas.cz

A new book by Miroslav Vanek, a pioneer of oral history in the Czech Republic and the former president of the International Oral History Association (2010–2012), represents an interesting and unusual contribution to the ongoing discussion about theoretical and methodological issues of oral history. The book was prepared as a revised and extended version of the Czech publication published in 2008 (*On Oral History with Its Founders and Protagonists*, Prague, The Academy of Science of the Czech Republic's Institute of Contemporary History, 2008). The book is the author's first attempt to introduce important international figures in the field of oral history including their personal recollections and views on the future development of the method. English version will make the interviews accessible to a wider audience.

The focus of the book and the aim of published interviews are not an attempt to create a partial "history of oral history". Here the aim is to show how internationally prominent researchers whose work has significantly contributed to the development of oral history can differ in their views on current and future themes concerning oral history. This heterogeneity of specific views and positions does not divert them from their common goal – to develop oral history in historiography as well as in other social sciences. The author, through the wide range of international contacts, has recorded in years 2007–2008 a total amount of thirteen structured interviews with leading experts in oral history from all around the world (Sydney, Lisbon, Guadalajara, Rome, and London). There are recorded interviews with such persons as David King Dunaway, Ronald Grele, Elizabeth Millwood, Alexander von Plato, Alessandro Portelli, Alistair Thomson, Paul Thompson and many others. The interviews create the core of the book.

In the preface the author outlines theoretical background of interviewed scholars. The next chapter is devoted to the interviews' circumstances and selection of narrators. The interviews themselves are structured according five thematic spheres: 1) when and how the interviewees first encountered oral history; 2) what they indicate as the main advantage of oral history; 3) their views on oral history critics; 4) their opinion on the future and development of oral history; 5) any possible advice they would like to share with Czech oral historians. The English version of interviews collection is extended by two additional questions. The first one, inspired by the Michael Frisch's shared authority concept, is devoted to the theme of narrators' participation (of witnesses in general) in preparation of final results of oral history projects. The second added question focuses on the coexistence of oral historians on the one hand and journalists on the other. All scholars answered these questions via email correspondence realized in 2013.

The selection of interviewed individuals and discussed themes was, for several reasons, given more by the circumstances (possibilities of meeting and limited time during conferences) than by a previously conceived plan. Despite these difficulties narrators selected can be considered as a representative sample. We can meet here with real doyens of oral history such as Paul Thompson, Ronald Grele, who was engaged into oral history under the guidance of Charles Morrissey and remembers it during the interview. There are included representatives of older and middle generation who developed oral history in the 1980s, as well as representatives of relatively young generation, who nevertheless are fully established and proven in their field. We can meet here also with the generation of historians (such as Alexander Freund) emerging *de facto* in the late 1980s and early 1990s. Reflection of historical development is interestingly compared to ideological spectrum of the interviewed narrators' early research work.

Miroslav Vanek does not mediate only narrators' opinions and beliefs; he tries to summarize them and also partially make his own interpretations. The book is concluded by a study dedicated to rules and ethics of oral history research. The author projects here his own specific experiences with work of unprofessional journalists and documentarians in the Czech Republic. According to him, the main problem lies in simplifying journalist-documentarian approaches of self-styled oral historians as well as in activities of various memory institutions that are (as in the most Eastern European countries) frequently ideologically motivated. Some of these newly founded memory institutions interpret the recent past tendentiously and in disregarding narrators' rights, with a blatant sensationalist angle.

The collected interviews with leading experts in the field of oral history show that in basic theoretical and practical questions (regarding the discipline future as well) Czech experiences and practice concur with the international trend. However, on closer inspection there are a few nuances in which Czech oral history differs. Czech (not only Czech) oral history faces an arduous task – to resist ideologizing views and perhaps even attempts to reinterpret history in a very subjective way which is often quite remote from factual reality. This threat does not only apply to oral history, but to contemporary history as a whole. This situation is similar in many other former Eastern Bloc countries. Miroslav Vanek sees the solution of this problem in focusing research on groups of the so-called “common people”. If these groups are not re-integrated into history, the interpretation of our recent past focusing mainly on victories and, to some degree, on defeats will continue to be incomplete, black-and-white and, essentially, inaccurate.

Around the Globe is based on oral history with oral historians and about oral history. It is a unique publication prepared for anyone interested in oral history, humanities and social sciences. Of course, we can discuss why the imaginary “sample” of oral history protagonists is represented only by those included in the book and not by other people (for example, Latin Americans, Scandinavians, French and other representatives of African and Asian countries). But this is just a red herring to cover the overall benefit of this unique and impressive work.

Review – Sjezd (nejen) českých historiků

Irena Cejpová

Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze, Kamýcká 129, 165 21 Praha-Suchbát
Email: irenacejpova@gmail.com

Profesní setkání historiček a historiků České republiky, které je pořádáno jednou za pět až šest let, se konalo 13. až 15. září 2017 v kulturním centru Hané, krajském městě Olomouc. Univerzita Palackého v Olomouci spolu se Sdružením historiků ČR zajistily reprezentativní prostory pro jednotlivé sekce na půdě Filozofické fakulty i pro plenární zasedání a slavnostní program v budově kongresového hotelu v Olomouci.

Význam tohoto sjezdu pro samotnou českou historiografii a příbuzné zainteresované vědní obory dokládá množství panelů a prezentujících v jednotlivých sekcích. Posluchači tedy museli bedlivě vybírat z nabízeného programu, který byl k dispozici v internetové i tištěné podobě. Přes sedm desítek volných panelů, z nichž mnohé měly více než jeden tematický

blok, dokládá různorodost bádání o českých/československých/slovenských dějinách a zájem historiků o rozmanitá témata, události a procesy v průběhu lidské činnosti na území českých zemích. Na této platformě se setkávají nejen vědci, kteří patří k *hvězdám a vzorům* svých oborů, ale i začínající výzkumní pracovníci, doktorandi a studenti humanitně zaměřených odvětví, kteří zde mají prostor nejen k představení svých badatelských záměrů, ale především k diskuzi. I když název konference zdánlivě odkazuje pouze na jednu humanitní vědu, tj. historii, svými příspěvky zaměřenými na určitý fenomén z doby dávno či nedávno minulé, obohatili program vědci z dalších oborů, např. archeologie, muzeologie, kulturní antropologie, sociální geografie, filosofie či pedagogiky.

Vzhledem k interdisciplinárnímu zaměření vědeckého časopisu Kulturní studia si autorka dovolí představit několik vybraných příspěvků z rozličných oblastí humanitně zaměřeného výzkumu, na kterých dokládá pestrost historického bádání v možnostech rozmanitých vědních disciplín.

Ve druhém bloku panelu *Orální historie a její využití v bádání nad soudobými dějinami* přednesla příspěvek Helena Sadílková z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy k limitám pramenné základny k tématu poválečné historie Romů v Československu. Poukázala v něm na převahu písemných úředních pramenů neromské provenience, dále na značnou disbalanci mezi romskými a neromskými prameny a také mezi prameny orálními a písemnými romského původu. V rámci panelu věnovaného orální historii zazněly dále příspěvky badatelů z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky (dále AV ČR), např. Miroslava Vaňka o vývoji orální historie v českých i světových podmínkách, Pavla Mückeho o významu orální historie ve výzkumu soudobých dějin cestování, Jiřího Hlaváčka o intelektuálních elitách jako předmětu orálně-historického bádání.

Rodinné paměti a mezigenerační přeměně identity byly věnovány tři bloky, ve kterých byly představeny příspěvky týkající se *paměti a identity, rodiny a paměti a rodinné paměti v proměnách generací*. Sandra Kreisslová z Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze seznámila posluchače s dílčími výsledky orálně-historického projektu *Mechanismy a strategie generační transmise rodinné paměti vybraných sociálních skupin*. Projekt řešitelů Sandry Kreisslové, Jany Noskové a Michala Pavláška se zaměřuje na výzkum rodinné paměti, která je zde chápána jako součást specifického prostoru komunikativní paměti dle Jana Assmanna, ve kterém dochází k vyjednávání o minulosti u čtyř vybraných skupin, kterých se dotkla poválečná migrace. Tento fenomén byl uveden na příkladu rozhovorů s třemi po sobě následujícími generacemi českých Němců a jejich potomků, kteří po konci druhé světové války zůstali v zemi svého původu.

Panel *Paralelní krajiny* byl rozdělen do tří tematicky odlišných bloků, z nichž první z nich se věnoval *historickým krajinám a jejich vyobrazení*. Aleš Vyskočil z Historického ústavu AV ČR historicko-geografickou analýzou zaznamenal vývoj předměstského prostoru v době (proto)industrializace na příkladu předměstí Brna, Křenové. Následující blok se zaměřil na *dědictví krajiny*, např. Jiří Chmelenský z Národního památkového ústavu v příspěvku *Zaniklé technické infrastruktury ztracené v krajině* prezentoval na příkladu zaniklých mlýnů v centrálním Krušnohoří, na zaniklých vodovodech na Českodubsku a rozvodových soustav nízkého a vysokého napětí na Mnichovohradištsku aplikovaný terénní výzkum využívající dosud opomíjené prameny map a leteckého snímkování z padesátých let dvacátého století. Ve třetím bloku, *krajina – symbol – identita*, se setkaly referáty různorodého charakteru. Nina Milotová z Národního muzea se zabývala úlohou krajiny v procesu konstruování a upevňování moderní české národní identity prostřednictvím analýzy čtrnáctisvazkového díla Čechy (1882–1908) nakladatele Jana Otty. Dílo představovalo literární i obrazovou formou mj. přírodní krásy a místa paměti českého národa. Jeho smysl spočívá nejen v rovině fyzické, kdy čtenáři a mohli z pohodlí domova objevovat české země, především ale v symbolické, kdy se představy o českém národu spojily s prostorem a využilo se tak mobilizačního potenciálu krajiny, která se stala nástroje kulturní moci. Upevňování národní identity skrze sdílené vědomí a představy o krajině symbolizující vlast a domov mělo pro konstruování zemského patriotismu a národního nacionalismu nemalý vliv i vzhledem k probíhajícímu vymezení se vůči německé menšině v českých zemích. Příspěvek Tomáše Burdy z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy lze zařadit do předmětu bádání sociální geografie, případně regionální geografie. Autor se zabývá na příkladu Kladska významem změny hranic v procesu vytváření historicko-geografických regionů. Pracuje zde s konceptem identity regionu finského sociálního geografa Anssi Paasiho (ve svém příspěvku příliš nereflektoval druhou část konceptu, tj. regionální vědomí, které je dle Paasiho vlastní obyvatelům regionu a představuje tak identitu místních obyvatel ve vztahu k regionu). Na bývalém území českých zemí uvádí proces institucionalizace regionu vyznačující se čtyřmi fázemi vytváření regionu – vznikáním, reprodukcí a zanikáním regionů, vymezováním a delimitací hranic, vytvářením symbolického tvaru a vznikem regionálních institucí a povědomím o regionu a vlastní regionální identitě. Další prezentující se věnovali tématům *České krajiny ve vlastivědných publikacích sudetských Němců* (Jiří Riezner z Přírodovědecké fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem) či *Dědictví zaniklých sídel* (Zdeněk Kučera z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy).

Mezi příspěvky teoreticko-metodologického charakteru patří *Národní vs regionální dějiny - k epistemologickým východiskům a vědeckému statusu regionálních dějin* Martina Pekára z Filozofické fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košicích. Autor se zamýšlel nad definicemi vztahu národní versus regionální dějiny. Před *prostorovým obratem* v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století se regionální dějiny považovaly v rámci nejen české historiografie za *doplňkový* pohled na dějiny, historikové *velkých dějin* byli k bádání o *periferiích* značně skeptičtí. Pekár se shoduje s významným českým historikem, metodikem historické vědy a kritikem konceptu národních dějin, Janem Horským, v pohledu na národní dějiny, které jsou příliš komplexní, široké a z toho důvodu značně neuchopitelné. Oproti tomu regionální dějiny představují fyzický prostor, kde se historické události i každodennost obyvatel odehrávají. Na druhé straně je doposud těžko definovatelný pojem *regionální*, který si např. historie, geografie či sociologie vykládají různými způsoby, a je proto na samotném badateli, ke kterému konceptu se přikloní a z jakého důvodu. Následující příspěvky se zabývaly již ryze regionální tematikou, např. *K metodologickým otázkám výzkumu lokálních míst paměti. Hora Žalý na harrachovském panství v Krkonoších jako místo kulturní paměti* (Tomáš Korbel z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy) nebo *Regionální identita jako základna konstrukce společné identity českých (československých) Němců na příkladu jizerskohorského regionu* (Jana Mezerová, Národní muzeum).

Panel interdisciplinárního charakteru *Města za socialismu* s třemi bloky (*Symboly socialistického města, Koncepce socialistického města, Funkce socialistického města*) se zaměřil na klíčové otázky z dějin českých a slovenských měst za socialismu, ke kterým patří fyzická a symbolická proměna městské krajiny, plánování a výstavba nových měst a čtvrtí, proces urbanizace a industrializace zejména v padesátých a šedesátých letech dvacátého století, vývoj průmyslových měst či proměny městského života, trávení volného času aj. Zařazeny byly příspěvky, které se věnují Praze jako hlavnímu městu socialistického Československa, např. *Proměny pražských uličních názvů* (Barbora Lašťovková, Marek Lašťovka, Archiv hl. m. Prahy) zaměřující se na kategorizaci uličních názvů v době státního socialismu v Československu na příkladu hlavního města Prahy, ale i vývoji měst na periferii, např. *Havířov: A new Socialist and Czechoslovak Town* (Ana Kladnik, Zentrum fuer Zeithistorische Forschung (ZZF) Potsdam), kde autorka představuje využití veřejných prostor, a zároveň se zamýšlí nad identitou nově vystavěného, moderního, socialistického města Havířov, který měl být centrem těžkého průmyslu v těšínském regionu.

Studentská sekce

Na skok do Belize, Guatemala a Mexika

Andrea Štolfová

Vy z vás, kteří jste měli možnost být oslněni profesorem Opatrným a doktorkou Kostičovou na předmětu Antropologie areálů Latinské Ameriky, vytáhněte své zápisky a vydejte se do Střední Ameriky na vlastní kůži poznat to, co jste si vždy na přednáškách jen představovali. Vy, kteří jste Antropologií areálů v rámci oboru Hospodářská a kulturní studia neprošli, nezoufejte a nastavte techniku pozorování na největší výkon, protože v Belize, Guatemala a Mexiku je opravdu co vidět!

Místní obyvatelé

Jaké jazyky vlastně natrénovat? Překvapením může být takové Belize. Doma procvičujete španělštinu a ejhle, ono je bývalou britskou kolonií. Od vyhlášení samostatnosti již uteklo nějakých čtyřicet let, ale stopy Britů velmi rychle poznáte. Na bankovkách je vyobrazena královna Alžběta II. a úřední řeč zastává angličtina. Nicméně v běžné mluvě narazíte na belizskou kreolštinu (mix angličtiny s jazyky západní Afriky), které neporozumíte ani zbla. Jak jazyk napovídá, Belize se oproti sousednímu Mexiku a Guatemala liší co do složení obyvatel, kterými jsou potomci afrických otroků. Povaha místních by se dala popsat jako „vyklidněná, nic není problém, bro“, po ulicích hraje reagee a setkáte se s mnoha rastafariány.

Belize nám udělalo lehce díru v peněženke, jelikož je tam celkem draho (více než u nás) a ceny rozhodně neodpovídají poskytnutým službám. Místní ceny jsou prý dány vysokými daněmi i cenami pohonných hmot. I bystrému pozorovateli ovšem uniká, kam peníze z daní běží (mimo kapsy politiků). Infrastrukturu je možné ohodnotit jako podprůměrnou a všechny služby (zdravotnictví, školství...) si obyvatelé platí sami. Zajímavostí je, že školství není zřizováno státem. Již od první třídy jej poskytují pouze církve (cca 350\$/rok/1 dítě). Místní mají široký výběr – římskokatolíci, adventisté sedmého dne, anglikáni, menonité, baptisté, metodisté a velké množství dalších.

Pokud procvičíte španělštinu, neváhejte navštívit **Guatemalu**. Nejchudší z námi navštívených zemí (HDP cca 8 tisíc \$/ob.), zároveň hojně navštěvovaná turisty. Výsledkem rovnice je kombinace, která nahrává na silně ziskový turismus. Na jednu stranu bylo příjemné se k památkám a mayské kultuře relativně snadno dostat díky rozvinutým turistickým službám. Na druhou stranu neustálé dohadování se o finální cenu bývá velmi vyčerpávající, zejména když místní hrají na strunu vašeho bezpečí. V Guatemala je silně oživená mayská

kultura, jako suvenýr si můžete přivést od šatů až po tkané koberce. Kde nakoupit? Na trhu! Ale vyvarujte se těm „tradičním“! Dostanete se jako my do pastí pokřikujících stánkařů „good price“, probíráte se tunou na chlup stejného zboží, o kterém velmi brzy zapochybujete, že se jedná o ruční výrobu a že koupí podpoříte místní rodinu. Při nákupu více kusů se stává cena samozřejmě ještě více „good“... jenže vy nepotřebujete všechno desetkrát. Sebelepší španělštinář nadbytečnost nevysvětlí, natož rostoucí trend recyklace všeho druhu v bohatých státech.

V guatemalských městech jsme měli možnost trochu poznat život místních. Ti trávili volný čas sezením v parku, nebo stáli nekonečné fronty do předražených fast foodů. Zaznamenali jsme studenty ve stejnokrojích, ale bylo na nich něco zvláštního... Po chvíli řádného pozorování jsme rozklíčovali, že spolu studenti hovořili a nekoukali do chytrých telefonů, tato vymoženost je zatím nad rámec místních příjmů.

Po návštěvě místního *comedoru* (jídlna, kterou si mohou dovolit i nižší vrstvy) jsme byli nuceni zavítat do místní lékárny kvůli nelepším se střevními potížím. Kvalitní služby a vysoká profesionalita lékárníků nás zaskočila. Ovšem léky na tři dny vyšly na sumu, za kterou jsou schopni vyžít dva nenároční turisté celkem 24 hodin včetně ubytování. Porovnání částky za léky s příjmy místních ve vás vyvolává lehké mrazení po zádech.

Mexiko byla námi poslední navštívená země. Zpětně to hodnotím jako nejlepší řešení, protože poměr cena kvalita služeb byly v tom nejlepším kurzu! Má to ovšem jeden háček, některé služby vůbec nepoptáváte a jsou vám nedobrovolně přiděleny. To vystihuje autorčino deníkové shrnutí: Mexiko, země *propinas* (spropitného)! Že nechcete doprovodit do hotelu k pokoji, který je na konci chodby? To nikoho vůbec nezajímá, stejně vám přidělí místního člověka, který vás k pokoji doprovodí, a pak si řekne o propinu!

Města

Guatemalská Antigua byla hlavním městem španělských kolonizátorů, na jejichž odkazy v podobě kostelů narazíte na každém rohu.

Důsledkem zemětřesení jsou kostely uchovávány jako udržované ruiny, což vykresluje malebnost a kouzlo místa.

Historické centrum je zapsáno pod ochranu UNESCO, všechny domy jsou opravené vkusnými fasádami včetně nenápadných cedulí fastfoodových řetězců. K návštěvě láká spousta útulných kaváren s vyhlášenou antiguiskou kávou, která se pěstuje na nedalekých lávových polích a dodává ji nezapomenutelnou chuť. Na rozdíl od ostatních míst se v Antigüe cítíte bezpečně i v nočních hodinách. Jako možné vysvětlení se nabízí to, že město je oblíbené a vyhledávané zejména americkými studenty, kteří sem jezdí na kurzy španělštiny. A nejen jimi, na své si přijdou i tzv. digitální nomády, kteří nalézají zázemí

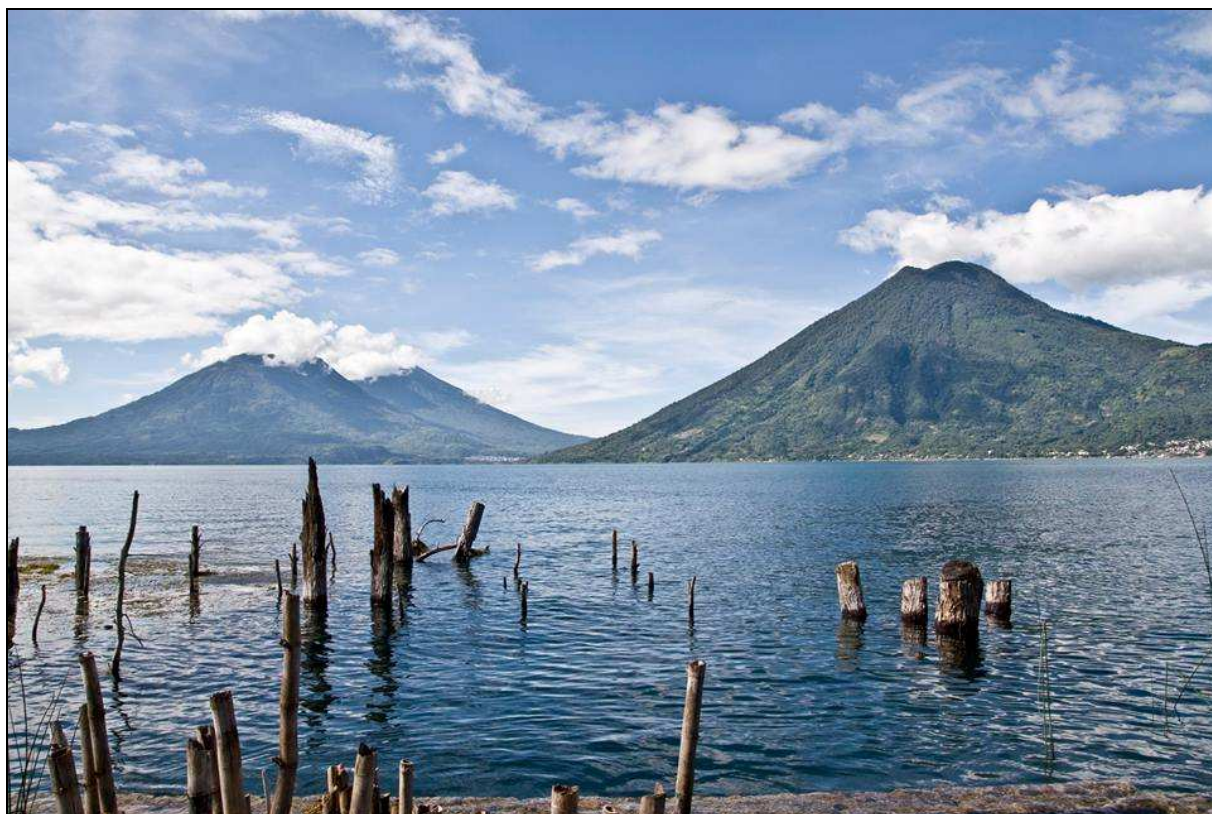
nejen v kavárnách, ale i v místním HUBu. Významným nebezpečím jsou dvě ze tří aktivních sopek, které obklopují město ze všech stran.

Obrázek 15. Kostel v Antigua, Guatemala

Zdroj: archiv autorky

Sopkami je také ohraničeno uhrančivé guatemalské jezero Atitlan, kolem kterého je rozprostřeno několik menších měst. Ta lze jednoduše navštívit během jednoho dne pomocí pravidelného lodního spojení.

Obrázek 16. Jezero Atitlan, Guatemala, zdroj: archiv autorky

Situace, která zasáhne téměř každého studenta HKS, se stala během naší návštěvy v San Juanu. V zapadlém obchodě s Coca Colou a brambůrkami jsme se dotázali mladého prodáváče, kde najdeme kostel, on opáčil: „A jaké církve myslíte?“... Taková odpověď vám naprosto vezme vítr z plachet a podlomí obě kolena. Dokážete si představit podobnou situaci

u nás na vesnici. Odvětila by prodavačka v Coopu, jestli hledáte ten římsko-katolický, nebo ten evangelický kostel?!

Kdo nevyhledává práci, kurzy ani kostely a má se jen chuť nechat ostříhat, Guatemala je to pravé místo! I v tom nejmenším místě, ve kterém nenaleznete ani jeden *comedor*, jsou čerstvě otevřené stylové *barbershopsy*.

Obrázek 17.
Barbershop
Santiago de
Atitlan,
Guatemala

Zdroj: archiv
autorky

Dále si přijdou na své ti, kteří jsou nešťastni nesourodými a nevkusnými cedulemi v Čechách. V Guatemale jsou veškeré nápisy na domech malované ručně s velmi kvalitní typografií.

Obrázek 18.
Malovaný nápis
včetně prohlížečů,
které můžete v PC
očekávat, Guatemala

Zdroj: archiv autorky

Mayské památky

Mayskými památkami se Střední Amerika jen hemží. Archeologické práce nepřetržitě pokračují. Archeologů je jak šafránu, který se střídá v Belize, Guatemale a Mexiku. Jsou objevovány nové a nové mayské stavby. Opakované návštěvy areálů jsou tedy vždy unikátní.

Pokud se vydáte do **Belize**, strategickým místem pro návštěvu tří mayských areálů je celkem ospalé město San Ignacio. Nejznámější areál se nazývá Caracol, který nabízí jedno prvenství – pyramidu, která je stále nejvyšší belizskou stavbou.

Obrázek 19. Caracolské pyramidy, Belize, zdroj: archiv autorky

Samotná cesta do Caracolu se stává adrenalinovou, jelikož turisté jsou posledních 35 km před areálem doprovázeni vojenskou ozbrojenou eskortou z důvodu dřívějších násilných přepadení. Stává se, že je v areálu početná převaha hlídajících po zuby ozbrojených vojáků nad návštěvníky. Pro nás to byl velmi zvláštní pocit, obdivovat dávnou historii zhmotněnou do pyramid a mít za zády dýchající kalašnikov.

V Caracolu jsou postavené domky jednak pro archeology, jednak pro západní turisty, kteří sem přijeli strávit konec světa podle mayského kalendáře. Pronájem domků se za 300\$/noc místní ekonomice vyplatil. Ptali jsme se průvodce, jestli věřil na konec světa, s nenápadným úsměvem podotkl: *Nevěřili jsme, ale jak jsem najelo tolik západních turistů, znejistěli jsme...*

Obrázek 20. Příbytky nejen pro archeology, ale i pro turistiku konce světa, Belize, zdroj: archiv autorky

Pokud se budete pohybovat po **Guatemala**, neopomeňte mayský Tikal, ve kterém našel inspiraci i samotný Mel Gibson pro svůj filmový počín Apocalypso. Pokud vstoupíte do areálu hned po šesté hodině ranní, budete mít možnost zaslechnout mezi pyramidami tisíce včel opylujících trávu. Jejich bzučení společně s rozbřeskem dodává místu neuvěřitelnou magickou sílu.

Obrázek 21.
Tikal, Guatemala
Zdroj: archiv
autorky

Rozhodně nebud'te pohodlní a vylezte na přístupné vrcholy pyramid. Prožijete nepřekonatelný rozhled do džungle s vykukujícími vršky ostatních staveb a zažijete jinou perspektivu mayských komplexů.

Obrázek 22. Pohled z pyramidy na pyramidu, Tikal, Guatemala

Zdroj: archiv autorky

Mayská reprezentace v **Mexiku** se nachází na pobřeží města Tulum a v místě zvaném Chichen Itzá. Tulum je od brzkého rána přeplněn návštěvníky, na památky nelze vylézt, jelikož by se pod množstvím turistů dávno rozpadly na prach. Chichen Itzá představuje jeden z novodobých divů světa, který byl vybrán hlasy obyvatel (pozn. autorky: Mexičanů je početně více než Guatemalců, jinak by se stal divem jistě Tikal).

Obrázek 23. Chichen Itzá, Mexiko.

Zdroj: archiv autorky

Návštěvníků je od rána také velké množství. Přibližně půl hodiny po otvírací době byla v areálu aspoň tisícovka turistů, nicméně další desítky tisíc areál teprve očekával. Areál je rozlehlý a návštěvníci se tak mají možnost rozptýlit. Do okrajových částí areálu dojde

málokdo. Jednak kvůli úmornému slunci, jednak díky polapení stánkařů. Veškeré cesty mezi památkami čítající kilometry jsou jimi lemovány. Prodejci neúnavně nabízejí to samé zboží (klíčenky, lebky, zástěry, šperky) s pokřikem „vše za 1\$!“. Po chvíli pokřik přestanete vnímat a máte alespoň jistotu, že se v areálu neztratíte, cesta, která není roubena stánky, nikam nevede. Areál neživí jen stánkaře, ale i značné množství průvodců a zaměstnanců (jen čárový kód na lístku vám při vstupu do automatické brány označí 2 lidé a další 2 jej pro jistotu proděraví kleštičkami).

Příroda

Pokud jste spíše přírodní typy a máte rádi turistiku, Střední Amerika nabízí spoustu možností, ovšem za cenu času a peněz. Většina treků je několikadenních a potřebujete místního certifikovaného průvodce (aneb bez průvodce ani ránu, nejde o to, že se ztratíte, ale spíše vás někdo přepadne). Výletovat můžete na sopky, či do pralesů. Na fyzické před vycházkami zapracujte, přeci jen nadmořská výška, horko a mnohoprocentní vlhkost jsou znát.

Bezpečnost

I na první pohled poklidnou atmosféru není vhodné podcenit. Např. guatemalská ochranka s nabitou brokovnicí u téměř všech obchodů vypovídá o bezpečnostní situaci celkem jasně. Dodám, že zde nenarazíte na kapsáře, tady vás přepadnou rovnou se střelnou zbraní (prý). Až na místě jsme si uvědomili, jak se od drog odvíjí samotný systém řízení státu až po 24h denně zamřížované obchody typu papírnictví. Obchod s drogami tak postihuje všechny vrstvy obyvatel.

Obrázek 24. Papírnictví má otevřeno, nenechte se zmýlit mřížemi, Guatemala.

Zdroj: archiv autorky

Kromě drog se místní musí vypořádávat ještě s počasím. Belizský průvodce se nás ptal, jaké máme u nás doma katastrofy, jestli máme také hurikány, zemětřesení či sesuvy půdy (pozn. autorky, měsíc po naší návštěvě zažila Střední Amerika hurikán i zemětřesení). Musím přiznat, že nás to probralo z toho našeho českého stěžovatelského rybníku.

Indonéský moribundus

Pavla Fajfrlíková

Přemýšlela jsem, na co se při psaní článku po ročním studijním pobytu v Indonésii zaměřit, zda na rady cestovatelům, odlišnou kulturu Jávanců nebo má nesčetná jazyková *faux pas*... Jelikož však trpím od malička lehčí formou hypochondrie a i samotnou rýmičku dokážu náležitě prožít, rozhodla jsem se začít s tématem indonéské péče o zdraví. Do Indonésie, konkrétně na ostrov Jáva, jenž je znám jako jeden z nejhustěji obydlených ostrovů světa, jsem se vypravila v rámci programu Darmasiswa. Má hostitelská univerzita se nacházela ve městě Malang na východní části ostrova. Město je obklopeno několika sopkami a je zde tedy v porovnání s jinými částmi Jávy chladnější klima, což byl také jeden z důvodů, proč bylo v minulosti oblíbeným místem holandských kolonialistů.

Jednou z věcí, na kterou se mě před odjezdem ptalo dost lidí z řady kamarádů či rodinných příslušníků, bylo mimo jiné to, jak je na tom indonéské zdravotnictví, zda jsem očkovaná, co dělat při malárii, kdo, kdy a kde již za neuvážené cestování po Indonésii život položil. Pro klid svůj i ostatních jsem poctivě absolvovala základní očkování a odjela s nacpanou krosnou různorodými antibiotiky, smektou, dezinfekcí a jinými léčivy. Tento záchrannářský pytel všech západních pomocí však zůstal z velké části netknut. Ne, že bych v průběhu roku nebyla nemocná, ovšem přístup k nemocem a také jejich léčba je v Indonésii značně odlišná.

Vzhledem k nespolehlivosti místní hromadné dopravy, která je v Malangu řešena pomocí malých minibusů (Angkot), do kterých jsem měla problém se svou výškou seskládat tak, abych neodešla pokaždé s boulí na hlavě, jsem si pořídila skútr, což bylo jedno z mála inteligentních rozhodnutí, které se mi v rámci pobytu povedlo uskutečnit. Vlastnictví skútru se velice rychle rozkřiklo mezi mými učiteli, kteří mě i sebe v duchu předběžně pohřbívali, jelikož Evropanka na motorce v indonéském provozu nevěstí pro nikoho nic dobrého. Vzhledem k tomu, že se v chaosu orientuji celkem dobře (nyní ještě lépe), žádná fatální nehoda nenastala. Co ovšem nastalo, byla čas od času zmíněná rýmička, kterou jsem

připisovala zrovna počínajícímu období dešťů. Učitelé však byli jiného názoru. Vzhledem k nedostatečnému zahalení během jízdy na motorce jsem dle nich onemocněla indonéským fenoménem, tzv. Masuk Angin (masuk – vstoupit, angin – vítr). Žádnou trapnou rýmou. Byla jsem hrdá, že se mi povedlo socializovat i v rámci lokálních chorob.

Masuk Angin se projevuje podobnými projevy jako nachlazení, ovšem o klasické nachlazení se dle Indonésanů nejedná, a proto se k němu musí také odlišně přistupovat. Symptomy mohou být různé, nejčastěji bolest hlavy, rýma, teplota, zvracení a bolesti břicha. Pokud je Masuk

Obrázek 25. Příklad nevhodného oblečení

Angin v zákeřnější formě, může se na něj údajně i zemřít. Není radno tedy zmíněné příznaky podceňovat.

Vítr může do těla vstoupit různými způsoby. Nejenom nedostatečným zahalením při jízdě na motorce, lze k němu přijít také neuváženým používáním větráku (nejčastější chybou bývá usnutí při větráku zapnutém). Vítr může vstoupit jakýmkoliv tělesným otvorem, často i přes samotnou kůži, proto je dobré se co nejvíce chránit oblečením. Nedivte se tedy, pokud v Indonésii při třiceti stupních Celsia uvidíte řidiče na motorkách zahalené v péroových bundách, čepicích a rukavicích. Původně jsem myslela, že se jedná o ochranu kůže v případě nehody. Ano, o ochranu kůže se jedná, ale před možným průnikem nechtěného větru.

Má diagnóza tedy byla daná, načež nastala otázka odpovídající léčby. Nejrychlejší a nejúspěšnější je tzv. Kerokan, což je druh jakési masáže, během které vám nejdříve osoba, jež techniku ovládá (nejčastěji ženská rodinná příslušnice), rozetře olej po zádech a posléze vás začne silně masírovat hranou mince. Jak již správně tušíte, nejedná se o masáž, která by navozovala uvolňující a příjemné pocity, což je vidět i z následného vzhledu kůže, která je po chvíli doslova „na tygra“. Do kůže jsou vám vydrženy rudé pruhy, kterými by měl snáze odcházet vniklý vítr z těla. V průběhu psaní tohoto příspěvku jsem zapomněla název této techniky, poprosila jsem tedy o radu své indonéské známé. Přišel mi zmíněný popis léčby s následnou nutností „bersendawa“. Toto slovo jsem si nebyla schopná vybavit, zeptala jsem se tedy na význam, načež mi byla zaslána hlasová zpráva s devíti vteřinovým krkancem. Aha. Já skoro zapomněla. Měli byste se tedy snažit často říhat, tím totiž vítr také snadněji odchází a rozhodně na vás přitom nikdo nebude znechuceně civět. Maximálně nějaká ta Evropanka, která ještě nepochopila závažnost Masuk Angin.

Vzhledem k rozšířenosti onemocnění je tedy i zmíněné říhání jedním z tradičních zvuků Indonésie. Vzduchu je možné zbavit se i jinými tělními otvory, však vy víte. Ženy, muži, děti, před jídlem, po jídle, v autobuse, ve škole... Časem si zvyknete, vždyť je to dobré pro zdraví.

Vedle techniky Kerokan je možné využít různých léčivých náplastí, které se nejčastěji lepí kolem pupíku. Další je vtírání vonných olejů, které mi přišlo nejpříjemnější, tudíž jsem svolila k nabídce jejich vyzkoušení. První voněl eukalyptem a druhý santalovým dřevem. Po použití jsem si připadala jako pravá, exotikou vonící Indonésanka, od mých spolužáků mi však bylo velmi brzy jemně naznačeno, že zapáchám jak stará Ibu (paní v letech). Ti mladí!

Další z léčebných metod je požití různých průmyslových léčiv, které mají příhodný název Antangin (proti větru). Jedná se v podstatě o směs medu, zázvoru a různých dalších bylin (tedy to, co se u nás používá proti nachlazení☺). Vypijete, odříhnete, hotovo.

Další z tradičních léčivých metod je Jamu, tradiční léčivá směs. Jamu se neprodává pouze na Masuk Angin, ale léčí se jím veškeré další nemoci, u kterých by vás často ani nenapadlo, že nemoci mohou být. Nevím, jak tyto prostředky fungují na Masuk Angin, každopádně na nachlazení skvěle.

Přiznávám, že mě někdy fenomén vniklého větru do těla dosti unavoval, ne ani tak na základě zřejmých pochyb o jeho existenci, ale především ve chvílích, jako bylo dobře míněné nenápadné vypnutí větráku v pokoji během dusných nocí nebo neustálé napomínání, že nejezdím v parnech s pake jaket (s bundou). Také časté vymlouvání, že někdo něco nestihl/nemohl se dostavit/léčí se, protože trpí právě Masuk Angin. Takové slovní spojení fungovalo jako kouzlo a muselo se respektovat.

Na druhou stranu, v jednu určitou situaci mě Masuk Angin zachránil od společenského znemožnění. Jak jistě víte, většina obyvatel Jávy jsou muslimové, tudíž alkohol nebývá klasickým nápojem k občerstvení. Jednoho dne však má univerzita pořádala výlet do 11 hodin vzdáleného města Yogyakarta, ve které se mimo slavných chrámů Borobudur a Prambanan v té době nacházela i má česká kamarádka Gábina. Dovolila jsem se

své Ibu¹, zda se můžu večer s Gabrielou sejít a vzhledem k potřebě utužení českých tradic jsme se vydaly po dlouhé době abstinence na pivo. Obě jsme se potřebovaly vypovídat, spotřeba tohoto moku byla tedy onoho večera

Obrázek 26_Kerokan: účinnější než tři tablety paracetamolu

¹ Ibu: matka, paní. Oslovují se tak ženy, u kterých se očekává, že jsou již vdané a mají děti.

nadprůměrná, což jsem další den také odnesla silnou kocovinou. Bylo mi trapně především před učiteli, kteří jako striktní muslimové podobné situace neomlouvali. Osud však vyřešil za mě. Ibu po spatření mého zeleného obličeje a opatrné chůze promptně stanovila diagnózu. Aduuuuh, Pavla chytla Masuk Angin!!! Tato situace byla první, kdy jsem s vyřčeným ortelem vděčně souhlasila, nechala se polepit od hlavy až k patě léčivými náplastmi a polít se několika oleji. Kerokan jsem ovšem jako jediný s díky odmítla. Ibu se jen podivila, že jsem z města chtěla přinést colu, jelikož ta se na Masuk Angin opravdu nepije.

Moje rada na závěr tedy zní, nepodceňujte cizokrajné nemoci, jakkoli nepravděpodobné a přitažené za vlasy se vám budou zdát, nikdy nevíte, kdy jimi ještě rádi budete trpět!

Medailonek absolventů oboru Hospodářská a kulturní studia (HKS)

Lubomír Hajas

ředitel neziskové organizace Likvidace lepry

www.likvidacelepry.cz

Díky studiu oboru Hospodářská a kulturní studia jsem se mohl seznámit s různými vědními disciplínami a především tak získat širší pohled na svět a jeho rozmanitost. Zúčastnil jsem se projektu Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě, kde jsem se mohl setkat s českou krajangskou komunitou v Chorvatsku.

Již během bakalářského studia jsem začal pracovat v neziskové organizaci *Likvidace lepry* (LL). Jedná se o křesťanskou organizaci, která již přes 25 let podporuje projekty primárně zaměřené na léčbu lepry, tuberkulózy a vředů buruli.

Primárním cílem je shromažďování prostředků na podporu leprostanic, nemocnic a léčbu malomocenství, či příbuzných chorob a jejich následků. LL spolupracuje s německými organizacemi DAHW a Action medeor, díky tomuto partnerství je zajištěn větší dosah poskytované pomoci.

Práce v LL mě přivedla na vzdálená místa, jakými jsou Indie, Libérie, nebo Kolumbie. Studium HKS a s ním spojené předměty jakými jsou statistika, ekonomie, strategické řízení, nebo právě sociologie, antropologie aj. mi umožnilo mít patřičný rozhled ve všech aspektech spojených s mou prací v organizaci *Likvidace lepry*.

Stručně o leprě (malomocenství) a LL-Likvidaci lepry: První zmínky o malomocenství pocházejí z Indie z období zhruba 1400 let před naším letopočtem, ale první písemně doložená lékařská zmínka je datována do období okolo roku 600 před Kristem. Původce nákazy lepry (*Mycobacterium leprae*) objevil v roce 1874 norský mikrobiolog Hansen. Lepra a tuberkulóza (TBC) mají velmi příbuznou sekvenci, protože jsou způsobovány bakteriemi rodu *Mycobacterium*. Bacil tuberkulózy (*Mycobacterium tuberculosis*) objevil v roce 1882 Němec Robert Koch. Až 95 % populace má přirozenou imunitu proti onemocnění leprou.

Onemocnění leprou a buruli

Od roku 1941 je lepra léčitelná. Posledním místem v Evropě, kde jsou shromážděni a léčeni lidé nakaženi leprou, je vesnice Tichilesti, která se nachází v Rumunsku.

V roce 1981 byla komisí WHO doporučena k léčbě lepry metoda Multidrug therapy (MDT), kdy se pacientům podává kombinace léků: dapson, rifampicin, chlofazimin. Tuberkulóza nejčastěji postihuje plíce, ale může zasáhnout i jiné orgány. Třetina lidí umírajících na AIDS umírá v důsledku infekce TBC. K léčbě TBC se používá kombinace léků: isonazid, streptomycin, ethambutol, pyrazinamid a rifampicin.

Likvidace lepry působila na více než 60 místech světa. Pomáháme léčit lepru v zemích, jakými jsou Indie, Libérie, Kolumbie a Tanzánie.

Indie

Libérie

Kolumbie

Obsah

Recenzované články:

SITUACE BRETONSKÉHO JAZYKA A NÁRODNOSTNÍHO UVĚDOMOVÁNÍ V BRETANI Lucie Javůrková DOI: 10.7160/KS.2017.090201	3
NĚMECKOJAZYČNÉ SKUPINY V ITÁLII Ondřej Křížek DOI: 10.7160/KS.2017.090202	27
KULTURA STRAVOVÁNÍ HNUTÍ HARÉ KRIŠNA Marcela Konečná DOI: 10.7160/KS.2017.090203	56
LIMITY FOTOGRAFIE: ŽENSKÝ AKT Veronika Němcová DOI: 10.7160/KS.2017.090204	71

RECENZE / REVIEW

MIROSLAV VANĚK: AROUND THE GLOBE. RETHINKING ORAL HISTORY WITH ITS PROTAGONISTS. PRAGUE, KAROLINUM PRESS, 2013 Jiří Hlaváček	93
REVIEW – SJEZD (NEJEN) ČESKÝCH HISTORIKŮ Irena Cejpová	95

Studentská sekce:

NA SKOK DO BELIZE, GUATEMALY A MEXIKA Andrea Štolfová	100
INDONÉSKÝ MORIBUNDUS Pavla Fajfrlíková	108
MEDAILONEK ABSOLVENTŮ OBORU HOSPODÁŘSKÁ A KULTURNÍ STUDIA (HKS) Lubomír Hajas	112